

ČAS

REVIJA LEONOVE DRUŽBE

Letnik XXXV

1941

5-6

V S E B I N A

Kraljevi ukaz (str. 161) — Kronika (str. 162) — Papeževa poslanica po radiu ob 50. obletnici okrožnice Rerum novarum (str. 166) — Rajko Ložar: Stavbe na kolih in keramika zvončastih čaš (str. 175) — Dr. Jože Schöndorfer: Današnja duševna podoba religioznega človeka (str. 195) — Tine Logar: Akanje in nepoudarjeni vokalizem v horjuljskem govoru (str. 207) — Dr. Ehrlich Lambert: Razvojna teorija (str. 211) — Ocene (str. 214)

»Čas«, revija Leonove družbe v Ljubljani, izhaja vsak mesec razen v juliju in avgustu. Uredništvo si pridržuje pravico tuintam združiti dve številki.

Naročnina: 25 lir za Italijo, 30 lir za inozemstvo letno. Za **dijake** velja znižana cena 20 lir, ako se jih naroči vsaj pet na skupen naslov.

Uredništvo: Dr. Janez Fabijan, univ. prof., Ljubljana, Tyrševa c. 17/III., dr. Stanko Gogala, prof. na drž. učiteljski v Ljubljani in dr. M. Wraber, profesor na III. drž. gimn. v Ljubljani.

Uprava: Ljubljana, Miklošičeva cesta 7/I. (Prosvetna zveza); telefon št. 28-58.

Račun pri Poštni hranilnici, podružnici v Ljubljani, št. 10.433 (lastnica računa Leonova družba v Ljubljani).

Odgovornost pred oblastjo: Prof. dr. Fabijan za uredništvo, ravnatelj Jože Kramarič za Ljudsko tiskarno.

Ponatisovanje razprav je dovoljeno samo s privolitvijo uredništva in z navedbo vira.

KRALJEVI UKAZ

z dne 3. maja 1941-XIX EF.

Ustanovitev Ljubljanske pokrajine.

VIKTOR EMANUEL III.

po milosti božji in narodni volji

Kralj Italije in Albanije

Cesar Abesinije

na podlagi člena 18. zakona z dne 19. januarja 1939-XVII, št. 129.

ker smatramo za potrebno in nujno odrediti,
po zaslišanju Velikega Fašističnega Sveta,
po zaslišanju Ministrskega Sveta,
na predlog Duceja fašizma, predsednika vlade,
Smo sklenili in odločamo:

Člen 1. Slovensko ozemlje, katerega meje so začrtane, kakor kaže priloženi zemljevid, ki ga je odobril po Naši naredbi Duce fašizma, predsednik vlade, je sestavni del Kraljevine Italije in tvori Ljubljansko pokrajino.

Člen 2. S kraljevimi ukazi, ki bodo izdani na predlog Duceja fašizma, predsednika vlade, notranjega ministra, se določi ureditev Ljubljanske pokrajine, ki bo imela glede na svoje strnjeno slovensko prebivalstvo avtonomen ustroj, upoštevajoč etnične značilnosti prebivalstva, zemljepisno lego ozemlja in posebne krajevne potrebe.

Člen 3. Vladno oblast bo izvrševal Visoki komisar, imenovan s kraljevim ukazom na predlog Duceja fašizma, predsednika vlade in ministra za notranje posle.

Člen 4. Visokemu komisarju bo v pomoč svet 14 predstavnikov, izbranih iz produktivnih skupin slovenskega prebivalstva.

Člen 5. Za slovensko prebivalstvo Ljubljanske pokrajine vojaška služba ne bo obvezna.

Člen 6. Za osnovni pouk bo obvezna slovenščina. V srednjih in višjih šolah se bo fakultativno poučevala italijanščina.

Vse uradne odredbe se bodo izdajale v obeh jezikih.

Člen 7. Kraljevska vlada je pooblaščen objaviti na ozemlju Ljubljanske pokrajine ustavo in druge zakone Kraljevine kakor tudi izdajati predpise, ki so potrebni za njih vzporeditev s tamkaj veljavno zakonodajo in z ureditvijo, ki se določi po členu 2.

Člen 8. Ta ukaz stopi v veljavo z dnem, ko se objavi v uradnem listu Kraljevine (Gazzeta Ufficiale del Regno) in se predloži zakonodajnim skupščinama zaradi uzakonitve.

Duce fašizma, predsednik vlade je pooblaščen, da predloži zadevni zakonski osnutek.

Odrejamo, da se ta ukaz, opremljen z državnim pečatom, uvrsti v uradno zbirko zakonov in naredb Kraljevine Italije.

Ukazujemo vsakomur, da se po njem ravna in skrbi za njegovo izvrševanje.

Dano v Rimu, dne 3. maja 1941-XIX.

VIKTOR EMANUEL

MUSSOLINI

Kronika.

Na veliki petek, 11. aprila 1941 so italijanske čete zasedle Ljubljano. Prvi poveljnik mesta divizijski general Federico Romero je ta dogodek prebivalstvu naznanil z razglasom v italijanskem in slovenskem jeziku. V tem razglasu je zagotovil: Vaša lastnina, Vaše šege in navade se bodo spoštovale pod pogojem, da nihče ne napade ali žali oboroženih sil, ki v vaših krajih predstavljajo fašistično Italijo.¹

Kot predstavnik civilne okupacijske oblasti je prišel v Ljubljano zvezni tajnik v Trstu gospod Emilio Grazioli. 16. aprila je bil imenovan za civilnega komisarja za zasedeno slovensko ozemlje in je prevzel 17. aprila oblast in posle, ki sta jih doslej izvrševala ban in Narodni svet za Slovenijo. Dne 20. aprila je izšla odredba: Vsa uprava uradov na ozemlju, zasedenem po italijanski armadi, tako uprava financ, pošte, telefona in telegrafa, železnic in obče vsa oblastva in civilni državni uradi, kakor tudi avtonomne ustanove, ki so bile odvisne ali podrejene nadzorstvu osrednjih organov bivše jugoslovanske države ali organom, katerih sedež je zunaj gori navedenega ozemlja, se podrejajo neposredno kr. civilnemu komisariatu za zasedeno slovensko ozemlje.²

Dne 24. aprila je Duce izdal določbe o izvrševanju sodstva na ozemlju, ki je pripadalo jugoslovanski državi, in so ga zasedle italijanske čete. Navedemo prva dva člena Ducejevega razglasa: čl. 1.: Na ozemlju bivše kraljevine Jugoslavije, zasedenem po italijanski vojski se uporabljajo še nadalje vsi tamkaj veljajoči zakonski predpisi o civilnih, trgovinskih, meničnih in kazenskih stvareh, kolikor ne odredijo italijanske oblasti s posebnimi določbami, ki jih izdajo, kaj drugega. Čl. 2.: Na ozemlju označenem v prednjem členu izvršujejo sodstvo krajevni sodni organi in se opravljajo notarski posli še dalje po tamkaj veljajočih predpisih. Sodne odločbe in notarski akti se morajo začenjati z besedami: Na osnovi pooblastila, podeljenega od Vrhovnega poveljništva italijanske vojske.³

Civilni komisar je izdal vrsto raznih odredb, s katerimi je zavaroval javni red in mir ter nemoten razvoj gospodarskega življenja na zasedenem slovenskem ozemlju. Omeniti moramo veliko skrb za upostavitvev prometnih zvez in javnih del. Že 15. maja je prišel v Ljubljano minister za javna dela exc. Gorla in si ogledal v Ljubljani posebno vseučiliške institute, vseučiliško knjižnico, splošno bolnišnico in druge javne zgradbe in dela. Duce pa je nato 17. maja

¹ Službeni list banske uprave dravske banovine z dne 16. aprila 1941.

² Bolletino Ufficiale — Službeni list 23. aprila 1941. — XIX E. F.

³ B. U. — S. L. 30. aprila 1941.

ob sprejemu visokega komisarja gospoda E. Graziolija odredil, da se takoj izvede in dovrši več javnih del, ki se tičejo univerze, cestnega omrežja in bolnišnice. Za vsa ta javna dela v ljubljanski pokrajini je bilo določenih v začetku junija 150 milij. lir. Posebno je g. visoki komisar poskrbel tudi za prehrano ljubljanskega prebivalstva.

Predsedniki Društva Pravniki, Društva slovenskih književnikov, Glasbene Matice, Leonove družbe, Muzejskega društva za Slovenijo in Slovenske Matice so bili sprejeti dne 29. aprila od ekselence g. civilnega komisarja ter mu predložili v posebni spomenici želje in potrebe slovenskega kulturnega življenja. Spomenica se glasi:

»Gospod kr. civilni komisar! Kr. italijanska vojska je zasedla del Slovenije. Slovenski narod si je na svojem ozemlju skozi stoletja ohranil svoj jezik, svoje običaje in značaj ter je v dobrem sosodstvu z drugimi narodi ustvaril svojo omiko: znanost, umetnost, leposlovje in glasbo. To svojo omiko ljubimo in zanjo žrtvujemo vse svoje moči.

Italijanski narod se je srečal z miroljubnim, prizadevnim in po prijateljstvu stremečim slovenskim narodom. Slovenci smo ob italijanski omiki večkrat dobivali krasnih zgledov in pobud; zato upamo, da naše duhovne lastnine ne bomo samo ohranili, ampak jo v novih razmerah tudi lahko množili

Gospod kr. civilni komisar! Slovenske kulturne ustanove se obračajo do Vas, ker smo prepričani, da boste kot upravnik te dežele najboljši prijatelj in zagovornik našega naroda, njegove omike in blagostanja. V tem smislu Vas prosimo Vaše naklonjenosti in varstva, mi pa Vam zagotavljamo svojo popolno korektnost in globoko spoštovanje.«

Gospod civilni komisar je spomenico z razumevanjem sprejel. Opozoril je na težke čase, zlasti na težavne gospodarske razmere, vendar pa je skušal uporabiti vso svojo dobro voljo, da s pravičnostjo in razumevanjem podpira in pospešuje kulturne težnje in potrebe slovenskega naroda.

Isti dan je g. civilni komisar sprejel tudi predsednika Narodne galerije ter pokazal veliko zanimanja za slovensko umetnost.

Zgodovinski dan moremo imenovati 3. maj, ko je bila ustanovljena ljubljanska pokrajina in zagotovljen tudi obstanek in razvoj slovenskega naroda pod varstvom italijanskega imperija. Z istim dnem je bil dosedanji civilni komisar povišan v visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino. Za državniško modro in pravično uredbo so Duceju ugledni zastopniki javnega življenja ljubljanske pokrajine poslali po visokem komisarju g. Em. Grazioliju spomenico, v kateri so izrekli Duceju »vso zahvalnost za plemenite in posebne ukrepe, ki ste jih uvedli na naše ozemlje in ki bodo za nas varno jamstvo

življenja in zagotovitev bodočnosti našega prebivalstva. Spoštovanje našega jezika in naše kulture priča, s kako vzvišenim pojmovanjem rimske pravičnosti ume fašistična Italija vladati narode, ki so pod njenim varstvom.« Tudi župani 105 občin v novi pokrajini so poslali Nj. Vel. kralju in cesarju v Rim patriotično izjavo, Duceju pa po visokem komisarju adresu, v kateri pravijo tudi: »Rimske postave so resnično dale mir in pravico temu prebivalstvu ter so globoko segle v srca vseh sodržavljanov, kateri bodo s svojo popolno lojalnostjo in vdanostjo ter s svojim delavnim prizadevanjem dokazali, da so tega vredni.« Tudi škof dr. Rožman o podal ob tej priliki izjavo zahvale in lojalnosti.

Da ima fašistična Italija odkritosrčno voljo zajamčiti etnični in kulturni značaj slovenskega naroda, je pokazala že s tem, da so vse šole, ljudske, srednje in univerza po velikonočnih počitnicah lahko nadaljevale nemoteno s svojim delom. Tudi slovensko vodilno časopisje, ki izhaja v Ljubljani, je moglo kljub težkim časom neovirano izhajati.

Prepričanje, da hoče Italija varovati narodne in kulturne osobitosti Slovencev, nam je utrdil prav posebno še minister za narodno vzgojo ekscelenca Giuseppe Bottai, ki je kot osebni odposlanec Duceja 24. maja prišel v Ljubljano. Po sprejemu v palači visokega komisarijata, kjer so bili navzoči knezoškof dr. Rožman, bivši ban dr. M. Natlačen, rektor univerze dr. Slavič, predsednik apelacijskega sodišča dr. Golia in drugi funkcionarji, je gospod minister prišel na univerzo. V slavnostni dvorani univerze so ga čakali profesorji vseh fakultet in zastopniki akademskega dijaštva. Rektor univerze je prebral v slovenskem in italijanskem jeziku sledeči nagovor:

»Eksceleca, gospod minister! V posebno čast mi je in v veliko veselje, da Vas morem pozdraviti na naših univerzitetnih tleh. Enako prisrčno pozdravljam ekscelenco gospoda visokega komisarja Ljubljanske pokrajine in vse druge zastopnike oblasti. Slovenska univerza — že pred poldrugim stoletjem prvič uresničena — je bila poslej srčna zadeva našega naroda. Zato smo jo vnovič ustanovljeno ljubili in varovali kot enega svojih najdražjih zakladov. Z največjimi materialnimi napori in najboljšimi umskimi silami svojega naroda smo gradili, razvijali in spopolnjevali, da je dosegla splošno priznanje daleč v kulturnem svetu.

Že tedaj, ko nam je ekscelenca, visoki komisar Emilio Grazioli pri prvem sprejemu univerzitetnih zastopnikov izjavil, da ceni in spoštuje slovensko kulturo, in pokazal živo zanimanje za našo univerzo, nas je to navdalo z veseljem in z najboljšimi upi. Ta čustva so se nam še bolj utrdila, ko nas je kmalu nato g. visoki komisar

obvestil, da bo univerza ne le samo obstala, ampak se takoj tudi izpopolnila z graditvijo univerzitetnih institutov in klinik.

Vaša navzočnost, gospod minister za narodno vzgojo, in Vaš obisk naše univerze pa nam je še prav posebno trdno poročstvo, da sta Duce in kraljevska vlada afirmirala ljubljansko univerzo in ji hočeta omogočiti razvoj do moderne popolnosti.

Zaradi tega smo posebno veseli Vašega prihoda, ekscelenca, in smo Vam resnično hvaležni, da si hočete osebno ogledati naše institute in osebno spoznati potrebe naše univerze. Trdno upam, da bo v Vaši ekscelenci imela naša univerza mogočnega podpornika in najboljšega pospeševalca vseh svojih prizadevanj.

Blagovolite, ekscelenca, sprejeti naša odkritosrčna čustva globoke hvaležnosti za Vaš cenjeni obisk in našo vdano prošnjo za blagohotno naklonjenost ljubljanski univerzi!

Na rektorjev pozdrav je odgovoril gospod minister, da je napravil ta obisk po naročilu Duceja, da v imenu italijanskega šolstva in italijanske kulture dobi stike s slovensko šolo in slovensko kulturo. Zatrdil je, da bo imela v okviru italijanskega imperija slovenska kultura svojo lastno posebno funkcijo, ki bo prišla še bolj do veljave in se okrepila (*avvalorata e potenziata*). Italijanska kultura združuje, ne izravnava in ne izbrisa (*è associatrice, non livellatrice*): zato bo imela ljubljanska univerza svojo posebno nalogo, ki bo od nas priznana in še povečana. Potem, ko je po nalogu Duceja potrdil, da bodo preskrbljena tudi potrebna sredstva za nadaljevanje gradbenih del na univerzi, je ekscelenca Bottai zaključil, rekoč, da se bo v bodoče, ko bo ljubljanska univerza sestavni del italijanskega vseučiliškega sveta, še bolj poživljala medsebojna izmena med dvema kulturama in odnošaji med italijanskim imperijem ter slovenskim ozemljem bodo temeljili na odkritosrčnem in globokem sodelovanju.

Predsednik Kr. italijanske akademije v Rimu je poslal predsedniku slovenske Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani pozdravno pismo, v katerem pravi: »Kulturni odnošaji med Rimom in Ljubljano bodo sedaj postali gotovo bolj intenzivni in plodoviti ter bo slovenski narod, ki bo lahko ohranil svoj posebni kulturni značaj in svoje etnične in jezikovne tradicije, v pravičnem miru, ki mu je danes zagotovljen, lahko usmerjen k vedno pomembnejšim pridobitvam na duhovnem polju.« Kr. akademija znanosti v Bologni pa je poslala ljubljanski univerzi 128 zvezkov svojih znanstvenih publikacij.

* * *

Kulturnost velikih in močnih narodov se izkaže ter preizkusi v odnošajih do majhnih narodov posebno takrat, ko majhni narodi pridejo pod njihovo oblast. Resnično kulturni veliki narodi se namreč

zavedajo, da je pri majhnem narodu predvsem njegova duhovna kultura dragocen činitelj v napredku medsebojnega razumevanja med narodi, mirnega sožitja v državi in kulturnega razvoja človeštva. V tem pogledu s hvaležnostjo priznamo visoko kulturnost italijanskega naroda. Prvi nastop italijanske vojske in vseh civilnih oblasti posebno prizadevanje g. visokega komisarja E. Graziolija, ustanovitev ljubljanske avtonomne pokrajine ter varstvo in pospeševanje slovenske kulture so dejstva, ki bodo v zgodovini slovenskega naroda ostala zapisana z izrazi priznanja in hvaležnosti. Najvišja vrednota vsakega naroda pa je njegova vera. Vera slovenskega naroda je katoliška. H katolištvu spada kot bistveni del duhovniška služba in svobodno izvrševanje te službe. Tudi v tem oziru moramo danes s hvaležnostjo priznati, da italijanske oblasti popolnoma spoštujejo ta važni del mišljenja in čustvovanja, življenja in udejstvovanja ogromne večine slovenskega naroda.

Ljubljana, 10. junija 1941.

Papeževa poslanica po radiu ob 50. obletnici okrožnice Rerum novarum.

Binkoštni praznik, slavni rojstni dan Kristusove Cerkve, je za naše srce, dragi sinovi vsega sveta, prijetno in dobrodošlo vabilo z visokim opominom, naj v težavah in nasprotjih naših dni naslovimo na vas vse poslanico ljubezni, poguma in tolažbe. Govorimo vam v trenutku, ko vse telesne in umske sile in moči vedno večjega dela človeškega rodu delujejo, v doslej nepoznani meri in vnemi, pod železnim in neizprosnim zakonom vojne. Iz drugih anten se dvigujejo glasovi polni srda in jedkosti, razprtij in boja.

Toda antene Vatikanskega griča, zemlje, ki je z mučeništvom in grobom prvega Petra posvečena za neoporečno središče evangelija in njegovega blagodejnega razširjenja po svetu, ne morejo oddajati drugih besedi, kakor one, ki so oblikovane in navdihnjene od tistega tolažilnega duha onega govora, ki je na prve Binkošti iz ust sv. Petra odmeval v Jeruzalemu in ga razgibal; to je duh gorečega apostolskega ognja, duh, ki ne pozna silnejšega hrepenenja in svetejšega veselja kakor pripeljati vse, prijatelje in neprijatelje, na Golgoto, k nogam križanega, k grobu poveličanega božjega Sina in Odrešenika človeškega rodu ter vse prepričati, da je le v Njem, v resnici, ki jo je on učil, v ljubezni, ki jo je z dobrotami in ozdravljenji živo kazal tako da je končno samega sebe žrtvoval za življenje sveta, — da je le v tej ljubezni mogoče najti pravo odrešenje in trajno srečo za poedince in narode.

V tej usodni uri božje Previdnosti, ki vodi zgodovino narodov in čuva nad Cerkvijo, nam je v veselje in veliko zadoščenje, da morete slišati glas svojega skupnega očeta, ko vas vabi kakor na vesoljno katoliško zborovanje, da morete sami doživeti v vezi miru sladkost ene-ga srca in ene duše (Ap. d. 4, 42), ki je družila pod nagibom božjega Duha skupino v Jeruzalemu na binkoštni dan. Kolikor bolj sedanji položaj, ki ga je ustvarila vojna, otežuje v mnogih primerih neposredno in živo zvezo med najvišjim Pastirjem in njegovo čredo, s toliko večjo hvaležnostjo pozdravljamo ta najhitrejši most, ki ga iznajdljivi genij naše dobe v trenutku zgradi preko etra in poveže čez gore, morja in kontinente vse kotičke zemlje. In to, kar je za mnoge bojno orožje, se spremeni za nas v previdnostno orodje delavnega in mirotvornega apostolata, ki uresničuje in povzdiguje do novega smisla besede sv. pisma: »Po vsej zemlji se je razlegel njih glas in do konca sveta njih besede« (Ps. 18, 15; Rim. 10, 18). Zdi se, da se tako obnavlja veliki binkoštni čudež, ko so različni narodi, zbrani v Jeruzalemu od raznih krajev in z različno govorico poslušali vsak v svojem jeziku besede sv. Petra in drugih apostolov. Z iskrenim zadovoljstvom se danes poslužujemo tega čudovitega sredstva, da bi priklicali pažnjo katoliškega sveta na jubilej, ki zasluži biti zapisan z zlatimi črkami v zgodovini Cerkve: na 50 letnico temeljne socialne okrožnice Leona XIII. *Rerum novarum*, ki je bila objavljena 15. maja 1891.

Globoko prepričanje, da Cerkvi ne gre samo pravica, ampak tudi dolžnost spregovoriti avtoritativno besedo v socialnem vprašanju, je nagnilo Leona XIII., da je poslal svetu svojo okrožnico. Ni imel namena, določiti smernice za čisto praktično, dejali bi skoraj tehnično stran družabnega reda, kajti dobro je vedel in jasno videl, da si Cerkev take pravice ne prilašča; to je že pred 10 leti izjavil Pij XI. svetega spomina v svoji spominski okrožnici *Quadragesimo anno*. Na splošnem področju dela se zdravemu in odgovornemu razvoju duševnih in telesnih sil poedincev ter njihovim svobodnim organizacijam odpira široko polje vsakovrstnega udejstvovanja, pri katerem nastopa javna oblast, da dopolnjuje in ureja, najprej po krajevnih in poklicnih korporacijah, nato pa še z državno oblastjo samo. Višja in vodstvena socialna oblast države ima važno nalogo, da prepreči motnje v gospodarskem ravnovesju, ki nastopijo zaradi številnih in nasprotujočih si egoizmov, individualnih in kolektivnih.

Je pa nasprotno nesporno območje Cerkve v tistem delu družabnega reda, ki se približa in dotakne moralnega polja; Cerkev ima pravico razsojati o tem, ali so osnove neke določene socialne ureditve v skladu ali ne z nespremenljivim redom, ki ga je Bog Stvarnik in Odrešenik objavil po naravnem zakonu in po razodetju. Na to dvojno objavo se sklicuje po pravici Leon XIII. v svoji okrožnici:

kajti zakoni naravnega prava in razodete resnice izhajajo po različnih potih, — kakor dva potoka, ki ne tečeta drug proti drugemu, ampak vzporedno — iz istega božjega vira; nadalje ima Cerkev, ki hrani in čuva krščanski nadnaravni red, v katerem se stekata narava in milost, nalogo oblikovati vesti in sicer tudi vesti onih, ki so poklicani, da poiščejo rešitve vprašanj in nalog, ki jih stavlja socialno življenje. Od oblike družbe, ki ali soglaša z božjim zakonom, ali ne, odvisi in izhaja tudi ali blagor ali poguba duš; to se pravi: od ureditve družbe je odvisno, ali ljudje, ki so vsi poklicani biti oživiljeni po Kristusovi milosti, v zemskih okoliščinah svojega življenja vdihujejo zdravo in živo ozračje resnice in moralne kreposti, ali pa morda bolezenske in pogosto smrtonosne bacile zmote in pokvarjenosti. Kako bi smela ob takem razmišljanju Cerkev, tako ljubeča in za blagor svojih otrok tako skrbeča mati, ostati brezbrizna ob pogledu na nevarnosti, ki jih obdajajo; kako bi smela molčati ali delati, kakor da ne vidi in ne presoja socialnih razmer, ki hotè ali nehotè tako otežujejo ali praktično onemogočajo krščansko življenje, ki bi bilo v skladu z zapovedmi najvišjega zakonodajalca!

V zavesti te tako težke odgovornosti je Leon XIII. s svojo okrožnico pokazal krščanskim vernikom zmote in nevarnosti materialistično-socialističnega nazora ter usodne posledice ekonomskega liberalizma, ki se pogosto ne zaveda socialnih dolžnosti, ali pa jih pozablja in prezira. Razložil je z mojstrsko jasnostjo in s čudovito določnostjo načela, ki so zmožna in sposobna zboljšati — stopnjema in na miren način — gmotni in duhovni položaj delavca.

Če nas danes, dragi sinovi, po 50 letih od objave okrožnice, vprašate, v koliki meri je njena beseda rodila uspeh, ki bi odgovarjal plemenitim namenom, bogatim resnicam in koristnim smernicam, ki jih je imel v mislih in jih je svetoval njen modri avtor, čutimo, da vam moramo odgovoriti: prav zato, da iz dna svojega srca zahvalimo vsemogočnega Boga za dar, ki ga je pred 50 leti dal Cerkvi s to okrožnico svojega namestnika na zemlji, za dih Duha-Obnovitelja, ki je zavel po njej z vedno večjo močjo nad vsem človeštvom, smo sklenili, da Vam na ta binkoštni praznik spregovorimo.

Že naš prednik Pij XI. je v prvem delu svoje spominske okrožnice slavil bogato žetev, ki jo je rodila okrožnica *Rerum novarum*. Postala je rodovitno zrno, iz katerega se je razvil katoliški socialni nauk, ki je nudil sinovom Cerkve, laikom in duhovnikom, smernice in sredstva za socialno obnovo, prebogato sadov. Med katoličani je zbudila k življenju veliko različnih dobrodelnih ustanov in cvetočih središč medsebojne pomoči za lastno korist in korist bližnjega. Koliko gmotnega in naravnega procvita, koliko duhovnih in nadnaravnih

sadov so prejeli delavci in njihove družine od katoliških združenj! Kako učinkovito in potrebam primerno so pomagale organizacije in društva za kmetski in srednji stan, da so ga rešila skrbi, mu zagotovila zaščito in pravico ter tako obvarovala socialni mir pred motnjami.

Pa to ni bila edina korist okrožnice. Približala se je ljudstvu, ki ga je objela s spoštovanjem in ljubeznijo, prodrla v srca in misli delavskega stanu, ter mu vlila krščansko mišljenje in človeško dostojanstvo. V teku let je moč njenega delujočega vpliva tako narasla in se tako razširila, da so njene smernice postale skoraj skupna dediščina vse človeške družine. Medtem ko je država v 19. stoletju zaradi pretiranega poudarjanja svobode, smatrala za svoj edini namen z zakoni braniti svobodo, jo je Leon XIII. opomnil, da je njena dolžnost truditi se tudi za socialno skrbstvo ter skrbeti za dobrobit vsega naroda in vseh njegovih udov. Učil je, da se mora oblast zavzeti v posebni meri za slabotne in razdedinjene s široko zasnovano socialno politiko in z ustvaritvijo posebnega delavskega prava. Njegovemu pozivu je odjeknil mogočen odmev: pravičnost zahteva, da odkrito priznamo izboljšanje v položaju delavstva, katero so ustvarile oblasti mnogih držav. Zato je bilo prav rečeno, da je postala *Rerum novarum* magna charta krščanske socialne delavnosti.

Medtem pa je minilo pol stoletja in ta čas je zapustil za seboj globoke brazde in žalostne kali na njivah narodov in družb. Radi socialnih in predvsem gospodarskih sprememb in preobratov so nastajala nova vprašanja, ki so čakala moralnega preudarka. S prodirljivo bistroumnostjo je ta vprašanja obravnaval naš neposredni prednik Pij XI. v okrožnici *Quadragesimo anno*. Desetletje, ki je sledilo tej encikliki, ni bilo nič manj bogato od prejšnjih let na presenečenjih v socialnem in gospodarskem življenju. Svoje nemirne in temne vodje je pognalo v morje vojne, ki bo morda s svojimi nepredvidljivimi valovi pretreslo gospodarstvo in družbo.

V teh dneh je težko označiti in predvideti, kakšne probleme in kakšne posebne naloge, morda povsem nove, bo naložilo skrbi Cerkve socialno življenje po tej vojni, v kateri si stoji nasproti toliko narodov. A vendar: bodočnost ima svoje korenine v preteklosti, in skušnja zadnjih let nas uči bodočnosti. Zato se nameravamo poslužiti današnje spominske proslave in vam dati še nekaj nraavnih smernic o treh osnovnih vrednotah socialnega in gospodarskega življenja. Pri tem pa nas navdaja isti duh Leona XIII; razvili bomo njegove poglede, v katerih je videl nastajajoč socialni razvoj časov. Te tri osnovne vrednote, ki so medseboj povezane, si med seboj pomagajo in družijo, so: raba tvarnih dobrin, delo, družina.

Raba tvarnih dobrin.

Okrožnica Rerum novarum uči o lastnini in o vzdrževanju človeka načela, ki s časom niso prav nič zgubila na prvi svoji moči in so še danes, po petdesetih letih, ohranila in še poglobila svojo oživljajočo notranjo rodovitnost. Na osnovni nauk teh načel smo opozorili že Mi sami v okrožnici Sertum laetitiae, ki smo jo poslali škofom Združenih držav Severne Amerike. Ta temeljni nauk obstoji, kakor smo že tam rekli, v poudarjanju nepopustljive zahteve, da morajo dobrine, ustvarjene od Boga za vse ljudi, biti pravično razdeljene med vse, po zakonih pravičnosti in ljubezni «

Vsak človek ima kot umsko bitje po naravi dano osnovno pravico posluževati se tvarnih zemskih dobrin, čeprav je prepuščeno človekovi volji in pravnim oblikam narodov, da bolj v podrobnosti urejujejo praktično izvedbo tega načela. Ta individualna pravica ne more biti človeku na noben način odvzeta; tudi druge gotove in nesporne pravice na tvarne dobrine je ne morejo ugasiti. Brez dvoma zahteva od Boga izhajajoči naravni red tudi lastninsko pravico in svobodno medsebojno kroženje dobrin z zamenjavo ali darovi; prav tako zahteva isti red tudi nadzorstvo državne oblasti nad tema dvema ustanovama. Pa vendar ostane vse to podrejeno prvotnemu in naravnemu namenu tvarnih dobrin; ne sme postati neodvisno od prve in osnovne pravice, ki vsem dovoljuje rabo, ampak mora služiti, da omogoči ostvarjenje te pravice, v skladu z namenom dobrin. Le na ta način se bo moglo in moralo doseči, da bosta lastnina in raba tvarnih dobrin prinesli človeški družbi rodoviten mir in življenjski obstoj, ne pa ustvarjali negotove razmere, iz katerih se porajajo strasti, borbe in zavisti in ki so prepuščene sili neusmiljene igre moči in slabosti.

Ker je ta prvotna pravica glede uporabe tvarnih dobrin v najožji zvezi z dostojanstvom in z drugimi pravicami človeške osebe, ji nudi v zgoraj omenjenih oblikah varno materialno podlago največje važnosti, na kateri se more potem dvigniti k izpolnjevanju svojih moralnih dolžnosti. Obramba te pravice bo varovala osebno dostojanstvo človeka in mu pripomogla, da bo v pravi neodvisnosti lažje vršil in izpolnjeval stalne zapovedi in odločbe, za katere je odgovoren naravnost svojemu Stvarniku. Človek ima čisto osebno dolžnost ohraniti in izpopolnjevati svoje telesno in duhovno življenje, da doseže svoj verski in nravni namen, ki ga je Bog določil vsem ljudem in jim ga postavil za najvišji pravec, ki ga veže vedno in v vseh primerih, pred vsako drugo dolžnostjo.

Braniti nedotakljive pravice človeške osebe in omogočiti izpolnjevanje njegovih dolžnosti je bistvena naloga vsake javne oblasti. Mar ni prav v tem pravilen pojem javne blaginje, ki jo mora država pospeševati?! Iz tega pa sledi, da skrb za tako javno blaginjo ne zahteva tako razsežne oblasti nad člani družbe, da bi bilo dovoljeno javni oblasti ovirati razvoj gori opisane individualne dejavnosti, odločevati o začetku ali o (razen v primeru zakonite kazni) koncu človekovega življenja, določevati po mili volji način fizičnega, duhovnega, verskega in nramnega gibanja v nasprotju z osebnimi dolžnostmi in pravicami človeka ter v ta namen odpraviti ali izničiti človekovo naravno pravico do tvarnih dobrin. Zahtevati tolikšno oblast radi skrbi za javni blagor, bi se reklo, prevrniti sam smisel javnega blagra in zapasti zmoti, ki trdi, da je svojski človekov namen na zemlji družba, da je družba sama sebi namen, da človek nima drugega življenja, ki bi ga čakalo, kakor to, ki se konča tu na zemlji.

Tudi narodno gospodarstvo, ki je sad prizadevanj ljudi, ki delajo združeni v eni državni skupnosti, ne stremi za ničemer drugim, kakor da nepretrgoma preskrbuje tvarne pogoje, pod katerimi se more polno razviti individualno življenje državljanov. Kjer se bo to trajno doseglo, tam bo narod v resnici gospodarsko bogat; kajti splošna blaginja in, dosledno, osebna pravica vseh do rabe zemskih dobrin se na ta način ostvari v skladu s Stvarnikovim načrtom.

Iz tega pa je lahko spoznati, dragi sinovi, da gospodarsko bogastvo naroda prav za prav ne obstoji v izobilju teh dobrin, merjenih zgolj po čisti in materialni cenitvi njih vrednosti, ampak v tem, da to izobilje predstavlja in resnično ter uspešno postavlja tvorno osnovo, ki zadošča za nujen osebni razvoj njegovih udov. Če bi taka pravična razdelitev dobrin ne bila uresničena, ali pa bi bila uresničena le nepopolno, ne bi bil dosežen pravi namen narodnega gospodarstva; kajti, naj bi še toliko koristilo bogato izobilje razpoložljivih dobrin, bi narod, ki jih bi bil deležen, ne bil gospodarsko bogat, ampak reven. Delajte nasprotno na to, da se bo taka pravična razdelitev resnično ustvarila in to za trajno, pa boste videli, kako postaja narod, čeprav ima manj dobrin, gospodarsko zdrav.

Zdi se nam primerno opozoriti vas na te osnovne pojme o bogastvu in revščini narodov posebno danes, ko so ljudje nagnjeni meriti in presoјati tako bogastvo in revščino s tehtnicami in zgolj kvantitativnimi merili bodisi prostora bodisi premoženja. Če pa se bo pravilno upošteval namen narodnega gospodarstva, bo ta postal luč za državnike in voditelje narodov ter jih bo razsvetlil, da se bodo

sami po sebi podali na pot, ki ne bo zahtevala neprestanih dajatev premoženja in krvi, ampak bo dovedla do sadov miru in splošnega blagostanja.

Delo.

Sami razumete, dragi sinovi, kako je z rabo tvarnih dobrin povezano delo. Okrožnica Rerum novarum uči, da ima človeško delo dve svojski lastnosti: je osebno in potrebno. Je osebno, ker ga človek vrši s svojimi lastnimi silami; je potrebno ker si brez dela ni mogoče preskrbeti tega, kar je neobhodno potrebno za življenje, katero vzdrževati je človekova naravna, težka in osebna dolžnost. Tej od narave naloženi osebni dolžnosti dela odgovarja in sledi naravna pravica poedinca, da se dela poslužuje kot sredstva, s katerim preživlja sebe in svoje otroke; tako močno je ukaz narave naravnani ohranitev človeka. Toda pomniti je, da je to dolžnost naložila in njej odgovarjajočo pravico dala poedincu narava in ne morda družba, kakor da bi človek ne bil nič drugega kot navaden sluga ali uradnik skupnosti. Iz tega pa tudi sledi, da gre takò dolžnost kakor pravica organizirati delo v narodu predvsem neposrednim interesentom: delodajalcem in delavcem. Če svoje naloge sami ne izpolnijo, ali če jih zaradi posebnih izrednih razmer ne morejo izpolniti, potem postane dolžnost države, da posreduje na polju dela, pri delitvi in razdelitvi, to pa v meri in obliki, ki ju zahteva prav pojmovana javna blaginja.

Na vsak način mora biti vsak zakonit in koristen poseg države glede dela tak, da bo spoštoval in ohranil njegov osebni značaj, bodisi v načelu, kakor tudi — v mejah možnosti — praktično, pri dejanskem izvrševanju. To pa se bo zgodilo, če državne odredbe ne bodo odpravile ali onemogočile izvrševanje drugih prav tako osebnih dolžnosti in pravic: tako pravice do pravega čiščenja božjega, do zakona; pravice zakoncev, očeta in matere, do zakonskega in družinskega življenja; pravice do pametne prostosti v izbiri stanu in pravega poklica. Posebno ta zadnja je, če katera, osebna pravica človekovega duha in vzvišena, posebno če se ji pridružijo še višje in nedotakljive pravice Boga in Cerkve, kadar gre za izbiro in izvrševanje duhovniškega in redovniškega poklica.

Družina.

Po nauku Rerum novarum je narava sama najožje povezala lastninsko pravico z obstojem človeške družbe in z njegovo pravo kulturo, še prav posebno pa z obstojem in razvojem družine. Ta zveza je več kot jasna. Mar ni ravno privatna lastnina tista, ki naj družinskemu očetu zagotovi zdravo neodvisnost, katero potrebuje, da more izpolniti od Stvarnika mu naložene dolžnosti, ki se tičejo fizičnega, duhovnega in verskega prospeha družine.

V družini je za narod naravni in rodovitni vir njegove veličine in moči. Če naj privatna lastnina služi procvitu družine, morajo vse javne, še več: vse državne uredbe, ki urejujejo posest, ne samo omogočevati in ohranjovati to njeno nalogo — ki je v naravnem redu v nekaterih ozirih pred vsemi drugimi — ampak jo vedno bolj izpopolnjevati. Povsem nenaraven bi bil slavljen kulturni napredek, ki bi — ali s prevelikimi bremenami ali s prepogostim neposrednim vmešavanjem, — praktično uničil privatno lastnino, in tako dejansko odvzel družini in družinskemu očetu možnost stremeti za namenom, ki ga je določil Bog v spolnjenje družinskega življenja.

Med vsemi dobrinami, ki morejo biti predmet privatne lastnine, ni po nauku *Rerum novarum* nobena tako primerna naravi kakor zemlja, posestvo, na katerem živi družina in iz katerega črpa v celoti ali deloma to, s čimer živi. Popolnoma v duhu *Rerum novarum* je trditev, da redno le ta stalnost, ki korenini v lastnem posestvu, napravi družino za najpopolnejšo in najrodovitnejšo življenjsko celico družbe, ko družini imenitno z vedno večjo, rastočo povezanostjo sedanje in bodoče rodove. Če je danes pojem in stvaritev življenjskih prostorov v središču socialnih in političnih ciljev, ne bi morali morda pred vsem drugim misliti na življenjski prostor družine in jo osvoboditi vezi razmer, ki ne dovoljujejo niti misliti na lasten dom?

Naša zemlja s tako obširnimi oceani, morji in jezeri, z gorami in ravninami, vsemi pokritimi s snegom in večnim ledom, s širokimi puščavami in negostoljubnimi nerodovitnimi kraji — ima vendar pokrajine in življenjske prostore, ki so prepuščeni svojevoljni rasti narave, pa zelo primerni za obdelovanje s človeškimi rokami, za človekove potrebe in kulturno udejstvovanje. Večkrat je nezogibno, da se nekatere družine od tu ali tam izselijo in iščejo drugje novo domovino. Tako se po nauku *Rerum novarum* spoštuje pravica družin na življenjski prostor. Kjer se bo to zgodilo, bo izseljevanje doseglo svoj naravni smisel, — kakor često potrjuje skušnja — in ta je: bolj ugodna razdelitev ljudi po zemeljski površini, ki je pripravna za poljedelske kolonije in ki jo je Bog ustvaril vsem v porabo. Če se bosta obe strani: ta, ki dovoli zapustiti rojstno deželo, in ona, ki pripusti nove priseljence, trudili, da odstranita, kar bi moglo ovirati nastop in razvoj pravega zaupanja med deželo izselitve in deželo priselitve, bodo imeli vsi korist od te zamenjave krajev in oseb: družine bodo prejele zemljo in postala jim bo domovina v pravem pomenu

besede, dežele z gostim prebivalstvom bodo razbremenjene in njihovi narodi si bodo osvojili novih prijateljev v tujih deželah; države, ki bodo sprejele izseljence, bodo pridobile delavnih državljanov. Tako bodo narodi, ki izročijo, in države, ki prejmejo, skupno pripomogle k rasti človeškega blagostanja in k napredku človeške kulture.

To so, dragi sinovi, načela, zamisli in smernice, s katerimi bi hoteli od sedaj sodelovati pri bodočem snovanju onega novega reda, katerega svet pričakuje iz groznega vrenja sedanjih bojev. Vsi želimo, da bi se ta red rodil in v ljubezni ter pravičnosti pomiril narode. Ne preostane nam drugo, kakor da vas v duhu Leona XIII. in v smislu njegovih opominov in namenov bodrimo, da nadaljujete in pospešujete delo, ki ga je prejšnji rod vaših bratov in sester začel s tako pogumnim srcem. Naj ne utihne in ne oslabi med vami glas dveh papežev socialnih enciklik, ki glasno opozarja vse one, ki verujejo v nadnaravni prerod človeštva, na moralno dolžnost, sodelovati pri urejanju družbe, posebno gospodarskega življenja, in vnemati k sodelovanju one, ki se tega življenja udeležujejo, pa tudi državo samo. Mar ni to sveta dolžnost vsakega kristjana? Naj vas ne strašijo, dragi sinovi, zunanje težave, naj vam ne jemlje poguma ovira rastočega poganstva v javnem življenju. Naj vas ne preslepijo kovarji z motin nezdravih teorij, žalostni tokovi ne rasti, ampak bolj razkroja in potvare verskega življenja. Te struje hočejo, da je naše delovanje na zemlji nepotrebno, ker da spada odrešenje v red nadnaravne milosti, ta pa je izključno božje delo. Kako žalostna nevednost božjega delovanja! »Imenovali so se modre, pa so se poneumnili.« (Rim 1, 22.) Kakor da bi prvi učinek milosti ne bil ravno okrepitev naših dobrohotečih moči, da bi vsak dan izpolnjevali božje zapovedi kot poedinci in kot člani družbe. Kakor da ne bi že 2000 let živela in se ohranila v duši Cerkve zavest skupne odgovornosti vseh za vse. Ta zavest je razgibala ljudi do junaških dejanj krščanskega usmiljenja menihov - poljedelcev, osvobodilcev sužnjev, zdravnikov bolnih, apostolov vere, kulture in znanosti v vseh dobah in pri vseh narodih, da bi tako ustvarili družabne razmere, ki so edine sposobne omogočiti in olajšati življenje, vredno človeka in kristjana. Toda vi, ki se te svete odgovornosti zavedate in ste o njej prepričani, ne bodite nikoli v dnu svoje duše zadovoljni z ono splošno javno povprečnostjo, v kateri večina ljudi ne more, razen s heroičnimi dejanji kreposti, izpolnjevati božjih zapovedi, ki jih v nobenem primeru ne smemo kršiti.

Če se je včasih pokazalo, da izvršitev ni odgovarjala sklepu, če so bile storjene napake, kar je itak usojeno vsakemu človeškemu

delu, če so se pojavila različna mnenja o potih, ki so bila izbrana ali ki naj se izberejo, vse to vam ne sme vzeti poguma ali ovirati vaših korakov ali vzbujati tožbe in obtožbe. Ne smete ob vsem tem pozabiti tolažljivega dejstva, da je iz navdihnjene poslanice papeža okrožnice Rerum novarum privrel živ in čist studenec močnega odkritosrčnega, nesebičnega socialnega čuta. Res bi mogel danes plaz najrazličnejših in silnih dogodkov ta studenec zasuti; toda jutri, ko bo prišel čas, da se odstranijo ruševine tega svetovnega viharja in se začne delo za zgradbo novega družabnega reda, za katerega vsi prosimo, da bi bil vreden Boga in človeka, bo ta studenec dal močnega pogona in poslal nov val bohotne rasti na polje človeške kulture. Čuvajte plemeniti ogenj bratskega socialnega duha, ki ga je pred pol stoletjem v srcih vaših očetov prižgala svetla in osvetljujoča bakla Leonove besede: ne pustite in ne dovolite, da bi mu zmanjkalo hraniva, da bi ob obletnih svečanostih vzplapolal, nato pa ugasnil; ne sme pogasiti tega plamena lena, boječa in varna brezbržnost naproti potrebam najbednejših med vašimi brati; ne sme ga vrtinec protikrščanskega ali nekrščanskega duha zanesti v blato in prah. Hranite, oživljajte, dvigajte in širite ta plamen! Nesite ga povsod, kjer koli boste zaslišali vzdihovanje zaskrbljenih, tožbe revnih in krike trpečih. Razživite ga vedno znova z ognjem ljubezni, ki ga črpajte v Srcu Odrešenika, kateremu je posvečen mesec, ki se danes pričinja. Pojdite k božjemu Srcu, krotkemu in ponižnemu, ki je zavetišče za vsako tolažbo v trudu in teži dela: je Srce Onega, ki je za vsako pravo in čisto delo, zvišeno v njegovem imenu in v njegovem duhu za trpeče, zaskrbljene, zapuščene od sveta in brez dediščine dobrin in premoženja, obljubil večno osrečujoče plačilo: »Blagoslovljeni mojega Očeta! Kar ste storili kateremu izmed teh mojih najmanjših bratov, ste meni storili!«

Prev. dr. I. Lenček.

Stavbe na kolih in keramika zvončastih čaš.

Rajko Ložar.

V poznoneolitskem času (konec mlajše dobe kamna) si je na Ljubljanskem barju neko ljudstvo neznanega porekla zgradilo svoja prebivališča na kolih, tako imenovane stavbe na kolih. Doslej sta znani dve taki skupini, od katerih pa obsega prva morda tri vasi oz. naselbine: ena s Studenca na Igu ter druga iz Notranjih gor. Stavbe na kolih pri Studencu je odkril v l. 1875—1877 ljubljanski deželni muzej pod vodstvom Karla Dežmana, ostalina je prišla v muzej. Naselbino pri Notranjih gor. pa je odkril l. 1907/08 W.

Schmid.¹ V stavbah so našli razen kolov, ki so od nekdanjih zgradb edini preostali, mnogo drobnih predmetov, tako zlasti orodja in orožja iz rogovja ter kosti ubitih živali, kamnitno orodje in orožje, lesene posode, zlasti mnogo keramike, glinaste idole, vretenca za statve, ostanke tkanin itd.² Našli so tudi tri bolj ali manj dobro ohranjene lobanje.³ Bogatejša je ostalina s Studenca, dočim je ona iz Notranjih goric ne dosega. Najpomembnejši del arheoloških preostankov pa je lončeno posodje ali keramika, ki je zaradi svojega posebnega stila in visokega nivoja izvedbe ponesla slavo našega lga po vsem učenem svetu.

Keramiki pripada v današnjem oz. sodobnem prehistoričnem tolmačenju posebno važna vloga in to zaradi tega, ker je na podlagi njenih izdelkov, form posod, stila njihovega okrasa, posameznih ornamentalnih motivov itd. mogoče sklepati o etničnem svojstvu dotičnih lastnikov, zasledovati posamezne ljudske skupine pri njihovem potovanju širom prehistoričnega prostora, ugotoviti njihov narodni stil, vplivanja tujih kultur ali ljudstev in podobno. Keramika je tudi neobhoden vir kronologije. Še sorazmerno pred kratkim je njeno mesto zavzemalo kovinsko orodje in orožje, tako imenovani kovinski inventar, in Montelius, S. Müller in drugi so svoje sisteme gradili predvsem na njem. Toda današnjo delitev prazgodovine Evrope v posamezne kulturne in etnične kroge kot so trakasto keramični, vrvičasto keramični, nordijsko megalitični, krogi zvončastih čaš itd. omogoča zlasti študij keramike ter njenih posebnosti, svojevrstnosti. To je tudi povsem razumljivo. Lonec, ki ga je prazgodovinski človek potreboval, ni nastal daleč od njegovega bivališča, kajti toliko porabne glinice se nahaja povsod, umetnost, napraviti iz zemlje posodo, je pa med najelementarnejšimi. Zaradi tega je, oziroma pritiče lončarski umetnosti avtohtoni značaj bolj kot kateri koli drugi veji obrti ali umetne obrti. Srp, bronasta sekira, kladio in podobni objekti pa so po svojem poreklu že vezani na ležišča dotične rude, ki jih pa ni povsod. Kovinski inventar je zato v večji meri predmet trgovskega kupčevanja in izraz trgovskih zvez. Kar velja o keramiki sploh, velja tudi o keramiki naših stavb na kolih, o ljubljanski keramiki.⁴

¹ K. Deschmann, Führer durch das Krainische Landesmuseum Rudolfinum, 1888, 18. R. Ložar, Arheološki oddelek Narodnega muzeja, 1931, 21; Študije o ljubljanski keramiki, Glasnik MDS XXII, 1941, 1 sl. z nadaljnjo literaturo.

² A. Müllner, Typische Formen, 1900, Taf. I—X.

³ F. v. Luschan v Mitth. der Anthr. Ges. Wien X, 1881, 17.

⁴ Ložar v GMDS XXII, 1941, 2 sl.

Ljubljanska keramika ima v mednarodnem znanstvenem slovtvu že kar svojo zgodovino; obravnavali so jo številni avtorji, pogosto in v najrazličnejših zvezah. Rezultati, do katerih so ti znanstveniki prišli, pa ne stoje v nobenem pravem sorazmerju s številom omemb. Ljubljanska keramika se na splošno smatra za del vzhodnoalpske koliščarske keramike (ostalpine Pfahlbaukeramik), njene forme, njen okras, njene posebnosti vse to se skuša oziroma se je skušalo razložiti iz omenjene vzhodnoalpske koliščarske keramike. Pod to skupino si prazgodovina predstavlja najdbe iz kolišč na gornjeavstrijskih jezerih Mondsee in Attersee, katero spopolnjuje na našem ozemlju kultura z Ljubljanskega barja, še dalje proti jugovzhodu pa Vučedol v Slavoniji. Čas in okolnosti, v katerih so bile odkrite stavbe na kolih na Barju, so povzročile nekatere zanimive enostranosti. Koliščarska kultura v vzhodnih Alpah je bila odkrita v drugi polovici 19. stoletja. Zaradi precejšnjega števila odkritih stavb je postala barjanska postaja samo del med mnogimi in arheologi so iskali v njeni kulturni ostalini samo takih potez, ki jo družijo z ostalimi postajami. Njene individualne vrednosti niso videli v skoraj ničemer drugem kot v visokem nivoju izvedbe ornamente. To naziranje je pa gotovo enostransko.

Pojem, ki je oviral pravilno razčlenitev in raztolmačenje ljubljanske keramike, je bila že omenjena označba »vzhodnoalpska koliščarska keramika«. Ta pojem je veljal kot metodična norma in tip, ko še sploh ni bil jasen in opredeljen. Treba je pogledati samo kako ostalino po zgledu naše na Barju in že se razblini vzhodnoalpska koliščarska kultura oziroma keramika, če naj pomeni trdno ustaljeno shemo z določenimi istimi potezami, v nič; med Ljubljanskim barjem in Mondseejem⁵ ter Atterseejem ni razen nekaterih neobveznih ornamentalnih sorodnosti nobenih takih zvez, ki bi opravičevale skupnost v obliki opisane kulturne skupine ali kroga. Ljubljansko barje prekaša po bogastvu svoje keramike vse znane postaje vzhodnih Alp, po številnosti in raznovrstnosti komponent, ki našo kulturo sestavljajo, se pa od njih bistveno razlikuje. Kulturo na našem Barju je najupravičenejše imenovati ljubljansko kulturo⁶ in kot taka je zapustila sledove tudi na neslovenskih tleh. Kot taka tudi ni podrejena vučedolski, kot to misli Willvonseder, eksistira poleg nje kot samostojna in v dobršni meri od nje starejša kultura.⁷ Študij in analiza ljubljanske kulture vodi raziskovalca čedalje bolj do takih spoznanj.

⁵ L. Franz und J. Weninger, Die Funde aus den prähistorischen Pfahlbauten im Mondsee. Materialien zur Urgesch. Österreichs. III, 1927.

⁶ O tem izrazu gl. GMDS, Študije 4.

⁷ Literatura in ostalo gl. Študije 15 sl.

V »Študijah o ljubljanski keramiki« sem skušal izluščiti iz keramičnega materiala, najdenega na Barju, eno izmed onih praoblik ljubljanske keramike, ki sestavljajo to kulturo, torej eno matično vejo ljubljanske kulture. Pri študiju kulture ter iskanju primerjalnega materiala se znanstvenik za interpretacijo ne sme posluževati raznih mešanih kultur, temveč mora skušati prodreti do praoblik ali prakultur.⁸ Cela vrsta posod z Barja nosi na sebi znake takšnih keramičnih stilov, kakršnih ni mogoče najti nikjer drugje kot v srednjenemškem in češkem keramičnem materialu srednjega in poznega neolitika. Eden izmed teh stilov ali krogov so tako imenovane kroglaste amfore.⁹ Z njimi stoji že v prvotni domovini v najtesnejših odnosih vrvičasta keramika; ravno isto se kaže tudi na našem Barju. Ti dve kulturi imata velik delež na nastanku ljubljanske kulture, ki je precej podoben ali vsaj po svoji strukturi sličen kulturam, nastalim iz omenjenih komponent v Srednji Nemčiji, na Češkem in zahodnem Poljskem. Pri njihovem nastanku so sodelovali razni odtenki nordijskih, še megalitično usmerjenih kultur, ki so vplivali na Srednjo Nemčijo ter njena bližja in daljna območja. Ta komponenta ljubljanske kulture je nordijska; človek je bil prišel k nam od severovzhoda, preko današnje Štajerske, današnje Spodnje Donave (bivše Nižje Avstrije), Moravske in Češke. Kje mu je prava prvotna domovina, je težko reči, zagotovo pa nekje v območju navedenih kulturnih krogov. V primeri s teorijami, ki so jih objavili o ljubljanski kulturi razni inozemski prehistoriki, je to in tako tolmačenje zagotovo naravnejše in primernejše; ne dela sile materialu in spontano se pojasnijo neštevilni doslej slabo razložljivi pojavi. A o tem na drugem mestu.

Ljubljanska keramika pa vsebuje tudi forme, ki ne gredo v omenjeni kulturni krog, ki so močno različne in ki kažejo odločno proti jugu. So to forme, ki so prišle vanjo iz kroga in po posredovanju ljudi, ki so delali svoje posode v obliki zvoncev, zaradi česar imenuje znanost njihovo keramiko zvončaste čaše. Ta kultura je, kolikor doslej vemo, nenordijska, njena domovina je Španija, odkoder se je razširila po vsem Mediteranu, po Italiji, po Franciji, Nemčiji, Angliji, Češki. Na enem svojih neštevilnih potovanj so ti ljudje prišli tudi v naše kraje. Nekateri znanstveniki pripisujejo zvončastim čašam sorazmerno majhen, skoraj epizodičen pomen.

⁸ Načelo je v literaturi menda prvi določno postavil O. Menghin: »Po našem mnenju je treba pri vsaki stilni vrsti, ki je nastala zaradi mešanja, ugotoviti, kateremu glavnemu deblu (neolitske keramike, op. prev.) je najbližja, in temu jo je potem treba prirediti...« (Menghin-Hoernes, *Urgesch. der bildenden Kunst in Europa*, 3. Aufl. 1925, 754; Ložar, *Študije* 13, 22.)

⁹ Kratke označbe teh krogov v Študijah.

Temu se je treba samo čuditi. Zvončaste čaše so najpomembnejša poznoneolitska kultura, ki sega preko samega kuprolitika (čigar časovne meje nam itak niso znane) tudi v bronasto dobo kot tako. Pa tudi sicer so zvončaste čaše kultura, katere ni dovoljeno podcenjevati; najbrž stoji z njo v zvezi prvo pridobivanje bakra v evropskih deželah.¹⁰

Posebno skupino zvončastih čaš ali pod njihovim vplivom stoječo keramiko je na našem Barju mogoče določiti samo po poti analize ter primerjave z inozemskim materialom, pri čemer ima poglobljeno vlogo rekonstrukcija. Pri izkopavanjih l. 1875—77 niso našli nikjer v terenu nobene samostojne najdbene edinice, ki bi bila vsebovala samo zvončaste čaše, temveč je bil material med seboj, kot izgleda, zelo pomešan; iz Dežmanovih spisov vsaj to ni razvidno. Za oni čas je tudi težko kaj takega od Deschmanna zahtevati, kajti zvončaste čaše je znanost odkrila šele mnogo let kasneje. Rekonstrukcija pa ima pri tem poizkusu zategadelj važno mesto, ker so vse posode razbite, na razpolago stoje samo večje ali manjše črepinje, ki jih je treba dopolniti v smislu form, kakršne so za zvončaste čaše in njihovo keramiko značilne. Delo je težavno, zmoti je na oprezu, toda če hočemo to kulturo spoznati v pravi luči, se je treba lotiti tudi tega dela.

Gradivo zvončastih čaš na Barju se deli v a) okrašeno, b) neokrašeno keramiko. Ker so zvončaste čaše redoma, vsaj v klasičnih najdiščih, okrašene, se smatrajo neokrašene posode za spremno keramiko. Njena važnost je mestoma zelo velika, do posebno zanimivih zaključkov vodi študij neokrašene keramike na našem Barju.

A. Okrašena keramika.

Forme te keramike so naslednje (doslej ugotovljene, a morda se bo njih število kdaj še povečalo):

- a) zvončaste čaše kot take,
- b) ostale forme.

¹⁰ Castillo Yurita, La cultura del vaso campaniforme, 1928. (Tega dela v Ljubljani ni.) P. Bosch-Gimpera, Glockenbecherkultur v Ebert, Reallexikon der Vorgesch. Bd. IV, 2. Dalje članki Pyrenäenhalbinsel, Frankreich, Böhmen, Italien, Deutschland v istem leksikonu. J. Palliardi, Beiträge zur Kenntnis der Glockenbecherkultur (Wiener präh. Zeitschr. 6, 1919, 41). P. Größler, Tongefäße der Glockenbecherkultur und ihre Verbreitung in Thüringen und angrenzenden Gebieten. Jahresschrift für Vorgesch. d. sächsich-thüring. Länder, Halle a. d. Saale, Bd. 8, 1909. G. Neumann, Die Gliederung der Glockenbecherkultur in Mitteldeutschland, Prähistor. Zeitschrift XX, 1929, 1. A. Stocky, Právěk země česke. Díl I, 1926, 124 sl. J. Schranil, Vorgeschichte Böhmens u. Mährens, 1928, 86. J. Bayer, Der erste Glockenbecher Österreichs. Mitt. Anthropol. Ges. 57, 1927, 51. Razen tega še številni drugi spisi.

Ta delitev je splošno v rabi tudi v obravnava keramike zvončastih čaš v inozemskih najdiščih.

a) Fragmentirana zvončasta čaša (št. 1823). Njena forma se presenetljivo ujema z zvončasto čašo iz San Isidro (Madrid), okrašeno v posameznih zonah kot je naša.¹¹ Po profilu sorodne posodice so čaša iz Serra de Mutelas (dolma), Anghelu Ruju in Puentes de Garcia Rodriguez (slabo rekonstruirana).¹² Okrašena je naša čaša s 5 zonami, izpopolnjenimi z ubodi, vse med linijami. Okrašeno je tudi dno. Podobna čaša je bila najdena tudi v Villafrata na Siciliji.¹³

b) 1. Skleda z dnom v obliki krogelnega izseka (nemško Kugelkalottenschüssel). Doslej so znani štirje primeri: 1928, 1930, 1893, 1887. Vsem je skupna izrazita dvodelnost posode. Zgornji del (ustje in vrat obenem) kaže usločene stene ustja, robove ven uvite. V sredi približno so profili prelomljeni, spodnji deli imajo kalotne oblike (rekonstruirano).¹⁴

2. Skleda spodaj podobne oblike, pa s konvergentnimi stenami ustja (1888).

3. Čaša s trupom v obliki krogelnega izseka, vratovi oz. ustja imajo oblike kot pod 1.

Karakteristika nekaterih izmed navedenih posod je subkutani ročaj, to je v steno posode izvrtana luknja, ki je služila za poteg vrvice. Ti subkutani ročaji so sicer običajni v tako imenovani badenski keramiki.

4. Čaša na nogi ali nogi podobnem podstavku (1800).

5. Krožnik na nogi (1998).

6. Skleda ali skledam podobni krožniki z vodoravno prirezanimi robovi ustij, ki so noter umaknjena (1809, 1372 in druge). Podobne so našim latvicam.

7. Kroglasta steklenica visokega trupa in ozkega vratu (1859). Pravo mesto in poreklo tega tipa sicer še ni določeno v celoti, vendar se zdi, da spada v ta keramični krog.

Posode s širokim ustjem in trupom v obliki krogelnega izseka so stalen inventar zvončastih čaš na Španskem, in sicer ravno v centralni skupini. Bosch-Gimpera¹⁵ omenja od tam sicer samo sko-

¹¹ N. Åberg, *La civilisation énéolithique dans la Péninsule Iberique* (Arbeten, Uppsala, 25) 1921, fig. 301.

¹² Åberg, str. 100, fig. 134; 186, fig. 233; fig. 299.

¹³ Åberg, fig. 243.

¹⁴ Ni izključeno, da je bilo dno te ali one posode deloma ravno.

¹⁵ Ebert, *Reallexikon IV*, 2, 347. Neumann, Abb. 2/7 je primer iz Srednje Nemčije. H. Schmidt, *Zur Vorgeschichte Spaniens* (*Zeitschr. f. Ethnol.* 1913, 244) je zapisal celo to trditev, da predpostavljata i zvončasta čaša i lonec (Glockenbechernapf) — kar se njune osnovne oblike tiče — skodelo s kalotnim trupom.

delo (Schale), vendar ni nobenega pomisleka tudi naše sklede uvrstiti sem; so samo večje skodele. V pomanjkanju Castillojeve monografije smo navezani na ilustracije pri Åbergu. Primerjalni kosi ustrezajo dobro.¹⁶ Posebej je treba omeniti analogije za skledo s konvergentnimi stenami ustja.¹⁷ Spremni inventar iberskih zvončastih čaš so tudi čaše na nogi ali nogi podobni osnovi;¹⁸ te čaše so pa tudi v turinških in čeških najdiščih pogoste. Ljubljansko Barje je dalo izredno veliko število posod tega tipa; ker so zastopane tudi v Vučedolu,¹⁹ jih nekateri smatrajo za vučedolsko posebnost. O njih še ni izgovorjena zadnja beseda, gotovo pa je, da je pri njihovem nastanku močno udeležena kultura zvončastih čaš. Končno sklede, ki so podobne latvicam. Zanje je značilen vodoravno prirezani rob ustja, ki je v posodo iztegnjen in okrašen. Tik pod robom ustja teče tudi na zunanji strani posode okras, sestojč iz paralelnih vodoravnih črt. Podobne primere nudijo španska najdišča,²⁰ zelo pogost je ta tip na Češkem,²¹ opažen pa je tudi na Moravskem²² in na Bavarskem.²³

Doslej omenjene posode spadajo med formalni inventar zvončastih čaš; forme so sicer večinoma rekonstruirane, ali resnica najbrž ni daleč od teh rekonstrukcij. Poglavitno sredstvo, s katerim je mogoče prijeti na našem Barju to keramično in kulturno skupino ter jo ožje opredeliti, pa vendarle niso forme, temveč ornamentika, nje vzorci in stil. Zvončaste čaše kažejo v svoji stari domovini na Iberskem polotoku tako izrazito ornamentalno stilno obeležje, da je njim soroden ali celo od njih odvisen material z lahkoto prepoznati, kjer koli bi se pojavil. Povedano velja tudi za Ljubljansko Barje.

Za to keramiko značilni ornamentalni stil kaže na Barju cela vrsta posodic, katerih forme prav za prav ne spadajo v pristni in prvotni oblikovni sestav zvončastih čaš, vsaj v običajnem pomenu besede ne. Smatramo jih zato lahko za oblike, katere si je kultura zvončastih čaš prisvojila, torej za prisvojene oblike. So v glavnem tri:

¹⁶ Åberg, fig. 17 tip portugalskih dolmskih grobov (grobovi iz orjaških skal, megalitični); fig. na str. 61; fig. 175 in druge.

¹⁷ Åberg, fig. 146.

¹⁸ Bosch-Gimpera, 347. Gröfler, 7, 44. Neumann, 20, in drugi avtorji.

¹⁹ V. Hoffiller, Corpus vasorum antiquorum Sv. 1, Vučedol.

²⁰ Åberg, fig. na str. 64.

²¹ Primeri Stocky, Tab. CXI sl.

²² Palliardi, n. n. m. 44.

²³ P. Reinecke, Die Stufe der spätneol. Glockenbecher in Bayern. Bay. Vorgeschichtsblätter 9, 1930, 21.

8. Kroglasta čaša ali skodela (1900, 1803, 1853, 1812, 1819, 1811 itd.).

9. Kroglasti lonec (1932, 1926, 1879).

10. Kroglasta skleda (1884, 1881, 1855, 1896).

Vse te oblike, zlasti pa čaše in skodele, imajo izrazito kroglaste trupe, dočim so vratovi zoženi, stene ustja ven uvihane in sorazmerno nizke. Tudi so stene ustij sorazmerno strme. Posod takega tipa je na Ljubljanskem barju sorazmerno mnogo, toda niso vse okrašene v stilu zvončastih čaš. To bi dalo misliti, da izvira oblika od drugod. Dejansko pokaže tudi analiza forme neko dvojnost teh čaš; dočim so ene v profilih zares kroglaste, mehke, so druge skoraj oglate, členkovite. Čaše prvega tipa so nastale po vsej verjetnosti iz bučastih steklenic oziroma v njihovem ozračju na ta način, da se je ustje močno razširilo, robovi ustja so bili nizko prirezani in napravljeni strmo. Sorodne posodice pozna tudi tako imenovana rössenska kultura.²⁴ Tudi zanje obstoji možnost razvoja iz bučaste steklenice. Morda je to forma, ki zastopa trakasto keramiko v osnovah nastanka rössenske, morda je ta oblika zapadnega izvora in značaja.²⁵

Druga varianta kroglastih čaš kaže odločno k nekim formam, ki so nastale ali v samem območju vzhodne kroglaste amfore in vrvičaste keramike ali pod njihovimi vplivi. Označujejo jo izredna ostrina v profilih, geometrična sestava in pa to, da na njej ni okrasa v stilu zvončastih čaš.

Kaj tedaj pomeni to stanje? Kroglasta čaša z okrasom v stilu zvončastih čaš se je najbrž razvila iz bučaste steklenice, ta pa je po vsej priliki forma, ki stoji z zvončastimi čašami v nekem ožjem medsebojnem odnosu. Dejansko nečesa takega ni mogoče popolnoma zanikati. Nekaterne forme ljubljanske keramike iz tipa bučaste steklenice izgledajo kot razvojna celica nekaterih form spremnega inventarja zvončastih čaš. Med poslednjimi stoji na prvem mestu vrč z ročajem. Primer, ki ga prinaša Neumann iz Leubena, kaže popolnoma jasno svoj nastanek iz bučaste steklenice.²⁶ Vsi vrči z ročaji v srednjenemških zvončastih čašah pa izvirajo po Neumannu iz Jordansmühlske kulture, torej iz trakaste keramike. Zato se lahko reče, da si je zvončasta keramika tu prisvojila neko formo iz trakaste in jo po svoje okrasila. Zaradi ornamenta je to formo treba

²⁴ Franz Niquet, *Die Rössener Kultur in Mitteldeutschland*, *Jahreschrift Halle*, XXVI, 1937. A. Stroh, *Die Rössener Kultur in Südwestdeutschland*, 28. Ber. Röm. germ. Komm. 1940.

²⁵ C. Schuchhardt v *Präh. Zeitschr.* II, 1909.

²⁶ L. c. Abb. 5/1.

navajati poslej med zvončastimi čašami, čeprav je forma sama last nekega drugega kroga, katerega odnosi do zvončastih čaš še niso jasni. Je to morda jamska kultura ranega neolitika?

B. Ornamentika.

Najvažnejši del keramike zvončastih čaš je njih okras, ki zlasti omogoča opredelitev skupine na Barju in tudi sicer nudi trdnejše prijeme nego forme same. Pomisliti je treba, da se je ohranila v bistvu ena sama čaša, dočim so vse ostale forme sekundarne. A še ta čaša je v nasprotju z inozemskimi, ki so rdečkaste barve in gline, črne barve oziroma iz črne gline.

Mesto okrasa. Pri večini posod je okrašen zgornji del, to so vrat, rama ter zgornji pasovi trupa. Trup sam ni nikdar okrašen, izjemo tvori le čaša Aa (1824), ki je njen trup ves okrašen z vodoravnimi paralelnimi zonami, in sicer tako, da obstoji najpopolnejša sličnost z zonalnim okrasom zapadnoevropskih zvončastih čaš. Tudi dno te posodice je okrašeno. Navada, okraševati dno, je pri zvončastih čašah precej običajna.²⁷ Ta posodica je zato zelo važna, ker prinaša celo v tej malenkosti dokaz, da je kultura zvončastih čaš posegla tudi na Barje.

Kar se ostalih variant okrašenosti posameznih delov tiče, so že nekake posebnosti našega Barja, ki jih ne kaže nobeno drugo najdišče. Taka posebnost so na primer že zgoraj omenjeni subkutani ročaji, ki jih inozemske zvončaste čaše ne poznajo in torej tudi ne morejo biti okrašeni. Subkutane ročaje imajo zlasti skleda s trupci v obliki krogelnih izsekov. Da so ročaji sploh okrašeni, ni tako nenavadno; vučedolska in ljubljanska keramika jih vsebujeta celo vrsto. Toda to so predvsem zankasti (Oesenhenkel) in širokopasasti ročaji (Bandhenkel). Subkutani, podstenski ročaji naših posod z okrasom so posebnost ljubljanske keramike. Okrasu nudijo široke, sorazmerno velike ploskve, katerih karakteristika je ploskovitost. V glavnem se ponavljajo v dekorju ročajev motivi njihove okolice.

Izmed posod, ki spadajo pod stilni okvir zvončastih čaš, so nekatere okrašene tudi v notranjščini, predvsem so to skodele ali krožniki na nogah. Ker pa je v ljubljanski keramiki ogromno skodel ali krožnikov na nogah in tvorijo nekako posebnost naše kulture ter vučedolske (prim. izvajanja zgoraj), jih moramo tu preiti.

Tehnično je dekor napravljen na razne načine. Na nekaterih posodicah je bil nedvomno uporabljen nekak zobat predmet, morda zobato kolesce, s katerim je lončar izvršil ali linije ali poševne

²⁷ Primeri Åberg, Gröbler nr. 6, 7, in drugod.

vzporedne šrafure in podobno (1806, 1805, morda tudi 1891 itd.)²⁸ Večinska tehnika pa je ubod, in sicer globoki ubod, kombiniran s presledkastim ali brazdastim ubodom; poleg njega se pojavlja tudi plitvi ubod. Nadalje so okrašene posode tudi z navadnimi zarezami. Zelo pogost je tudi okras s pomočjo vrvice; zastopani so pravi vrvičasti odtisi, so pa tudi vmes nepristni, izvršeni s pomočjo drobnih zarez, ki dajo potem vtis vrvičastega odtisa. Kombinacija vrvičastega odtisa z drugimi tehnikami na stilu zvončastih čaš je nemara precej važno dejstvo, ki utegne pokazati smer, od koder so ti ljudje prišli. Ali ne govorijo ta dejstva za to, da so prišli enako kot zastopniki kroglastih amfor od severovzhoda, torej kot en del srednjeevropskih skupin tega ljudstva.²⁹

Pogosto se na posodah nahaja posebna tehnika, katere bistvo je v tem, da se izgrebe ali izreže okolica nekega ornamenta v ornamentalni obliki tako, da preostali gladki del ostane kot pridvignjen ornament, dočim je okolica poglobljena (nekaka reliefna tehnika). Zelo slikovita tehnika je to, katere posledica je največkrat, da ne vemo, kaj je dno in kaj vzorec.³⁰ V mnogih črepinjah se nahajajo še ostanki bele mase, s katero so bili ornamentí nekoč izpolnjeni, to je inkrustirani. Ta moment je zelo važen za presojo estetskega učinkovanja celotnega dekorja. Kjer vidimo danes prazne brazde in nerazumljive nize jamic, so bili svojčas z belo maso izpolnjeni ornamentalni nizi, na primer valovnice in podobno. Zato je treba tudi tehniko dekorja obravnavati z vidika nekdanjih učinkov.

Kompozicija. V kompozicijskem pogledu je najvažnejša poteza skupine zvončastih čaš vseskozi zonalna, pasovita uredba okrasa. Ni niti ene posodice, ki bi bila brez nje. Obstoja v tem, da se od roba ustja pa do pričetkov trupa posode vrste v vodoravni smeri ena zona za drugo, en pas za drugim. Njihovo število je včasih kar veliko. Obstojata dve vrsti zon: glavne, okvirne in stranske, podrejene. V presledkih se vrste širše zone, ki so nekaki ritmični poudarki celote. Zone med njimi pa so izpolnjene z drobnejšimi ali tanjšimi nizi. Na eni izmed posod (1810) je 39 drobnih in širokih nizov.

²⁸ Zobato kolesce ima v izvedbi ornamenta zvončastih čaš zelo veliko vlogo; prim. še tozadevna izvajanja Boscha-Gimperera, Gröbllerja, Neumannna; H. Schmidt, l. c. 243.

²⁹ Bosch-Gimperera, 347. Razmerje obeh stilov je še zelo nejasno. Pridruženost zv. čaš vrvičasti keramiki poudarja W. Bremer v Ebertovem Reallexikonu, XI, 309. Istotam misli Bosch-Gimperera z ozirom na to, da je vrvičasta tehnika zastopana bogato na pirenejskih zvonč. čašah, da leži en izvor vrvičaste tehnike prav na Pirenejskem polotoku. Po Hoernesu so zvončaste čaše popravljena izdaja vrvičaste keramike (3. Aufl., 335).

³⁰ Do posebne virtuoznosti je to tehniko razvila rössenska keramika.

Princip zonalne ureditve je do kraja izveden tudi na onih kosih, na katerih so motivi sicer vertikalni, kot so razne navzdol padajoče rese, lestvice (Leitermuster), kolone in podobno. Tudi ti motivi so v glavnem izvedeni vzporedno.

Oboje, nizanje v vodoravnem smislu in kompozicija v kolonah je najosnovnejša stilna last zvončastih čaš in je od tam prešla v okras naših posod. Če bi bili glede tega kaki pomisleki, bi jih zonalni okras moral odpraviti.

Sama uredba kompozicionalnih prvin niha nekako med dvema poloma: ali se členi in deli nizajo neprekinjeno drug zraven drugega, torej kot resnični nizi, ali pa se vrste alternativno skupine ornamentalnih motivov in gladkih polj. V prvem primeru je rezultat resničen niz, v drugem pa metopa in metopna kompozicija. Zdi se, da je drugi način mlajši in da gre kolikor toliko vzporedno z večino ljubljanske tako imenovane okvirne ornamentike (der Rahmenstil, po Hoernesu).

Nizi in zone sestojijo iz motivov, ki jim pritiče zares značaj kontinuirajočih likov. Poglavitni izmed njih je valovnica, a nikakor ni najstarejši. Prvotnejše so brez dvoma številno zastopane cik cak črte ali pasovi, dalje nizi visečih ali stoječih trikotnikov, gladkih, šrafiranih ali kako drugače izpolnjenih. Dalje so številni nizi v tehniki vrvičastih odtisov, čeprav so mnogi izmed njih nepristni. Zelo značilni so nadalje nizi poševnih linij, izvršeni s pomočjo zobatega kolesca, nizi črt in križanih črt v enaki izvedbi, nizi navpičnih vzporednih črt itd. Poslednje imenovani motivi, posebno pa nizi poševnih vzporednih zobatih črt, so klasičen motiv ornamentike zvončastih čaš.³¹

Med najlepše primere te ornamentike pa sodijo v metopnem stilu okrašeni kosi.³² Tu alternirajo ali snopi navpičnih, v kakršni koli tehniki izvedenih črt z gladkimi pravokotnimi ploskvami — intervali ali pa resnične metope, bodisi pravokotne bodisi trapezaste, s snopi maloštevilnih črt, nekakimi triglifami. Ornamentalni motiv, ki v okvirjenju gladkih metop prevladuje, je valovnica. Opisani dekor se ponavlja tudi na zunanjih ploščinah subkutanih ročajev.

³¹ Prim. je Bosch-Gimpera, l. c. 347, Taf. 146, 4; 146/8. Dalje Ebert, Reallexikon IV, 1, Taf. 40 b, g, Åberg, Fig. 290 a. Poševne črte Ebert, Reallexikon X, Taf. 124/8, Åberg, Fig. 109—110. Poševne šrafure Reallexikon IV, 1, Taf. 23 b, 40 c, 41 k. Nadaljnji primeri pri Gröbnerju in pri Stockem. A. Vosso keramiki iz Ciempozuelos, Zeitschrift für Ethnol. 1895 (123), poudarja karakteristično vodoravno kompozicijo in jamičasti okras.

³² Z ozirom na to, da nekaterih fragmentov ni več zanesljivo mogoče rekonstruirati, ni mogoče podati njih točnega števila; 7 kosov pa nosi čisti metopni okras.

Zraven strogo vodoravnega okrasa oziroma motivov se pojavljajo tudi vertikalni v obliki raznih ali vzporednih ali pa žarkasto konvergentnih navzdol padajočih res ali kolon in podobno. Vertikalni princip prvotno ni doma istotam kot horizontalni, je brez dvoma nordijski. Toda že zelo zgodaj se pojavi v kulturi zvončastih čaš.³³ Važno je, da se najdejo tudi izrazito horizontalni motivi kot so valovnice ali stoječi in viseči trikotniki v vertikalnih kolonah. Priljubljen motiv stolpčastejšega tipa je tako imenovana lestva (Leitermuster).

Vzorci te ornamentike so skoraj nepregledni. Od trikotnika do valovnice so zastopane vse vmesne preme in krivoljaste oblike. Prvotni stilni izraz posameznih motivov je že zabrisan, statično stoji neposredno poleg dinamičnega, vse družiti nenasitna želja po slikoviti ornamentalno-dekorativni okrasitvi, ki ji skoraj ni para v keramiki neolitske dobe; v tem bi se ž njo mogla meriti samo rössenska keramika, ki je brez dvoma prejela za svoj stil mnogo pogojev in pobud od zvončastih čaš.

Ornamentika naše skupine je oni faktor, ki nazorno prikazuje prisotnost kulturnega kroga zvončastih čaš v keramičnih izdelkih na Ljubljanskem barju in torej tudi navzočnost njenih etničnih nosilcev v naši barski kulturi. Študij materiala pa odpira nekatera vprašanja. Tako n. pr. zvončasta čaša kot taka relativno pri nas sploh ni zastopana, pač pa je okras zastopan na sekundarnih oblikah. Te oblike pa v ibernskih najdiščih redoma niso okrašene. Nadalje je važno, da so v tem stilu ornamentirane kroglaste posode kot čaše, sklede itd., dasiravno spadajo kot oblike v druge inventarje. Tako naznačujejo zvončaste čaše na našem Barju v bistvu obstoj problemov, ki jih bo šele treba rešiti in ki so za poznoneolitsko arheologijo in kronologijo zelo važni.

C. Neokrašena keramika.

V srednjeevropskih najdiščih se često nahajajo poleg zvončastih čaš tudi neokrašene posode, katerih bi v primeru, če jih ne bi spremljale zvončaste čaše, najbrž nikdo ne pripisal temu krogu. Tudi na Ljubljanskem barju so zastopane take forme. Zaenkrat so naslednje, morda pa se jim bo sčasoma pridružila še kaka nadaljnja:

1. Zvončasta čaša (1180, 1354). Oblika je že zelo degenerirana, poslabšana.

³³ To dejstvo je nemara posledica tega, da so zvončaste čaše že na svojem početku stale v kakršnihkoli zvezah z megalitično keramiko, kar je na Španskem in Portugalskem verjetno tudi radi tega, ker so mnogo materiala našli v grobovih, ki spadajo v vrsto megalitičnih (dolme).

2. Čaša z ročajem (1194, 1215). Oblika same posodice je zelo lepa, a zaradi vitkosti sliči bolj tako imenovani zonski čaši (Zonenbecher).

3. Vrček z ročajem (1220, 1241, 1223 itd.).

4. Lonec z ročajem (nekaka ponev, 1337).

5. Skodela brez ročaja (1356).

6. Skodela z ročajem (1339, 1342, 1341).

Čaši pod 1 in 2 sta že tako degenerirani, da jih je le s težavo dati sem; njune stene ne kažejo več skoraj nikakih sledov nekdanjega profila v obliki črke S (lepo vijugast). V tem se od njiju dobro razlikujeta čaši z ročajema sub 3 in 4, dva zelo lepa primera.³⁴ Posebno značilni kosí so tudi skodele z ročaji, katere kažejo v profilu še dobro ohranjeno vijugasto črto. Zanimive posodice so vrčkini tako imenovani ponev. Zadnje imenovanih form inozemska najdišča nimajo.

Primerjalno gradivo za navedene kose nudi Srednja Evropa. Bavarska³⁵ srednjenemška, češka in moravska najdišča zvončastih čaš³⁶ so dala tudi keramiko te vrste, prišla pa je na dan tudi na Ogrskem in v nekdanji Nižji Avstriji (sedaj Spodnja Donava). Po teh formah je bilo mogoče tudi naše gradivo opredeliti. Če je kaj problematičnega na določitvi, gre na rovaš sorazmerno zelo fragmentarnih podatkov v literaturi.

Spremná keramika naštetih tipov predstavlja v bistvu ravno tak problem kot prenos ornamentalnega stila zvončastih čaš na druge tipe. Najzažgonetnejša oblika je vrček z ročajem. Posoda ima trup zelo bujen, kroglast, da spominja na trupe bučastih steklenic, v vratu je močno zožena, nakar se v ustju precej razširi. Stene ustja so ponekod zelo nizke, tako da je ustje v profilu pogosto konično. Pod robom se nahaja ročaj, ki sega do rame.

Odkod ta oblika? Zopet se ponuja možnost, iskati nastanek tega tipa pri bučasti steklenici. In dejansko so bile na Barju najdene nekatere bučaste steklenice, ki se zdijo kot predstopnja v nastanku opisanega vrča z ročajem, pri čemer obstoji ena sama razlika in to je mehki profil bučastih steklenic, dočim so vrči v profilu zelo togi, trdi.

³⁴ Za to formo se poslužujem izraza čaša z ročajem, ki ga je vpeljal kot prvi Neumann. Izraz je glede na to, da je trup posode prava zvončasta čaša, pravilnejši nego lonec z ročajem (Henkeltopf), kot nekateri imenujejo to obliko (Stemmermann, Glockenbecherfunde im Breisgau, Germania 1933, 3).

³⁵ Pregledna tabela tipov F. Birkner, *Ur- und Vorzeit Bayerns*, 1936, Taf. 7. K. Schumacher v *Altertümer unserer heidnischen Vorzeit V*, 1911, 353, Taf. 61.

³⁶ Stocky, l. c., Palliardi, l. c.

D. Zaključki.

Ali čeprav vlada nad temi vprašanji še tema, pomenijo vendar gornje stvari za študij in poznanje ljubljanske keramike velik napredek, saj pričanja dobivati ta doslej shematično konvencionalno presojana ostalina svoje obličje in prave poteze. Namesto brezizraznega pojma kot je »vzhodnoalpska koliščarska keramika«, vstajajo na dan prvi obrisi kulturnih krogov, ki so našo kulturo zgradili, vstaja na dan bogastvo forme in okrasa, ki je moglo nastati le na preseku in križišču dveh elementarnih kulturnih polov in pri studiju te ostaline ne čutiš več omejenosti, ki bi jo bilo primerjati z utesnenostjo katere koli izmed kotlin Vzhodnih Alp z njenim konservativizmom, temveč silno življenje pomembnega prehistoričnega protsora. Nadalje se v žarišču ljubljanske kulture zbirajo kot v nekakem središču vse silnice in problemi poznoneolitskih kultur sploh. Zato njeno raziskavanje ne vodi le k poznavanju nje same, temveč tudi k poznavanju njenih sestavnih delov in sestavnih problemov. V svitu ljubljanske kulture spoznavamo predvsem tudi kulturo zvončastih čaš, kakor se seznanjamo tudi z bistvom in problemi drugih krogov.

Izmed vprašanj, ki se za sklep postavljajo, je v prvi vrsti vprašanje prihoda naše kulture na Barje. Odkod so zvončaste čaše prišle k nam, ali iz Italije ali s severa? Analiza form in ornamentika doslej znanega gradiva dopuščata začasno bolj prihod s severovzhoda nego z južozapada. Domovina naših zvončastih čaš bi bile nekako Češka, Turingija ter pokrajine ob srednji Labi. Začasno še ni nobenih znakov, da bi bila naša kultura prišla neposredno iz Italije oz. iz Španije preko Italije. Ali nekega dne bomo morda našli prave zvončaste čaše, ki bodo vpostavile direktno zvezo z Italijo in Iberskim polotokom.

Ljudstvo, ki je koloniziralo Barje s stilom zvončastih čaš, je moralo ali imeti za seboj izredno dolga potovanja oz. preteklost, ker to razodeva sestavljenost ornamentalnega inventarja njihove keramike, ali pa je moralo živeti v najtesneši soseščini z ljudstvi drugih kultur na opisanem prostoru, zlasti z nosilci kroglastih amfor in vrvičaste keramike. V prvem primeru je nekatere njihove dele moralo tudi izpodriniti in odgnati na pot. Ni izključeno, da so bili med onimi, ki so si morali pred lastniki zvončastih čaš poiskati novih bivališč, ljudje kroglastih amfor ali pa celo vrvičasti keramičarji. Zato utegnejo biti ostaline teh kultur na Barju pač nekoliko starejše nego ostalina zvončastih čaš. Dasi trenutno natančnih podatkov še ni mogoče dati, vendar kažejo na to razne posameznosti.

Toda v tem primeru so ljudje zvončastih čaš kmalu sami odšli na pot po sledih pregnanih prednikov in tako so se pojavili na Barju. Kaj jih je gnalo na pot? So šla za njimi druga ljudstva, ki so jih odpravila pred seboj? Težko verjetno. Vzrok leži najbrž drugje. Zvončaste čaše spremljajo v večini primerov razni predmeti in izdelki iz bakra in brona. Tipično za kulture v Ciempozuelosu, v Almeriji, Palmelli in drugod je, da vsebujejo številne bakrene in bronaste predmete,³⁷ kultura je na Španskem čisto kuprolitična.³⁸ Spremljava bakrenih in bronastih izdelkov je tudi za srednjo Evropo značilna. Iz tega se da sklepati, da stojijo ti ljudje v nekem posebnem razmerju do začetkov dobe bakra in brona. Znana so španska ležišča bakrene rude. Ali so bili ti ljudje iznajditelji rude, posebni mojstri in učitelji njenega predelavanja, ali pa zgolj trgovci, ki so razpečevali po svetu kovinske izdelke? Izmed navedenega eno zagotovo drži, namreč stalno nastopanje ostaline zvončastih v spremstvu kovinskih inventarjev.

Nekaj takega velja tudi za naše Barje. Grobov tu sicer niso našli nobenih, toda v koliščih samih in v strugi Ljubljanice je prišlo na dan mnogo kovinskih izdelkov, še bolj važni pa so številni topilniki iz gline, tvorila za sekire, vlivala, vse iz gline, ki pričajo, da se je tu ruda predelavala in da je bogato cvetela kovinska obrt. Ta kovinski inventar je najprirodnejše ozadje naše keramike zvončastih čaš in zaradi podobnih vzrokov je to ljudstvo zaposledlo Barje. Stavbe na kolih so potemtakem res trgovski emporiji prvih predelovalcev in razpečevalcev bakra in bakrenih oziroma bronastih izdelkov.³⁹ Pri njih nastanku imajo v Vzhodnih Alpah velik delež nosilci zvončastih čaš, kar dokazuje ljubljanska keramika. Toda tudi na Mondseeju najdena keramika se organsko in neprisiljeno uvršča med tipe spremnega inventarja zvončastih čaš, tako predvsem znani vrči z ročaji,⁴⁰ ki so na las slični ljubljanskim in onim iz avstrijskih, čeških, moravskih in bavarskih dežel. Šele od te strani dobiva vzhodnoalpska koliščarska kultura svoje prve etnične nosilce.

Gornji proces kolonizacije Barja pa se je morda vršil tudi nekoliko drugače, na drugi način. Za baker, ki je prihajal z juga in odhajal na sever, kjer je sodeloval pri razcvetu nordijske dobe

³⁷ H. Schmidt, Zur Vorgeschichte Spaniens v Zeitschrift für Ethnologie 1913, 243. Isti v Präh. Ztschr. I, 1909, 128.

³⁸ Bosch-Gimpera, v Ebert, Reallexikon X, 354 sl.

³⁹ L. Franz, Die kulturgeschichtliche Bedeutung der oberösterr. Pfahlbauten v Mitteil. der Anthr. Ges. 1928, 104.

⁴⁰ Franz in Weninger, l. c. Taf. VI—VII. K. Schumacher, Altert. uns. heidn. Vorzeit V, 201, Taf. 37.

brona in njene visoke kulture, je jug prav gotovo prejemal neko drugo blago, morda jantar, zlato Vzhodnega morja. Naša barska postaja je kaj lahko člen na prastari trgovski poti, vežoči Jadran in Vzhodno morje, jug in sever. V tem primeru ne bi bilo izključeno, da je trgovina ležala v rokah dveh činilcev, enega severnega in enega južnega, ki sta imela svoji postojanki blizu skupaj. Dočim je severni element (ljudje kroglastih amfor in vrvičaste keramike) skrbel za severno blago, je južni za južno. To bi pomenilo, da je južni element vendarle v večji meri prihajal od juga nego v prvem primeru. Sinteza obeh sestavin, kakor jo izkaže ornamentalni stil naše keramike, bi se bila potemtakem izvršila na Barju in ne bi bila možna brez izdatne rasne sinteze obeh delov. Umikanje enega ljudstva pred drugim bi po tej inačici odpadlo.

Resnica je najbrž nekje v sredi, v združitvi obeh nakazanih oziroma domnevanih možnosti, ker bi sicer vsaka zase povzročala preveč težav. Kronološko starejši material kroglastih amfor in tudi vrvičaste keramike je najbrž vendarle posledica neke migracije tega prebivalstva, bodisi da jo je povzročilo gibanje ljudi z zvončastimi čašami, bodisi trgovski činilci. Sama keramika zvončastih čaš na Barju pa na drugi strani spet kaže tako intenzivno prepletenost z elementi drugih neolitskih kultur, da brez njih ne bi bila možna. Podlage za ta izredni sinkretizem bi bile potem tako ustvarjene na severu, dočim se je mlajši razvoj vršil na novih tleh.

Ozadje, ki ga tvori pojav bakra in brona, neobhodno zahteva dotok vedno svežih elementov z juga v ljubljansko kotlino in torej tudi na vzhodno območje Vzhodnih Alp. O njem bi gotovo prinesla nadaljnjih odkritij nova izkopavanja na Barju.

Predvsem pa se pokaže sedaj v nekoliko spremenjeni luči Vučedol. V vučedolski keramiki sta dve formi, katerima pripada v tem pogledu izredna važnost:

1. Skleda s trupom v obliki krogelne kalote.
2. Čaša na nogi ali na nogi podobnem podstavku.

Skleda sub 1 kaže v bistvu vse oznake ljubljanske sklede, le da je iz toplorjave gline, ki je skoraj prosta peska ter da ima približno na prehodu vratu v trup ročaj (v obliki tiskane črke U [Oesenhenkel]). Vrat posode je lepo konkavnih sten, dno pa je na nekaterih mestih res kalotnookroglo, na drugih pa v sredi ravno.⁴¹ Ob robu ustja in tik na prehodu vratu v trup se nahajajo ozke dekorativne bordure, ki jih je treba po njihovem značaju primerjati z ornamen-

⁴¹ V. Hoffiller, CVA Vučedol fasc. 1, pl. 4 (1, 2, 11), fasc. 2 pl. 5 kar 7 posod.

talnimi zonami zvončastih čaš. Druga oblika, čaša na nogi, je preznana, da bi bilo o njej še potrebno izgubljati besed.

Te forme in njih okras so brez dvoma zapuščina oziroma last kulture zvončastih čaš. Kalotni trupi so že znani. Dekorativne bordure so še zadnji ostanek zonalnega okrasa. Skledi po vzorcu Hoffiller CVA fasc. 2, pl. 5 (10 in 12 sta analogiji za oni tip posode v Turingiji, ki jo Grössler nazivlje »die kesselförmige Schale«.⁴² Ta posoda je spremni tip zvončaste čaše. Čaše na nogi so pristen sekundarni inventar kulture. S temi elementi se kar dobro ujemajo zadnji ostanki resničnega zonalnega okrasa v Vučedolu,⁴³ ki so povrh tega še opremljeni z zonami poševnih paralelnih črt, torej z najtipičnejšim ornamentalnim motivom zvončastih čaš. Mimo tega je pa v Vučedolu na pretek drugih ornamentalnih motivov iz istega stilnega kroga.

To dejstvo je važno z ozirom na odnose, ki so vladali med Ljubljano in Vučedolom in ki so bili trgovskega značaja. Zdi se, da so imeli tudi tu važno vlogo ljudje zvončastih čaš. Od kod je prišel njih glavni del, ni še znano; tozadevni material je na splošno mlajši od ljubljanskega, ker skoraj ni mogoče, da bi se bil ljubljanski okras razvil iz skrčenih ornamentalnih bordur vučedolskega tipa in ker tudi forme same kažejo sorazmerno mlajše oblike.

Keramika zvončastih čaš ter njene razpadline, usedline in tradicije so nadalje morda oni substrat, ki daje pravilnejšo vsebino geografskemu okviru »Vučedol-Vinča, Altheim-Remedello«, v katerega spravlja v najnovjšem času Reinecke tudi Ljubljano.⁴⁴ Morda, pravim, a če ni, bo omenjeni štirikotnik težko napolniti s smiselnejšo vsebino, zlasti ker sta Vinča in Altheim v njem zelo dispartna člena.

Te-le, zaenkrat šele iz drugega materiala rekonstruirane zvončaste čaše v prostoru vzhodno od Brescie in južno od srednje Donave pa utegnejo tudi zadelati vrzel, ki jo je ugotovil Hellwig-Trauwitz v študiji bavarske kulture oziroma vprašanja, odkod so prišle čaše na Bavarsko, ali iz Moravskega, torej z vzhoda, ali z

⁴² Ne strinjam pa se z njim, ko pravi, da se je iz neokrašene skodele razvila zvončasta čaša. Zato ni v materialu nobene osnove.

⁴³ Hoffiller, CVA fasc. 1, pl. 32, 1—6. H. Schmidt (Zeitschr. für Ethnol. 1913, 252) si razlaga stvari tako, da je poleg zapadne kovinske industrije na vzhodu delovala druga s središči v Cucuteniju, na Ogrskem (torej najbrž tudi v Vučedolu, op. pisca). Obe sta potem skupno osvojili severno Evropo (253). Četudi ni vse tako, kot misli Schmidt, je vendar treba identiteto stilov in oblik na zapadu in vzhodu na neki način pojasniti in morda nudi razvoj bakrene industrije zato najnaravnejšo osnovo.

⁴⁴ Citat v Študijah 13 sl.

juga preko Alp. Dasi ni med Brescio in Bavarsko nobenih najdb, vendar misli sedaj, da so prišle na Bavarsko z juga, saj tudi med Brescio in avstrijskimi postojankami ni nobenih vmesnih postaj.⁴⁵ To mišljenje bomo poslej lahko likvidirali, kajti Ljubljansko Barje je zanesljiva postaja zvončastih čaš. Stara Hoernesova domneva, da so sosedje ljubljanske kulture ljudje z zvončastimi čašami,⁴⁶ dobi s tem svoje potrdilo in jo je Menghin neupravičeno osporaval. Pa še druga zanimivost postane na ta način razumljivejša. Zvončaste čaše se v Avstriji vselej družijo z ostalinami ljubljanske, vučedolske in badenske kulture.⁴⁷ To ne bi bilo mogoče, če ne bi med njimi vladali prav posebno tesni odnosi, spomnimo se samo subkutanih ročajev kot svojstva badenske keramike na naših kalotnih posodah. Odprto ostane pri tem vprašanje prihoda te kulture na naše Barje, a nič manj ne v druge postojanke.

Že sama zveza zvončastih čaš s kovinskimi inventarji odpira končno tudi nove razglede na našo bronasto dobo. Srednje nemške, turinške in češke zvončaste čaše so po mnenju nekaterih raziskovalcev kot so Grössler, Neumann, Hellwig-Trauwitz in drugi najtesneje povezane oziroma udeležene na nastanku unētické keramike, ki je že čisto bronastodobna kultura. Dejansko kažejo unētické forme mnogo sličnega z nekaterimi stilnimi potezami zvončastih čaš; te sličnosti se pa ne nanašajo na tako imenovano predunētické keramiko, katero je najbolj sploh ločiti od unētické,⁴⁸ temveč na pravo ali visokounētické. To dejstvo je silne važnosti za kronologijo, saj se s tem povežejo periode kot so pozna mlajša doba kamna (s kuprolitikom) in bronasta doba. Na jugu srednje Donave bi bile prej omenjene sklede iz Vučedola že močno unētické, tudi mesta njihovih ročajev izgledajo tako.⁴⁹ Najbolj važno je pa to, da se med ljubljansko barsko keramiko nahajajo tri majhne posodice, ki so tipično unētické in ki bi jih bilo drugače treba smatrati kot neorganičen člen v ostalem gradivu. Odkar so v spodnji Donavi (bivši Avstriji) znani grobovi, ki vsebujejo poleg zvončastih čaš tudi unētické robo, pripuščajo avstrijski prehistoriki z ozirom na dejstvo, da nastopa v Avstriji ljubljanska kultura (ter vučedolska) zmeraj v spremstvu zvončastih čaš, tudi za ti dve kulturi možnost trajanja do bronaste

⁴⁵ I. Trauwitz-Hellwig, Kulturverhältnisse am Ende der Stein- und Anfang der Bronzezeit in Südbayern. Mitt. Anthr. Gesellsch. 54, 1924, 106.

⁴⁶ M. Hoernes, Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa 3. Aufl. 1925, 338.

⁴⁷ K. Willvonseder v Serta Hoffiller. 1940, 17. J. F. Kastner, Funde der Vučedol (Laibacher) Kultur und der Glockenbecherkultur in Aspern, Wiener präh. Zeitschr. XXVI, 1939, 119. Ostala liter. Študije, str. 19.

⁴⁸ Reinecke l. c. 17 je sploh proti izrazu »predunētické«.

⁴⁹ Prim. pri Neumannu, Präh. Zeitschr. XX. 1929, Taf. 5, 6, str. 85 in 87.

dobe.⁵⁰ Iz naših raziskav je postalo jasno, da obstoji ta možnost tudi za domovino ljubljanske kulture, za Ljubljansko barje.

* * *

Kultura zvončastih čaš je nekakšen ključ, ki odpre mnogo vrat v zamotanem labirintu problemov, združenih z ljubljansko keramiko. Ali hkratu, ko odpira in rešuje probleme, postavlja nove, kar je večna usoda znanosti in spoznanja: spoznavajoč stojimo pred novimi neznankami. Take nove neznanke na našem Barju so predvsem odnosi te kulture do že obravnavanih kroglastih amfor ter do vrvičaste keramike in pa do še neraziskane tako imenovane trake keramike. Zlasti poslednja je težaven problem. Toda ravno bogastvo njenih odnosov napravlja iz naše kulture več kot le lokalno zanimivo tvorbo; je to prazgodovinska kultura, v katerih gledaš kot v zrcalu ves mlajši neolitik in doživljaš izredni pomen, ki sta ga imela naša ljubljanska kotlina in naša domovina pred davnimi tisočletji.

Le palafitte del Ljubljansko Barje e la ceramica del vaso campaniforme.

Continuando i suoi studi sulla ceramica delle palafitte del Ljubljansko Barje (vedi Glasnik MDS, XXII, 1941), nello scritto presente, l'autore cerca di presentare la ceramica dei vasi campaniformi in quanto si dimostra parte sostanziale della cosiddetta cultura delle palafitte del Ljubljansko Barje. La ceramica relativa è divisa in due gruppi: A) decorata, B) non decorata.

A) **La ceramica decorata** è divisa in due gruppi: a) vasi campaniformi; b) altre forme.

- a) i vasi campaniformi puri sono rappresentati da un' unico vasetto frammentario (No. 1823). Analogie in Spagna, Sicilia ecc. (Note 11, 12).
- b) altre forme rappresentano: 1. La scodella con fondo a forma di calotta di globo; 2. La scodella a orli di sbocco convergenti; 3. Le coppe con ventri a calotta; 4. Le coppe a piede o a base piediforme; 5. I piatti a piede; 6. Le bottiglie globose. A queste forme vanno aggiunte quali forme estranee: 7. la coppa o scodella globosa; 8. la pignatta globosa, e 9. la padella globosa.

B) **La ceramica non decorata** ha le forme seguenti: 1. il vaso campaniforme; 2. il vaso a maniglia; 3. la tazza a maniglia; 4. la pignatta a maniglia; 5. la scodella e 6. la scodella a maniglia.

Quanto alle forme della ceramica decorata, esse fanno parte dell'inventario genuino dei vasi campaniformi e delle forme accompagnanti. (La letteratura comparativa è riunita nelle note 14—23.) Importanti le forme 7—9, perchè proprie agli altri gruppi ceramici e adottate dai vasi campaniformi. (Vedi note 24—26.) Anche nella ceramica non decorata si manife-

⁵⁰ Kastner, l. c. 133. K. Willvonseder, Funde des Kreises Vučedol-Laibach aus Niederdonau und Ungarn, Wien. präh. Zeitschr. XXVI, 1939, 145.

stano delle forme estranee; essa, in generale, corrisponde alla ceramica non decorata conosciuta in Baviera, nell'ex Austria, nella Ceco-Moravia (note 34—36).

La parte di maggior importanza è la decorazione dei vasi. Anzitutto in base agli ornamenti, nel Ljubljansko Barje, un certo gruppo di vasi si possono considerare come monumenti della sfera dei vasi campaniformi. Sono da menzionare come caratteristici: l'ornamento eseguito a mezzo di certe rotelle dentate o di sigilli dentati, la composizione campaniforme e singoli motivi tipici (linee parallele di traverso, eseguite con gl'istrumenti menzionati), linee ondate, composizione metopa ecc.). Vedi la letteratura nelle note 27—33.

Tra i problemi dei vasi campaniformi del nostro Barje, uno dei principali è la questione della loro provenienza. Sono dal sud-ovest, oppure dal nord-est? L'analisi delle forme e dello stile, per ora, favorisce l'ipotesi che la loro provenienza sia del nord-est, passando il Danubio meridionale, la Moravia e la Boemia. Bisogna cercare la loro patria originaria nella più stretta vicinanza della ceramica cordiforme sassone-turinghese e in parte della ceramica cordiforme gruppo orientale, indirettamente anche delle anfore globose (nota 29). Non è escluso che un giorno si trovino anche le prove di relazioni dirette con l'Italia e la Spagna.

I vasi campaniformi sono in stretta connessione con la cultura del rame e del bronzo. Poichè la nostra stazione ha dato già parecchie tracce di lavorazione di metalli, quanto sopra è detto, si riferisce anche ad essi. (Note 37, 38). Le stazioni dell'Austria Superiore, come Mondsee e Attersee, possiedono anche della ceramica non decorata accompagnante, sul modello della nostra. Sarebbe perciò più opportuno supporre anche colà le influenze dei vasi campaniformi, anzi che sostenere ancor sempre lo »stile delle palafitte alpestri dell'Est«, che non ha nessun sostenimento etnico. (Note 39, 40). L'autore constata inoltre le grandi influenze della cultura dei vasi campaniformi a Vučedol. La loro apparizione in questo luogo di scoperta apre nuove prospettive all'esplorazione di questa cultura. (Note 41—44.) Poichè il Ljubljansko Barje indubbiamente è una stazione di vasi campaniformi, è più spiegabile anche il fatto che nei luoghi di scoperta dell'ex Austria, i resti della cultura lubianese sono sempre accompagnati dai resti della cultura dei vasi campaniformi. (Nota 47). Non abbiamo ancora un'idea chiara e definitiva della vera forma di queste apparizioni comuni, non c'è però dubbio che si tratti di un'unione perfettissima di varie sfere etniche e culturali. Poichè alcuni degli inventari sopra menzionati dei vasi campaniformi dell'ex Austria si estendono all'epoca di Unétic (note 48, 49, 50), cioè nel principio dell'epoca del bronzo, si può supporre lo stesso anche circa la provenienza della cultura lubianese, il Ljubljansko Barje, e con ciò sarebbe colmata una grande lacuna nella cronologizzazione e periodizzazione attuale dell'epoca del rame e del bronzo sul suolo sloveno.

Današnja duševna podoba religioznega človeka.

(Verstveno-psihološka razprava.)

Dr. Jože Schöndorfer.

I. Verstveno-psihološke osnove.

Verstvena psihologija je mlada pomožna veda teologije in verstvene filozofije.¹ Bavi se s subjektivno religijo ali s subjektom religije, t. j. z dušo kot nosilko religioznega dogajanja: doživljanja in izživljanja. Zato verstvena psihologija ni aprioristična in ne normativna, ampak izkustvena veda.

Izkustvo pa kaže, da religija — v najširšem pomenu — v vsaki normalni duši na neki način obstoji. Čeprav je religiozna vsebina v duši kvalitativno in kvantitativno zelo različna, vendar ni normalnega človeka, ki bi bil brez vsake sledi religioznosti. Tako trdi verstvena psihologija.² Isto izpričujeta tudi verstvena zgodovina in etnologija,³ da je religija obstojala v vseh časih in da še danes obstoji pri vseh narodih. Zato si religijo in njeno bistvo razlagajo psihološko kot prvotno, centralno funkcijo človeške duše, ki zajema in ureja vse tri duševne zmožnosti: um, čustvo in voljo, celega človeka.⁴

¹ Izmed novejših literature gl. n. pr.: K. Girgensohn, *Der seelische Aufbau des religiösen Erlebens. Eine religionspsychologische Untersuchung auf experimenteller Grundlage.* Leipzig 1921. — G. Wunderle, *Einführung in die moderne Religionspsychologie.* Kempten 1922. — W. Gruehn, *Das Werterlebnis. Eine religionspsychologische Studie auf experimenteller Grundlage.* Leipzig 1924; *Religionspsychologie.* Breslau 1926. — E. Kinast, *Religionspsychologische Grundlegung.* Leipzig 1928. (Navaja zelo izčrpno literaturo iz raznih jezikov.) J. P. Steffes, *Religionsphilosophie* (Band IX der Philosophischen Handbibliothek). Kempten 1925. — E. Schlund, *Die Stellung der Religion in der modernen Seele.* München 1930. — W. Keilbach, *Die Problematik der Religionen. Eine religionsphilosophische Studie mit besonderer Berücksichtigung der neuen Religionspsychologie.* Paderborn 1936. — Henri de Lubac, *L'origine de la religion* (Essai d'une Somme Catholique contre les Sans-Dieu). Paris 1936.

² H. de Lubac, o. c. 268: »Au reste, sous une forme ou sous autre, après les négations les plus éperdues, l'homme en revient toujours à l'adoration: en même temps que son devoir essentiel, celle-ci est le besoin le plus profond de son être. Dieu est le pol qui ne cesse d'attirer l'homme, et ceux-mêmes qui croient le nier, malgré eux qui rendent encore témoignage, rapportant seulement selon le mot du grand Origène, à n'importe quoi plutôt qu'à Dieu leur indestructible notion de Dieu.«

³ A. Anwander, *Die Religionen der Menschheit* (Freiburg i. Br. 1927) 53 sl.; W. Schmidt, *Ursprung und Werden der Religion* (Handbuch der vergleichenden Religionsgeschichte. Münster i. W. 1930) 178 sl.; 213 sl.

⁴ Prim. Keilbach, o. c. 42 sl.; 45 sl.; 52 (Die religiöse Ichfunktion); — Kinast, o. c. 60; — Schlund, o. c. 24.

Objektivno je religija skupek vseh odnosov med človekom in Bogom. Ti odnosi pa so psihološko dejavni (tätige Beziehungen), v kolikor izhajajo od človeka, ali učinkujoči (wirksame Beziehungen), v kolikor izhajajo od Boga. Morda bi prve smeli imenovati religiozno izživljanje, druge pa religiozno doživljanje.

Osnovno religiozno doživetje je človekova zavest, da biva izven njega in nad njim »višja moč«, bitje, ki je drugačno od človeka, od njega neodvisno in je človek od tega višjega bitja odvisen. To višje bitje torej ne le samó biva, temveč tudi deluje, vpliva na človeka in posega v kavzalno vrsto človeških dogajanj. Filozofsko in teološko je to višje bitje Bog.

Poseganje Boga v človeško življenje pa je za človeka psihološko-kvalitativno različno, bodisi ugodno (sreča, zdravje, uspehi), bodisi ne ugodno (preizkušnje, trpljenje, nesreče, neuspehi); zato vzbudi v človeku tudi odgovarjajoča čustva ugodja, oziroma neugodja. Tako človek doživlja v svoji zavesti neka spremenljivost v odnosu do Boga, ki se kaže psihološko zdaj v privlačnosti (težnja k Bogu), zdaj v odvratnosti (beg pred Bogom); zdaj v bližanju, zdaj v oddaljevanju.

Toda človek se zaveda, da tudi on sam more v gotovem smislu vplivati na svoj odnos do Boga. Vest mu namreč izpričuje, da se odnos Boga do človeka (učinkujoči odnos) v gotovi meri ravna po načinu in vrednosti človekovih svobodnih dejanj in namenov, po njegovi etični vrednosti (dejavni odnos). Tako vidimo, da so ti aktivni in reaktivni odnosi med človekom in Bogom v gotovi medsebojni moralno-kavzalni zvezi.

Posledica vseh obojestranskih akcij in reakcij v religioznem odnosu je neka stalna religiozna napetost v človeški duši in s tem v zvezi neki notranji, religiozni nemir. Človeška duša po svoji naravi teži po ugodju in se skuša izogniti vsakemu neugodju. Odvisnost od nekoga višjega, od Boga, pa pomeni nujno za človeka nekaj, kar mu povzroča v duši deloma neugodje, deloma ugodje. Neugodje, ker se človek čuti omejenega v svoji svobodi in se boji božjih posegov v svoje svobodno življenje. Ugodje pa, ker pričakuje božje pomoči, srčnega miru in varnosti, če se preda v božje roke. Zato je v religioznem odnosu obenem nekaj privlačnega in nekaj odbijajočega, kar človeka psihološko vleče k Bogu in odbija obenem.⁵

V tem je torej religiozna napetost in religiozni nemir.

Vsaka napetost pa hoče rešitve, vsak nemir izmiritve. Tako tudi religiozna napetost in nemir.

⁵ Prim. Steffes, o. c. 68 sl.; — Keilbach, o. c. 40.

Kako razrešiti to religiozno napetost in kako doseči religiozni mir v duši? To je naloga religiozne funkcije, to je prastaro vprašanje religije vobče, ki je bilo postavljeno že angelom v nebesih, našim prastaršem v raju in ki se mu ne more izogniti noben človek, noben narod in nobena doba.

Teoretično, apriori je rešitev mogoča dvojna: v združitvi, predaji Bogu ali v ločitvi, begu od Boga; v afirmaciji ali negaciji božje volje (pravice) in svoje odvisnosti od Boga.

Za obe rešitvi, za poskus rešitve v obeh smereh leže nagibi tudi v človeški naravi in zavesti, kar vsak človek več ali manj doživlja s sv. Pavlom (Rim 7, 22 sl.): »Veselim se namreč božje postave po notranjem človeku, vidim pa v svojih udih drugo postavo, ki nasprotuje postavi mojega duha in me usužnjuje postavi greha, ki je v mojih udih.« S tem stavkom je sv. Pavel jasno izrazil tisto notranje razprtje v duši, ki je po svojem bistvu isto kakor religiozni nemir in religiozna napetost. Je to neki življenjski dualizem, dvojni vitalizem, dvojnost mišljenja in življenja: meseno mišljenje in življenje — duhovno mišljenje in življenje. To dvojnost je Pavel že prej (Rim 7, 14—25) psihološko utemeljil in ugotovil kontraktorno nasprotstvo: »postava mesa« proti »postavi duha« (prim. Gal 5, 17). V Rim 8, 7. 8. 14 nam kaže etično usmerjenost obeh: duhovnost ad Deum, k Bogu, za Boga — mesenost contra Deum, proti Bogu in proč od Boga. Tudi na nujne posledice obeh nas opozarja (Rim 8, 6. 13): mesenost — smrt, duhovnost — življenje in mir (prim. Gal 6, 8; Rim 6, 21—23). Zato je logična in moralna nujnost Pavlova zahteva: »Vi pa ne živite po mesu, temveč po duhu...« (Rim 8, 9). V istem verzu pa pristavlja zelo važen pogoj — *conditio sine qua non* — za življenje po duhu: »... seveda če v vas prebiva Duh božji.«

Apriori in psihološko je torej možna dvojna rešitev religiozne napetosti: združitev ali ločitev.

Dejansko in etično pa je edino možna in pravilna rešitev v združitvi z Bogom, v duhovnem življenju in mišljenju, ki je »življenje in mir«. Zato bo večno veljavna Avguštinova resnica o nemirnem človeškem srcu, dokler v Bogu ne počiva (prim. Conf. I, 1).

V tem življenju se religiozni nemir v duši nikdar popolnoma ne umiri, napetost nikoli docela ne poleže. Oboje bitno spada v človekovo duševno življenje. Jasno je, da je ta nemir bolj ali manj intenziven pri različnih ljudeh, ali pri istem človeku v različnih dobah. Zato je tudi religiozno življenje pri različnih ljudeh ali pri istem človeku v različnih dobah bolj ali manj izrazito. A dokler je človek na zemlji, tudi svetnik, ne more popolnoma zbežati iz svojega religioznega nemira v božji mir. Ni ga namreč človeka, ki ne bi v tem

življenju čutil v sebi ovire na poti k Bogu kakor sv. Pavel: »Jaz nesrečni človek, kdo me bo rešil telesa te smrti?« (Rim 7, 24.) Pa tudi ga ni normalnega človeka, ki bi mogel popolnoma ubežati svojemu religioznemu nemiru z begom od Boga ali celo z bogotajstvom.

Religiozni nemir, religioznost je duševna n a r a v n a n o s t n a B o g a , »ordo ad Deum« (S. Thom., S. Th., II. II, 81, 1), je psihološko res neka centralna duševna funkcija v objektivnem človekovem odnosu od Boga. Vsak odnos pa pomeni zopet neko razdaljo. Ta razdalja je v religioznem odnosu zelo gibljiva in raztezljiva (rel. dinamika), ne da se pa v tem življenju niti z begom od Boga raztegniti v popolni religiozni odpad (popolna ločitev od Boga), niti z zbližanjem k Bogu docela skrčiti do popolnega zedinjenja (pop. združitvev z Bogom). Bog ima neskončno možnosti, da kliče in vleče svoje »ubežnike«, poedince in narode, nazaj k Sebi; a tudi svojim »pribežnikom« še vedno ukazuje neko spoštljivo, sveto distanco, kakor nekoč Mojzesu: »Ne bližaj se semkaj!... Kajti kraj, ki na njem stojiš, je sveta zemlja« (2 Mojz 3, 5). Ti pa še nisi dovolj svet...

Zato bo človeku v tem življenju religiozna napetost stalna spremljevalka, religiozni nemir pa stalni gibatelj in usmerjevalec življenja. Človek sam pa bo v tej nemirni napetosti ostal vedno

II. »Izrael, bojevnik z Bogom« (1 Mojz 32, 29).

Da si ustvarimo in predočimo duševno podobo modernega religioznega človeka, tega »bojevnika z Bogom« v naši dobi, nam bo dobro služila današnja verstveno-psihološka metoda. Lepa in zanimiva, a tudi težavna in nevarna je ta pot, ki nam jo v lastno in tujo dušo odpira mlada znanost, verstvena psihologija.⁶ Zanimiva in lepa je zato, ker nam kaže in opisuje najgloblje skrivnosti in najzvijšenejše lepote človeške duše. Težavna in nevarna, ker je težko, zelo težko zapustiti tako rekoč tla svojega lastnega verskega doživljanja, pa vživeti se v tujo dušo ter nepristransko gledati in opisovati vsebino in potek njenega življenja. Tu je vedno nevarnost, da človek po neprevidnosti ali po krivici sam svojo dušo gleda v tuji duši kot v zrcalu. Računati je tudi treba z največjimi osebnimi raznolikostmi glede kakovosti in intenzivnosti religioznega življenja, pa tudi z možnostjo neposrednega vplivanja in poseganja božjega v človekovo dušo. In končno, kaj je bolj skritega v globinah duše ko ravno religiozno življenje? In kaj je nežnejšega, subtilnejšega in občutljivejšega nego to življenje? Saj ravno ta cvet religioznega življenja lahko takoj spremeni svojo podobo, izgubi lepoto in svoj sijaj, ako ga

⁶ Gl. Keilbach, o. c. 27.

iztrgamo iz topline in globine duše, iz milostne nebeške luči in prestavimo v dnevno svetlobo znanstvenega raziskovanja.

Vendar pa težavna pot ne sme biti raziskovalcu izgovor in opravičilo, kvečjemu nagib in opomin k oprezni previdnosti in pametni omejitvi pri trditvah, zlasti pri etično-osebnostnih vrednotenjih in sodbah. Z druge strani pa je ravno težavna in nevarna pot zelo spodbudna in vabljiva.

Zaradi lažjega in preglednejšega raziskovanja razdelimo in postavimo po psihološki metodi ves aktivni in reaktivni religiozni odnos na znana tri duševna območja, v sfero uma, čustva in volje.

A. V območju uma.

1. Človeškemu umu se javlja Bog kot nekaj nepojmljivega, ne-doumljivega, neutemeljivega, nadracionalnega, skratka: človeški um presegaajočega. Človek spoznava in doživlja pri tem »bogojavljanju« svojo umsko omejenost in je to doživetje psihološko bolj negativno-odbijajoče (negativ abdrängend). Zato je tu velika nevarnost negativne reakcije, negacije, bogotajstva. Saj je ravno tu nujno potrebna tista žrtev razuma (»sacrificium intellectus«), ki jo razum sam, še bolj pa napuh tako težko prenese.

Pozitivna religiozna reakcija na to doživetje je ponižna vernost, pametna pripravljenost, priznati iskreno svojo omejenost, ukloniti svoj um in napuh pred neskončnim božjim Umom ter sprejeti in verovati vse, kar Bog razodeva, četudi je to našemu umu nedostopno in napuhu zoprno.

2. Nevarnost negativne reakcije se zmanjša in odstrani s pozitivno-privlačnim (positiv anziehend) doživetjem, ko religiozna funkcija postavi omejenemu človeškemu umu nasproti neomejeni božji um, ki mu odgovarja najgloblje spoznanje; Boga kot čisto, brez-pogojno, absolutno Resnico, »ki ne more ne varati in ne varan biti«; kot vsevednega in neskončno modrega, pa tudi kot »pravo Luč, ki prihajajoč na svet, razsvetljuje vsakega človeka« (Jan 1, 9).

Zato po pozitivni religiozni reakciji tista enostavna, preprosta in ponižna vernost prehaja vedno bolj v pozitivno, zaupno, prepričano vero. Gotovost in trdnost religiozne zavesti zraste; razsvetljenje (po božji Luči), notranje gledanje (intuitivno spoznanje) prehaja v neko neposredno razvidnost, ki daje človeku neomajno, zadržano prepričanje o resničnosti vsega, kar se da kot od Boga razodeto spoznati.

B. V območju čustva.

1. Človeškemu čustvu se z ene strani Bog javlja kot nedostopna »tremenda maiestas«, kot Veličanstvo, ki vzbuja strah; zato se mu

človek kot prah in črviček te zemlje v svoji nevrednosti in grešnosti ne upa približati. »Glej, luna ne sveti jasno in zvezde niso čiste pred njegovim obličjem, koliko manj še človek, ki je gniloba in sin človekov, ki je črv« (Job 25, 5. 6). Bog je absolutna svetost, stroga, grozeča in kaznujoča pravičnost.

Kot čustvena reakcija na tako religiozno doživetje je čustvo in zavest človeške nemoči, grešne nevrednosti, strah pred Bogom, zevajoči, nepremostljivi prepad med človekom — stvarjo in Bogom — Stvarnikom.

V ta človekov odnos do Boga spadajo vse vrste in stopinje od spoštovanja do bojazni in strahu božjega, pa tudi kesa in spokornosti do zdvajanja in obupa.

2. Na drugi strani pa religiozna funkcija predstavlja Boga kot Boga ljubezni, dobrote, usmiljenja ter prizanesljivosti in odpuščanja. Tako človek doživlja v svoji religiozni napetosti Boga kot neskončno svetega in pravičnega, zavoljo pravičnosti neizprosne in grozečega ter kaznujočega Gospoda, — hkrati pa kot milega, ljubečega, usmiljenega in dobrega Očeta. V svojem religioznem odnosu čuti neko težo, breme, »jarem Gospodov«, ki mu ga ta odnos nalaža, a obenem tudi srečo in sladkost »jarma Gospodovega«; strah božji ter hkrati osrečujočo varnost in mir v naročju božjem. Zato Jobov prijatelj Elifaz modruje: »Blagor človeku, ki ga strahuje Gospod; zato ne zavrzi Gospodovega strahovanja. On zadaje rane, pa jih tudi celi; udarja, a njegove roke tudi ozdravljajo« (Job 5, 17. 18).

Psihološko je tako srce človeško res čudna stvar: »v njem peklen naš je in naš raj«. Zato je to ubogo človeško srce tudi v svojem religioznem odnosu v gotovem smislu »stiskano od obeh strani: željo ima biti razvezano in biti z Bogom« (prim. Flp 1, 23. 24). Razume pa se, da je »to (poslednje) mnogo boljše«.

C. V območju volje.

1. Človek čuti v Bogu vsemogočnega Gospoda, ukazujočega Vladarja, nepremagljivega Zmagovalca, ki se mu mora vse ukloniti in brezpogojno pokoriti, ako noče propasti pod neuklonljivo silo njegove vsemogočne volje.

Religiozna reakcija pri človeku je vdana podreditev volje in sveta pokorščina, ako noče človek s svojo upornostjo ali negacijo božje volje (negativna reakcija) religiozne napetosti še stopnjevati.

2. Da pa človek negativno ne reagira (poskus sprostiti se religiozne obveznosti ali pretrgati religiozni odnos), zato zopet skrbi

pozitivna privlačnost v tem odnosu. Isti Bog, ki z ene strani razodeva neuklonljivost svoje vsemogočne volje, se po drugi strani predstavlja kot najvišje dobro, svetost sama, absolutna Vrednota. Bog ni le najvišja norma za težnje in delovanje človeške volje, temveč tudi najvišja popolnost, vzor (causa exemplaris) in sodnik obenem.

Tako nastane kot privlačna reakcija pri človeku češčenje (molitev) najvišje volje Božje in predanost v njeno službo. Religiozen človek ve in upa, da mu bo ta najvišja Vrednota, ki ga tako privlači dala tudi moč (pomoč), da se ji z dobrimi deli približa. S tem doseže človek, da Boga ne ljubi samo s čustvi svojega srca, caritate affectiva, temveč tudi v dejanju, caritate effectiva, z dejanji svoje volje (dejavna, praktična ljubezen do Boga).

Tako vidimo, kako religiozni človek doživlja na vseh treh območjih svoje duševnosti religiozno napetost in nemir in kako skuša razrešiti to napetost v posameznih območjih. V teh vednih poskusih in vedno naj se ponavljajočih zagonih k Bogu leži vsa tragika, a obenem tudi pravi smisel in vrednost religioznega življenja, ki je in ostane na tem svetu v nekem smislu vedno »boj z Bogom«. »Vojska je človeško življenje na zemlji« (Job 7, 1). Religiozni človek pa bo na zemlji večni »Izrael, bojevnik z Bogom« (1 Mojz. 32, 29).

III. »V hiši mojega Očeta je mnogo bivališč« (Jan 14, 2).

Dozdaj smo gledali religiozni subjekt, religioznega človeka bolj s splošnega in celotnega vidika. Vso polnost teh religiozних akcij in reakcij, vse religiozno dogajanje v duši smo videli v idealu, ki se mu pa poedini konkretni človek le več ali manj približuje. Če hočemo poedinega človeka v njegovem realnem verskem življenju študirati, razumeti ali nanj kakor koli religiozno vplivati (vzgajati, pridobivati), nam najbolje služi zopet psihologija, ki uči, da se javlja religioznost v vsakem človeku in tudi v raznih skupinah ljudi na poseben način. »Strukturna psihologija« razpravlja o duševnih strukturah, o različnih duševnih svojstvenostih. »Diferencialna psihologija« preučuje strukturne razlike, po katerih se loči duševnost ljudi. Ako je enaka struktura svojstvena več poedincem ali skupinam, potem govori »psihološka tipologija« o tipih in razvršča duševnost v razne tipe: intelektualni tip, kjer bolj prevladuje um, afektivni tip, kjer prevladuje srce (čustvo), voluntarni tip, kjer je volja v ospredju. Eni so bolj za spekulacijo, drugi za praktično življenje, enim je bliže znanstveno, drugim zopet umetniško, estetično gledanje na

svet in življenje. Razumljivo je, da se ta psihološka raznolikost duševnih struktur najde tudi v religioznem življenju.⁷

Verstvena psihologija je predvsem izkustvena in ne normativna veda, zato te različne tipe samo ugotavlja in opisuje, a jih ne vrednoti. Te sodbe prepušča moralni in dogmatični teologiji. Ker pa najdemo v zgodovini med svetniki, najvišjimi predstavniki religioznosti, zastopnike vseh tipov, smemo sklepati, da so vsi ti tipi upravičeni, legitimni, zmožni prave in najvišje religioznosti, zato religiozno enakovredni, drug drugega prepletajoči in dopolnjujoči v najlepšo religiozno harmonijo.

1. Intelektualni tip.

Človek tega tipa išče in se oklepa Boga predvsem z umom, ki ga sv. Avguštin lepo označi »intellectus quaerens fidem« v nasprotju s »fides quaerens intellectum« (cfr. Sermo 43, c. 6 in 7). Za zastopnike tega tipa so religiozni problemi prvenstveno spoznavnokritični problemi; glavno vprašanje, ki ga zanima in muči, je vprašanje resničnosti, dokaznosti, razumsko utemeljene verjetnosti in razvidnosti. »Pamet in vera«, »znanost in religija«, »krščanstvo in kultura«, to so za intelektualni tip naloge, ki jih skuša rešiti. Hoče, da je njegova vera pametna vera, rationabile obsequium, bogoslužje po pameti (Rim 12, 1), ki se izkaže in uveljavi tudi pred razumskim forumom. Nevarnost pri tem tipu je enostranski intelektualizem in racionalizem, ker daje intelektualnemu momentu prednost v škodo afektivnosti, ki ji prav tako pripada v religiji važno mesto. Med skrajnostne intelektualiste je treba uvrstiti tiste »z g o l j t e o l o g e«, ki jih na religiji ničesar drugega ne zanima nego samo dogmatična plat, izgrajenost in povezanost religioznega sistema. Nadalje v e r s t v e n e filozofije, ki o religiji samo filozofirajo, a vere ne »prakticirajo«. To je tisto razumarstvo v religiji, ki ga je Klug takole označil: »Intelektualist misli, da je religiozen, če je dogmatik; da je moralen, če je moralist; da je cerkven, če je kanonist; da je mož liturgične molitve, če je rubricist.«⁸

Druga nevarnost tega tipa je s k e p t i c i z e m, ki je izgubil ali izgublja zaupanje v racionalno utemeljitev vere; še bolj pa a g n o s t i c i z e m, ki trdi, da so mu religiozne resnice nedokazane in nedokazljive; zato da zanj religija nima ne smisla in ne vrednosti. Psihološki razlog pri teh slednjih slučajih je negativna reakcija na omejenost človeškega razuma, ki religioznih nadracionalnih resnic ne more dojeti in doumeti, in v tej religiozni napetosti zmagga človeški napuh nad ponižno pripravljenostjo in preprosto vernostjo.

⁷ Prim. A. Ušeničnik, Dvoje tipov religioznosti (Izbrani spisi IV., Ljubljana 1940) 91 sl.

⁸ I. Klug, Die Tiefen der Seele⁵ (Paderborn 1928) 36.

2. Afektivni tip.

Pri intelektualnem tipu gre za versko spoznavanje in doživljanje, ki je primarno umsko-duhovno, pri afektivnem tipu pa za primarno čustveno (emocionalno) doživetje. Religiozna vsebina, verska vrednota se neposredno prezentira, predstavi po »intuiciji;« zato je afektivno spoznanje neposredno, nerefleksivno in manj umsko fundirano. Menda je to tista »scientia sanctorum« (Sap 10, 10), ki je navadno scientia experimentalis, in ki o njej sv. Bernard pravi: »Sola experientia discit, sola unctio docet.«

Intuitivna predstava kake osebe (Kristusa, Marije, svetnika) je sama na sebi tisto afektivno spoznanje, ki vzbuja čustvo ljubezni. Zelo je dovzeten tak afektivni vernik tudi za religiozno umetnost (cerkv. pesmi); za poezijo cerkvenih praznikov (Božič), za dramatiko liturgičnih obredov (veliki teden). Ob takih prilikah doživlja človek afektivnega tipa posebno bližino božjo, uživa božjo veličino, lepoto, zlasti dobroto. Božja bližina osrečuje takega človeka, da trenutno izgine njegov religiozni nemir in človek ves blažen »počiva v Bogu«.

Afektivni religiozni tip nosi v sebi tudi naravno psihološko podlago za mistično religiozno doživljanje in izživljanje (kontemplacija, zamaknjenja, vizije). Toda »mistika se snuje na višjem načinu spoznanja, ki je vedno fundirano že na veri in tudi že na božji ljubezni« (Ušeničnik, o. c. 102, op. 17).

Pri afektivnem religioznem tipu je nevarnost enostranosti in skrajnosti zelo velika. Rad zaide v subjektivizem (modernizem), ki religijo samo psihologistično tolmači in utemeljuje. Vera mu more postati samo čustvo, verske resnice pa le dozdevne in objektivacije subjektivnih čustev.

Med skrajneže tega tipa spada marsikateri »videc«, ki trdi, da nove resnice (po nekem razodetju) sprejema in jih mora oznanjati. Medtem ko pravi prerok skuša svoje posebno razodetje spraviti v sklad s celotno religiozno zgradbo, pa heretik svoje posebno subjektivno spoznanje izloči, iztrga od celote, dasi bi edino v okviru celote imelo morda svojo vrednost in resničnost. Heretik postane enostranski, ko svojo umsko premalo utemeljeno resnico fanatično oznanja in zagovarja. Sploh so tukaj ugodna tla za religiozne fanatike. Kajti fanatizem po svojem bistvu ni ničesar drugega nego nestrpna enostranost omejenega spoznanja. Kdor celotnega vidika ni izgubil ali noče izgubiti izpred oči, ta ne bo nikdar fanatik. To velja za religiozni fanatizem prav tako kakor za političnega; saj sta si oba zelo sorodna.

Nevarnost mistike pa je, da preide v misticizem, ako je dejavni religiozni odnos (ki izhaja od človeka) preveč enostranski, auto-

sugestiven ter človek-mistik premalo odprt in dovzeten za učinkoviti religiozni odnos (ki izhaja od Boga: božje razsvetljenje in ljubezen, gratia elevans), z drugimi besedami: če je preveč subjektivnega izživljanja, premalo pa objektivnega religioznega doživljanja.

Napačna (objektivno neutemeljena) mistika zaide v pamistiko ter prehaja dalje v histerijo in versko blaznost, ako ima avtosugestija svoje vzroke še v bolestni telesni konstituciji.

3. Voluntarni tip.

To je človek, ki v religioznih stvareh prvenstveno ne vprašuje po logosu, smislu, ki mu ni predvsem za spoznavanje in razumevanje verskih resnic, tudi ne za afektivno religiozno doživljanje, ampak za religiozno dejanje, udejstvovanje, življenje. Ni mu v začetku beseda, ampak dejanje.

Razvoj gre pri tem tipu v dve smeri: v individualno ali pa v socialno smer.

Človeku tega tipa, ki je bolj individualno usmerjen, je cilj vsega religioznega življenja in stremjenja lastna osebno-etična izpopolnitev. Glavna naloga mu je, sebe etično izčistiti in posvetiti do čim višje popolnosti; torej delo in oblikovanje na svoji lastni osebnosti. Semkaj spadajo prevsem tisti ljudje, ki v tihi samoti, ločeni od hrupnega sveta, bodisi v samostanskem ali zasebnem ali družinskem življenju z ascezo in odpovedjo resno skušajo izgraditi in izoblikovati svojo osebnost po idealu, ki je moralno uravnovešeni, etično čisti, popolni človek — svetnik.

Druge vrste človek tega tipa je socialno usmerjeni, občestveni človek. Ta vidi svojo glavno skrb in nalogo v delu za občestvo, organizacijo, cerkev. Semkaj štejemo predvsem tiste ljudi, ki so se čutili poklicane in so se posvetili v službo verskega občestva, to so duhovniki — dušni pastirji, organizatorji, kulturni delavci, laični apostoli; skratka vsi, ki iz religioznih motivov socialno ali karitativno po organizacijah javno delujejo.

Nevarnosti in ekstremi tega tipa gredo tudi v dve smeri. Pri individualno usmerjenem človeku je nevarnost etičnega egoizma, sebičnega ascetizma, ki nima prav nobenega smisla in čuta za druge. V izključni skrbi za svojo izpopolnitev pozablja na eno glavnih krščanskih in občečloveških kreposti, na altruizem, ljubezen do bližnjega, ki se kaže v skrbi in delu za časno in večno srečo sočloveka. Temu nasproti pa je pri socialno usmerjenemu človeku nevarnost pretirane in enostranske skrbi za druge. Pri delu in izključni skrbi za druge se često izgublja in razblinja samo v zunanje organizatornem delu sebe in svojo lastno osebno

usovršitev pozablja in zanemarja. Večkrat je tak človek tudi preveč reformatorski, ki vse obstoječe kritizira, če ne že razdira in podira; hoče vedno novih sprememb in uspehov, zato je tudi preveč diktatorski; svojo voljo brez treznega premisleka in brez utemeljitve vsiljuje drugim. Dostikrat je trd in krivičen do drugih, ker zaradi prevelike »skrbi« za druge in hlepenja po zunanjih uspehih sam ni uravnovešen ter često ne zna, ne more, ali pa tudi noče obvladovati sebe, marveč — druge.

* * *

Vsi trije tipi v svojih niansah in variantah imajo vsak svoj *raison d'être* in svoj prav. Ne sme pa noben zase zahtevati izključne pravice; kajti šele v vzajemnem dopolnjevanju in sodelovanju tvorijo pravo in zdravo celoto, harmonično in organično zgradbo religioznega življenja.

Opozorili smo pri vseh na nevarnost enostranosti, ekskluzivnosti in skrajnosti, ki je vedno škodljiva zastopniku gotovega tipa samemu, ker ga vodi v zablode; škodljiva in krivična pa tudi zastopnikom drugih tipov, ker jih zaradi nerazumevanja začne sumničiti in jim delati očitke.

Tako se navadno dogaja, da zastopniki intelektualnega tipa očitajo zastopnikom afektivnega tipa religiozni subjektivizem in modernizem, ker ti izhajajo iz toplih čustev, a oni iz hladnih misli. Nasprotno pa večkrat vidijo ljudje afektivnega tipa v zastopnikih intelektualnega tipa hladne intelektualiste in racionaliste. Očitajo torej prvi drugim preveliko čustvenost in neutemeljeno gorečnost, drugi pa prvim preveliko hladnost in morda celo versko mlačnost ter brezbržnost.

Za ozdravljanje takšnih nasprotij bo pač menda najboljši stari recept: *calida frigidis, frigida calidis curare*, to se pravi: z medsebojnim razumevanjem, upoštevanjem in dopolnjevanjem naj se doseže prava harmonija.

Voluntarni tip bo v svoji enostranski skrajnosti zopet ostalima dvema morda očital premalo aktivnosti in razgibanosti, premalo živahnosti ter premalo praktičnega smisla in čuta za splošne verske potrebe, premalo čuta odgovornosti za druge; včasih se sliši tudi očitek »neživljenjskosti« in se takim »neživljenjskim« ljudem očita celo »uhajanje« ali »beg v metafiziko«.

Voluntarnemu tipu pa zopet ostali lahko odgovarjajo, da je njegov očitek »uhajanja« ali »bega v metafiziko« prav pogosto utemeljen samo v »strahu« ali »begu pred metafiziko«. Včasih se voluntarnemu tipu očita tudi pozitivizem, agnosticizem, subjekti-

vizem, iracionalizem; še bolj pogosto pa pretirana in vsiljiva osvaja-
jalnost, nekritično reformatorstvo, prevelika ambicioznost in stre-
muštvo.

Pri vseh teh, včasih zelo tragičnih nasprotjih se vidi in živo
čuti potreba po nekem posredujočem in urejajočem činitelju. Kako
zelo je pač psihološko utemeljena Kristusova ustanova nezmožnega
živega cerkvenega učiteljstva, ki z božjo avtoriteto uravnava in
regulira to neprestano »ritmično valovanje in prehajanje iz tipa v
tip« (Ušeničnik, o. c. 105), da se omilijo skrajnosti, popravijo eno-
stranosti in se tako ohrani zdrava »zlata sredina«.

* * *

Skušali smo pokazati podobo religioznega človeka, kakor nam
jo slika moderna verstvena psihologija. Ugotovili smo, da je religija
na neki način v vsaki normalni človeški duši kot centralna duševna
funkcija, ki zajema celega človeka. K bistvu religioznega odnosa
spadata religiozna napetost in religiozni nemir. Pozitivna naloga
religiozne funkcije je, iskati rešitev iz napetosti in najti mir v Bogu.
Pokazali smo tudi na pozitivne in negativne akcije ter reakcije v
religioznem odnosu in ugotovili človekov »večni boj z Bogom« v tem
življenju.

Ko smo pa poskušali poedinega konkretnega človeka psihološko
pobljže pogledati, smo opozorili na težave in nevarnosti pri tem
prezanimivem razpravljanju. Ugotoviti smo mogli samo s pomočjo
psihološke tipologije različne religiozne tipe, ki pa zopet zelo vari-
rajo in prehajajo drug v drugega. Poudarjali smo tako upravičenost
kakor tudi nezadostnost posameznih tipov; opozorili na njihove
skrajnosti in nevarnost enostranosti.

Pri vsem tem smo prišli do zaključka, da je religiozno življenje
v poedinih ljudeh izredno raznoliko. Zato je pri presoji in vredno-
tenju religioznega življenja treba izredne previdnosti, da ne delamo
sočloveku krivice z napačnim gledanjem in zmotnimi sodbami. Zlasti
se moramo varovati enostranosti lastnega religioznega tipa. Truditi
pa se moramo, da gledamo religiozno življenje s celotnega vidika,
da ne bomo obsojali ali celo negirali religioznega življenja v so-
človeku samo zato, ker pripada drugemu religioznemu tipu in ga mi
ne razumemo. Pomnimo svarilo največjega Psihologa, ki po njem
zasluži, da pride v peklenški ogenj, kdor reče svojemu bratu »brez-
božnež« (Mt 5, 22).

Res je, da je le eden pravi Bog, ena prava vera in le ena prava
cerkev. To dokazujeta verstvena filozofija in teologija. Toda tudi
to je res: kolikor je različnih ljudi, toliko je različnih načinov in

potov, ki po njih pravoverni ljudje pod vodstvom prave cerkve hodijo in dospejo k istemu, pravemu in edinemu Bogu — Očetu.

Zato pa naj se naše srce ne vznemirja. Verujmo v Boga, tudi v Kristusa verujmo. V hiši njegovega in našega Očeta je mnogo bivališč (prim. Jan 14, 1. 2).

Akanje in nepoudarjeni vokalizem v horjuljskem govoru.

(Iz inavguralne disertacije, ki nosi naslov „Horjuljski govor.“)

Tine Logar.

Eden najznačilnejših in geografsko ter internojezikovno najsplošnejših pojavov slovenske moderne vokalne redukcije, ki sega tja nazaj v 16. stoletje, je akanje, to je prehod nepoudarjenega ali kratkopoudarjenega $o > a$. Fiziološko in lingvistično je ta pojav kaj enostaven in umeven, saj gre za popušcanje intenzitete nepoudarjenih in kratkopoudarjenih zlogov ter za s tem pojavom zvezano vertikalno padanje jezične ploskve. Zato je razumljivo, da akanje samo po sebi ni kak izoliran specifično slovenski pojav, temveč ga poznajo tudi drugi slovanski in neslovanski jeziki, zlasti ruščina in bolgarščina. Res pa je, da je akanje v tej obliki in obsegu za jezikovno podobo živih slovenskih govorov in dialektov tako značilno, da nam je kriterij za individualno rast in zakonitost slovenskega jezika.

Horjuljski govor pozna popolno akanje, to je akanje v vseh neakcentuiranih in kratkoakcentuiranih pozicijah, torej v predtoničnih, posttoničnih in kratkopoudarjenih zaprtih zlogih. Edina izjema pri tem je nom. acc. sg. sub., adj., pron. in adv. n. generis tipa *mésto*, kjer je razvoj ubral drugo pot, ki je v zvezi z morfološkim pojavom maskulinizacije neuter. V teh primerih je razvojna pot sledeča: $\acute{o} > \acute{o} > \acute{u} > \acute{a} > \acute{\emptyset}$ Za ta tip nam nudi bogat material že VR (= Vrzdenski rokopis iz 1802. leta). Naj navedem le nekaj primerov: *osnaienv, zesarskv povele, spovienv, dapovienv; oblubleno; sgodilo, gitro, blo; blv, en pismv; letu pismu ie blv poterienv; nam ie blv oblublenv; na nov, vsak leit; le tu ie stal* itd. Kakor je že iz tega gradiva razbrati, je pisec podajal oblike morfološkega in akcentskega tipa *mésto* na tri načine. Prevladuje forma tipa *méstu*, redkeje je zastopana forma *mésto*, le 4 krat je v vsem rokopisu zapisana forma *mést*. Toda že te 4 oblike nam ob upoštevanju današnjega dialektičnega stanja z vso prepričljivo gotovostjo govore, da je pisec rokopisa že povsod govoril forme tipa *mést*, oblika *en pismv* pa nam govori za to, da je tudi za jezikovni čut ob tem času maskulinizacija neuter že bila izvedena. Proces maskulinizacije neuter se je torej v začetku 19. stol. v tem govoru izvršil že lingvistično in psihološko. Oblike na *-o* oziroma *-u* niso osnovane v piščevem domačem govoru, temveč so vpliv slov. knjižne tradicije, čeprav so v tem rokopisu običajne.

Za pojave akanja hočem sedaj navesti nekaj historičnega in današnjega dialektičnega gradiva.

P 1789 (= Pesem od fare v Horjulu iz 1789. leta) ima sledeče primere: *lakat* < *lakot*; *skorajža*, *s sila*, *zmeram*. VR: *odlag* < *odlog*; *letukai sma mi ena kerviza terpeli*; *nataka vishe*; *sma* < *smo*; *palem*, *pavele*, *mi nimama*, *pred letem osnanilam*, *odgovara*, *mi morema*, *40 tavor* < *tovór*; *vi boste terpeli Shtrafniga*; *jnv letu prosma*; *terpema kerviza* itd., itd.

Horjulj: *bayät*, *kasmät*, *balân*, *rasân*; *môç*: *maçi*; *rôγ*: *rayû*; *möst*: *mastü*; *nôs*: *nasû*; *lôj*: *lajä*; *labâja* < *lobanja*; *lapâta* < *lopata*; *kabîla* < *kobila* itd. Vzglasni *o* dobi še protetični *u*: *yarâç*, *uatrâk*, *uablâk*, *uabaglâu*. VR protet. *u* ne piše: *otrozhizh*, *oboshizh*.

Za akanje še nekaj primerov v drugih pozicijah: acc. instr. sg. a-feminin: *z lapâta*, *s kabîla*; *nyâγa ja ztyâmu*; 1. 3. pl. prez. glag.: *karçijja rûjema*, *šinica žâjeja*; *dêlama*, *kôleja* . . . V zaprtih kratkoakc. zlogih: *pakâp*, *krâp*, *γrâizd*, *uâlâk* < *otôk* »Geschwulst«; *uatrâk*, *snâp*, *χlabâk* < *globòk*; *visâk*, *usâk*, *usâk* < *visòk*; *šîrâk*, *kayâpk* < *kogapak* »freilich»; *was denn*«.

Za palatali prehaja *a* < *a*, *o* v *ä*; za *i* < *i*, *ü* je ta *ä* v novejšem času prešel po disimilaciji zopet v *a* (proces je torej analogen psl. *é* > *a* za šumevci in *i*), dočim ima VR še *ü*, ki ga piše z *e*: na dva kraie, *naboje* < *ne bojo* < *ne bodo*; *krasije* poleg *krasija*; ali pa *veie kai sa nam v krasij oblvbîli*; *duhovni verbaie*, *ie blu*.

Horjulj: *χišâ*, *bûçä*, *kâšâ*, *lasûlä*, *nidêlä*, *kâplä*, *çâplä*; gen. sg. *tîçä*, *χudîçä*. VR: *vsaka nedele*, *perva mashe*; *tazhes* (2 krat) < *laçäs*; *napraše* < *ne vpraša*; *ne taka vishe*.

Horjulj: *je*, *iä* > *ja*: *žéγnaia*, *žγçijja* < *žganje*; *kâmja* < *kam(e)nje*; *znâmja* < *znam(e)nje*; *üsja* < *usnje*; *brâjja* < *branjè*; *spâjja* < *spanjè*; 3. sg. prez. gl.: *pija* < *pijè*; *rija*, *bîja* itd.

Kratkoakcentnirani *ö* v odprtem besednem zlogu prehaja v *ä*: *blö* < *bilö*; *dnö* < *dnö*.

Predtonični *o* (*a*) je tu in tam zaradi kakih specialnih faktorjev doživljal tudi kak od akanja različen razvoj: *o* [◌] > *i* [◌]: *krimpér*, *prit* < *proti* v enkl. poziciji; *na snižitêχ*: *snuçžet*; *tiliuçâdit* < *telovadit*; *pricêšja*, *prisû* < *prosô*: *uγpêš*. V teh primerih je *o* asimilatorično prešel najprej v *e* in ta v *i*.

o [◌] > *u* [◌]: *mužyâni*, *buzlônâi*, *kut* (*kud*) < *kot*; *murš* < *moraš* v enklizi; *buš*, *bu*, *buja* < *boš* . . . v enklizi; *kurâk*, *kurâkät*, *kurâçca*. *a* [◌] > *i* [◌]: *paçikâla*, *çikâla*.

V vseh teh izjemnih primerih razvoja nepoud. *o* (*a*) gre za asimilacijski vpliv sosednjih konzontanov (*t*, *r*, *n*, *ç*; *m*, *b*, *k*), ki se javlja bodisi v palatalizaciji (*o* > *i*), bodisi v velarizaciji (*o* > *u*).

Nepoudarjeni posttonični *a* < *o*, *a* prehaja v zaprtem zlogu v redukcijski vokal ajevske baze (*a*) ali že celo v *ə*: *tâbər*, *brâmər*, *iâγər*, *z uaçêlam*, *s pêsəm*, *z brâlam*; *kûkæuca*; *dêçät*, *bôγät*, *barântät*; *bâγät* < *bogät*; *prâpät* < *praprot* z disimil. izpadom drugega *r*; *puâtæk* < *potòk*, *puâræk*; *χnyâγəm* »zu Fuss«; Za palatali redukcija izkazuje drug rezultat: *bôjžet* < *božat* s sek. *i*; *bîçet*, *uabrâçet* itd.

Vidimo, da so v horjuljščini na ta način nastajali novi srednjejezični vokali v nepoud. posttoničnih pozicijah, če je bil zlog zaprt, dočim so stari, etimološko upravičeni srednjejezični vokali, kakor bomo

takoj videli, v posttoničnih legah izpadali, v predtoničnih pa podlegali vplivu sosednjih glasov. Tako velja danes za horjuljščino sledeče pravilo: Horjuljščina v nepoudarjeni poziciji ne pozna več starega srednjejezičnega vokala, bodisi da je po moderni vokalni redukciji izpadel, kar se je zgodilo v posttoničnih legah, bodisi da je pod vplivom seseščine prešel v kak drug vokal, kar je značilno za predtonično lego. Pač pa je razvila horjuljščina po lastnih zakonih celo vrsto novih srednjejezičnih vokalov in to zlasti v posttoničnih zaprtih zlogih. Akustični vtis teh novih redukcijskih vokalov je sedaj bolj palatalen, sedaj bolj velaren, kakršna je pač njihova okolica.

Gradivo:

a) *ə* izpada: *uapûsk* z redukc. *t* in *ə*; *pěsk*, *grāpc* < *vrabec*; *čičušy*, *žibičk*, *tiličk*, *prišičk*, *zāičk*, *nažičk*, *lānčk* < *lonček*; *uāičk* < *voziček* s prekozložno asimil. z *-č* > *ž* -č, ki je v horj. govoru pogosta. VR *kosz*, *opravk* itd.

b) *ə* prehaja po asimilaciji v druge glasove:

1. *ə* > *u* za labialnimi in velarnimi konzonanti (*p*, *b*, *m*; *k*): *jāz-buc* < *jazvēc* s posttoničnim prehodom *ə* > *u*, ker bi z izpadom *ə-ja* nastala neizgovorljiva konzonantična skupina, cf. Ramovš, HG II, 159. *mužim* < *mažim*: *māžey*, imp. *māž*, *māžte*; adv. *umužē*; *buzām* < *bəzam*: *bāzət*, *bāzəy* < *bəzət*; *bucām* < *bəcam*: *bācət*, *bācət*, *bācəy*; *primuknūta* < *priməkūta*: *priməkūt*, *priməkū*, *priməknu*; *pripuzāyam*: *pāžūt*, *pāžət*, *pāžnu*; *sumēlēm* < *səmeljem*; *sumlēt*; *suzēm* < *sə(y)hēm* < *səphēm*; *suzān*, *suzāt*; *sužyem*, *sužyān*, *sužyāt*. (Prep. *sə* se je torej v Horjulju pojavila v varianti *su*. Cf. še *suγrāpk* < *səgrabək*, *buzγāyke* < *bəzγavke*.)

2. *ə* > *i* za dentali, labiali, pred palatalom (*t*, *d*, *s*, *č*; *m*, *v*; *n*; *r*): *dižūla* < *dəželə*, cf. Ramovš, HG II, 83; *čimārl* < *čymel*¹; *dižēyū* < *dəževan*: *dēž*, *dēžū*. Nom. sg. *dēž* mesto *dāž* kot *pās* je morda analogija po cas. obl., kjer je *ə* v nepoud. poziciji prešel najprej v *i*, nato pa pod sekund. poudarkom ta *i* > *e*, cf. *fižəl* > *fēžu*. Razvoj bi bil sledeč: *dāžā* > *dijā* > *dēžū* in nato sprejem osnove cas. obl. še v nom. sg.: *dēž*. Možen je seveda tudi direktni prehod *dāž* > *dēž* zaradi dentala in *ž*, in ta možnost se mi zdi verjetnejša. Na enak način kot *dēž* si razlagam tudi *rēž* mesto *rāž*, gen. sg. *riži* in adj. *rižēn*, ter *čēbər* mesto *čābər* z enakim prehodom *ə* > *e*. Ostali primeri prehoda *ə* > *i* so še: *timān*, *timnū*, *stimnūl se ja*: *tāma*; *čibēla*, *čibilnāk*, cf. Ramovš, HG II, 183; *stizē*: *pa stāz* > *po stāz*; *stikūjəm*: *stāknu*; *žūca* < *žāūca* z *ā* > *i* kot pri *uāyi* < *ogāū*; *miylēn*, *miylē*: *māyla*; *minūz* < *mānih*.

3. *ə* > *a* (vokalnoharmonično ali po analogiji): *sayāčē mē*, *sayātət* < *səgātət*; *kadō*, *kadāi* po naslonitvi na *kako*; *kadūl ja ži pāršu* z analog. *-t* po *tākət*, *ānkət* itd.

4. *ə* > *o*: *cōdem* < *cvətēm* z anal. *d*, cf. Ramovš, HG VII, 103.

Obravnavati moramo še razvoj predtoničnih in posttoničnih *e*, *u*, *i*.

Horjuljski predtonični *e*, kakršnega koli postanka je že (*e* < *e*, *ē*, *é*), se je zožil in prešel do danes v *i*, če se seveda ni zaradi kakih posebnih faktorjev (bližina sonornika!) že prej reduciral. Dva primera take zožitve nam nudi že VR: acc. pl. *riži*; *krisija* < *kresija*. Dejstvo, da je v obeh primerih nastal prehod *e* > *i* za *r*, in vpoštevanje fakta, da danes

v horjulščini celo nepoudarjeni o večkrat prehaja v *i* (*prosô* > *prisû*), nam priča o tem, da je sprva prehod *e* > *i* bolj rezultat asimilacije kot pa kake nove samostojne razvojne tendence horjuljskega govora, da pa je danes, ker ga imamo v vseh predtoničnih pozicijah, razen onih, kjer se je *e* že prej popolnoma reduciral, postal norma glasoslovnega razvoja in ni več vezan le na soseščino palatalne okolice. Iz ogromnega dialektičnega materiala, ki ga imam zbranega, hočem navesti le nekaj primerov:

nivěsta, *šinica* > Weizen«, VR ima še: *vshenize* (gen. sg.); *niběsa*, *ripitnīce* z metatezo *p-r* > *r-p*; *iribica* < *jerebica* z asimil. *ji-* > *i-*; *plivěy* < *plevel* s sek. *l*, cf. gen. sg. še: *plivělä* < *plevela*; *žilōc* < *želōdac*; *lěd*: *lidû*; *sněy*: *snīyû*; *driû* < *drevō*; *mižāk* < *mehāk*; *žibē* < *žrebē*; *pěst*: *pisti*; *věst*: *visli*; *rěd*: *ridû*; *tižāk* < *ležāk*; *zilēn* < *zelēn*; *dibilīna* < *debelīna*; *či*, *ži*, *di*: *jěldi* < *je li da* »nicht wahr?« itd.

Posttonični horj. *e* je širok glas φ neintenzivne artikulacije: 3. sg. prez.: *něšē*, *těšē*, *věžē*, *brišē* itd. Za *i* prehaja ta φ v *a*, kot smo že zgoraj videli: *χrāstija*, *zylāqija*, *palějija* < *polenje*; *skalějija*, *lātija* > *latjē* itd.

Predtonični *u* praviloma ostane netangiran: *lušīna*, *lupīna*, *mušīca* itd. Za palataloma *l*, *i* prehaja predtonični *u* po asimilaciji v *i*: *liběžen*, *libizněy*; *ibīana* < *Lublāna* po disimil. izpadu prvega *l*, cf. Ramovš, HG II, § 38. *Liyūāina* < *lubgojnā* po redukciji *b* pred *g*; *Liyōīna* < *v Lubgojno*; *lidē* < *ludje*; *plivāy* < *pluval*; *inīca* < *junīca* »junge Kuh«.

Posttonični *u* se regularno reducira, če seveda ostane razumljivost netangirana. Skupina \bar{u} prehaja preko \bar{i} v \bar{a} / \bar{e} (za vokalom): *y klāsi* < *v klasjû*; *y listi*, *y mûri*, *y spāi*, *y cvěti*, *y lāti*, *y sāti* < *v satjû*, *y tûri* < *v trnjû* itd.

Predtonični *i* v glavnem ostane; izpada le v soseščini sonornikov.

Posttonični *i* pa se reducira. Za to nam nudi bogat material že VR: *mīma mīselni* < *mīstili* z disimil. $\{ -l \} > \{ -n \}$, cf. danes v Horjulju *sma mīsīn*; *velka Mashe*; *le k nam pridte*; *kar so men toij Starshi oblubili* itd.

Horjulj: *na zjāmī*, *na pīāč* < *na pečī*; *na χrūšk*, *cipāy* < *cepovi*; *věvārca* < *veverica*; *mīsca* < *mizica*; *pričršīl* < *peteršīl* s sekund. *r* v prvem zlogu; *prěšīca* < *preslica* itd.

Redukcija urejuje izgovorljivost in pomenska jasnost. Zato imamo n. pr. v primerih tipa *χūādīt i* nereduciran. Ramovš, HG VII, 105 pravi o takih oblikah tole: »V oblikah *liātīt*, *χīlīt*, *bogālīt*, *vidīt*, *pěstīt*, *kādīt* itd se je *-i-* po praes. obdržal ali pa bil restituiran v olajšavo skupine *-li-* oziroma da ostane oblika jasna«.

S tem smo v glavnih potezah obravnali akanje in nepoudarjene vokale v horjuljskem govoru in videli, da je razvoj teh vokalov v horjuljskem govoru zelo pester in mnogovrsten, vendar pa v popolnem skladu s splošnimi razvojnimi tendencami ostalih slovenskih dialektov in govorov.

Razvojna teorija.

Dr. Ehrlich Lambert.

Dokaz iz rastlinske in živalske geografije.

Toplo in mrzlo, suho in vlažno podnebje (arktično, subtropsko, tropsko itd.), višinska in nižavska lega, sestava tal, dajejo rastlinam in živalim poseben biološki habitus, ki se deduje in se imenuje zato obligatorni habitus; iz tega nastajajo polagoma posebne vrste, celo družine, redi; s tem je nakazan razvoj vseh obstoječih živalskih vrst iz notranjih prarastlin in praživali.

Tako približno argumentirajo oni, ki skušajo z Lamarckom dokazati splošen razvoj organizma iz prilagojevanja na okolje.

Dvojno dejstvo pride v poštev:

1. Prilagojevanje v sedanosti.

Visokogorske rastline in živali dobivajo poseben biološki habitus: tako n. pr. je vse »alpsko rastlinje istega kroja; nizke, pritlikave rasti so; listi in veje pri tleh, listi gosto nagnjeni; na malo trupelce so nastavljeni razmeroma veliki cveti; v plamtečih in nasičenih barvah ali pa kar skupine cvetov« ... »Kratki rastni dobi so se alpske rastline prilagodile z večletno rastjo zaradi izgoditve semenja v plod« ... »Pritlikav stas, obtalno vejevje, pritalne listne rozete in blazinasta rast ... cvetje je neobičajno veliko, s tem opozarjajo náse in uspešneje vabijo čebele, čmrclje, žuželke, da prenašajo plod od cveta do cveta.« ... »Rastline ... so se vsestransko čudovito prilagodile ... utrdile so se zoper mraz in zoper sušo in se opremile zoper izvenitev še s posebnimi ukrenitbami.«¹

Rastline, ki uspevajo samo v vlagi (»higrofiti«), imajo velike liste z mnogoštevilnimi režami, da sežajo v zrak; plavajoči listi imajo reže samo na zgornji strani, podvodne rastline nimajo korenin, ker privzemajo hranivo na vsej svoji površini, ali pa se s koreninami samo pritrjujejo. Rastline suhega podnebja (»kserofiti«), rabijo le pičlo vlago, zato je njihova transpiracija zmanjšana in so listne reže majhne; listi so dostikrat brez ploskve, ali celo hranijo v mesnatih listih in steblih vodo za poznejšo potrebo (n. pr. tropske kaktice).²

Rastlinske združbe, čeprav obsegajo sistematsko različne rastline, so klimatskim in talnim razmeram enako prilagodene, posebno transpiracijske uredbe se prilagodijo, ker je oblika rastlin odvisna od prehrane, ki jo pridobivajo z vodo po transpiraciji (l. c.).

Visokogorski, higrofitični, kserofitični habitus je deden. Toda ali gre ta sprememba v nedogled? Ali nastajajo nove vrste, nove družine, novi redi, novi razredi? Rastline se prilagodijo izpremenjenim razmeram do gotove meje, velikih in naglih sprememb pa ne prenesejo. Družina košaric, kamor spada približno desetina (nad 14.000) vseh znanih cvetnih rastlin, ali družina zvončičnic se pač prilagodita visokogorskemu podnebjju, dobita opremo proti mrazu, suši, za boljše izkoriščanje toplote in svetlobe po dnevu, kratka stebela in dlačice proti vetru itd., a vse razne

¹ Ferd. Seidl, Rastinstvo naših Alp, 1918, str. 186, 191, 193, 203.

² Dr. Stanko Bevk, Botanika, 1933, str. 174.

zvrsti ohranijo svojo sistematsko organizacijsko razliko in ostanejo vedno košarice in zvončičnice.³

Da se vrste v višjih legah ne spreminjajo v bistvenih temeljih, izhaja iz sledečega: ako se semena iste rastline vsejejo v nižavi in v alpski višini, zraste v nižavi rastlina navadnega nižavskega kroja s podaljšanimi stebli, rahlo porazstavljenimi listi in majhnimi cveti. V višini pa zraste rastlina alpskega kroja s krepko korenino, s skrčenimi stebli in gosto nagnetenimi listi, z velikimi cveti in živahnimi barvami. Ali pa, ako se rastlina kot taka presadi iz enega v drugo okolje, traja njen prejšnji habitus še nekoliko časa, se pa končno spremeni. Naše breskve, ki se pozimi pri nas obletijo, so se tudi v tropični coni nekaj let obletele, a potem so ostale večno zelene itd. Organizmi imajo torej neko notranjo moč prilagojevanja, toda samo v okviru recimo vrste ali družine. Narava kakor tudi umetna nega more vzgojiti tako rekoč samo speče sile vrste, ki so v dednem tvorivu vrste predpogojene, nič več. Tako se da množiti sladkor v sladkorni pesi od 7 na 16 odstotkov, stročje boba se da podaljšati do 24 cm, a ne več. Vrste so spremenljive v nekem določenem okviru, preko katerega ne morejo, tako da se vse spremembe sučejo v mejah izvestnega organizacijskega lika, ki je vprav bistven za to vrsto. Isto dokazujejo bastardi, ki nastajajo iz križanja: njihovi potomci se vračajo v eno ali drugo pasmo, kakor to izraža Mendelov zakon.

Današnje prilagojevanje ne dokazuje poljubne možnosti razvoja, ampak samo prilagodljivost v določenih mejah.

2. Prilagojevanje v preteklosti.

Na samotnih, oddaljenih oceanskih otokih ali na izoliranih kontinentih se nahajajo »endemične« rastlinske in živalske vrste, to se pravi take, ki jih drugod ni. Tako je na otoku sv. Helene 20 endemičnih vrst polžev, 128 endemičnih vrst žuželk, ki tvorijo 25 endemičnih rodov.

V Avstraliji je mnogo endemičnih vrst vrečarjev-sesalcev, ki jih drugod ni. Ko so v 18. stoletju Avstralijo odkrili, so tam našli samo tri podrazrede sesalcev, vrečarje, stokovce in pasjo pasmo Dingo, drugih sesalcev tam ni bilo. Pač pa je podrazred vrečarjev bil zastopan po dveh redih »Polyprotodontia« in »Diprotodontia«; prvi red se je delil na štiri družine Didelphyidae (s tremi vrstami), Dasyuridae (s 5—6 vrstami), Natorctidae (z eno vrsto) in Peramelidae (z dvema vrstama), drugi red pa na družine Phascolongidae (z eno vrsto), Phalangeridae (s šestimi vrstami), Macropodidae (s šestimi vrstami). V Avstraliji je torej najmanj 20 različnih vrst vrečarjev.⁴

Vrečarji so sesalci nižje vrste, ki imajo dve kosti vrečnici, ki podpirata pri samici kožno gubo za spravljanje mladičev. Nadaljnji morfološki znak vrečarjev sta navznoter zavita izrastka na zadnjih koncih spodnje čeljustnice. Zanimivo pa je, da razne vrste avstralskih vrečarjev posnemajo bistvene tipe višjih (monodelfnih) sesalcev drugih kontinentov.

Tako imamo med njimi vrečarje mesojede, vrečarje prežvekovalce, vrečarje letalce, plezalce (kakor opice), krte itd.

Izven Avstralije živi samo še nekaj vrečarjev na ameriškem kontinentu (Opossum, podgana vrečarica).

³ Bevk, o c., str. 155—156.

⁴ Claus-Grobben, Lehrbuch der Zoologie, 1932, str. 1050.

V prazgodovini pa so se pojavili prvi vrečarji v zgornji kredni tvorbi (torej v mezocoičnem veku), pogostoma pa v eocenu in miocenu terciarne tvorbe. Paleontoloških vrst vrečarjev je ugotovljenih nad 200, in sicer iz družin Polyprotodontia, Dasyuridae, Caenolestoidea, Diprotodontia.

Ker se je pa Avstralija po najnovejši domnevi geologov (l. 1927) ločila od Azije že v paleocenu ali vsaj v zgodnjem eocenu, se je mogla preseliti iz Azije v Avstralijo samo družina Didelphyidae, morda še družina Dasyuridae, ki imata obe svoje zastopnike v eocenu Amerike; za družini Peramelidae (jazbeci) in Notoryctidae (krti) pa doslej v eocenu izven avstralskih kontinentov ni najdb. Vse omenjene družine spadajo v red Polyprotodontia. Red Diprotodontia pa sploh nima paleontoloških zastopnikov izven Avstralije.

Po sedanjem stanju avstralske vrečarske favne in paleontoloških najdb bi mogli sklepati, da se je red Polyprotodontia, zastopan po dveh družinah, Polyprotodontia in Dasyuridae, selil iz Amerike preko Azije v Avstralijo, tam pa sta se na novo razvili družini Notoryctidae in Peramelidae s svojimi vrstami, prav tako bi se bil red Diprotodontia odcepil od Polyprotodontia in se razvil v tri gori imenovane družine s svojimi vrstami.

S tem bi bilo nakazano, da se celo r e d i in družine nanovo razvijajo.

Če naj bi bil ta indicijski dokaz za razvojno teorijo sklepčen, moramo predpostavljati:

1. da ne bo več novih paleontoloških najdb vrečarjev iz zgodnjega eocena izven Avstralije;
2. da se je Avstralija res že ob začetku eocena definitivno odcepila od Azije.

V drugih kontinentih bi se bili vrečarji iz reda Polyprotodontia prav tako razvili v več vej kakor v Avstraliji, a so zginili, ko so se pojavili sesalci višje vrste Monodelphia.

Po sedanjih teorijah paleontologov bi bil namreč razvoj sledeči:

V triadni in jurski tvorbi mezocoičnega veka bi se bili pojavili primitivni mezocojski sesalci. Iz njih bi se bili razvili trije podrazredi sesalcev: monotremata (najnižji), didelphia (vrečarji) in končno mondelphia kot morfološko sporedne skupine. Ti trije podrazredi sesalcev bi se bili razvili v tri različne smeri.

Ako se uresničita gori omenjeni predpostavki, je treba priznati, da je »avstralsko dejstvo«
vrečarjev pravi indicijski dokaz za razvoj organizmov, ki bi segal celo v družine in r e d e. Vendar je uresničitev predpostavk problematična.

Paleontologija in geologija morata v bodočnosti izreči o tem svojo sodbo. Možno pa je, da nam nešteto paleontoloških najdb iz eocena, paleocena in mezocojske dobe ostane večno prikritih in da se doba ločitve Avstralije od Azije ne bo dala z vso izvestnostjo ugotoviti.

Podobna argumentacija kot za Avstralijo se da izvesti za endemične vrste otokov itd. Endemične vrste bi bile samostojno nastale na teh otokih, ker se ne najdejo v paleontoloških plasteh kontinentov, iz katerih bi bile mogle priti. Spet se povrača problem novih paleontoloških najdb, oziroma ločitve otokov od kontinentov.

Ocene.

Aleš Ušeničnik, **Izbrani spisi**, VII. zv. Filozofija I. O spoznanju. Ljubljana 1941. Jugoslovanska knjigarna. Str. 316.

Pred seboj imamo Ušeničnikovo najsamostojnejše in najzrelejše delo: njegovo spoznavno teorijo. Sam pravi v prvi, že davno razprodani izdaji te svoje spoznavne kritike in teorije (Uvod v filozofijo I. zv.: spoznavno-kritični del, Ljubljana 1921), da ga je vprašanje izvestnosti našega spoznanja že za časa njegovih akademičnih filozofskih študij najbolj zanimalo; videl je, »da je to sploh osrednji problem naše dobe« in je zato prebil marsikatero uro razglablajoč to vprašanje in išoč jasnosti ter znanstvene izvestnosti. Da ga je to vprašanje res zanimalo in da ure, ki jih je ob njem prebil, niso bile zabite, je pokazal že Uvod sam, kjer si je samostojno utrl pot do znanstvene miselnosti, ne da bi pri tem zatajil osnove in duha tomistične miselnosti, najbolj pa dokazuje to pričujoči zvezek, ki nikakor ni le zelo skrajšan ponatis I. zvezka Uvoda v filozofijo, (ki je imel 504 strani, dočim jih ima sedanja izdaja le 316), ampak je v celoti na novo predelan in razporejen sistem spoznavne teorije.

Dasi je marsičesa, kar je v drugi izdaji izpustil, škoda (n. pr. poglavje o nekaterih izrazih in njih pomenu, zadnja poglavja o možnosti filozofije, o filozofiji in vedi, o razdelitvi filozofije, zlasti pa dragocen filozofski slovarček, edin te vrste v slovenščini), vendar je treba priznati, da je druga izdaja vprav zaradi te okrajšave mnogo boljša ko prva. Uvod v filozofijo je močno trpel na nepotrebnem ponavljanju istih problemov (prim. pogl. o skepticizmu, dogmatizmu in kriticizmu), preobširnem obravnavanju nasprotnih nazorov, imel je cele strani obsegajoče latinske citate, izgubljal se je v povsem logična (n. pr. silogizmi) in zgodovinska vprašanja na škodo celotnega sistema, enotnega poteka misli in preglednosti spoznavno-teoretičnih vprašanj. Vsi ti nedostatki so sedaj odpravljeni. To, kar je bilo prej na široko razpredeno in s citati preobloženo, tako da je bilo le težko videti, kje je njegov lastni nazor, je sedaj strnjeno v enotna poglavja, ki so razvrščena v logično in pregledno celoto. Delo je v tej obliki res do konca dognano, slog dovršen, misli tako jasno izluščene, da bereš knjigo z užitkom, ne da bi iz dolgočassja listal naprej po še neprebranih straneh. Posamezna poglavja so tako zaokrožena v samostojne celote, da bi jih mogli brez spremembe natisniti kot samostojne monografije. Vprav v tem pa se nam Ušeničnik ponovno tudi na področju teoretične filozofije razodeva kot mislec, ki je po svoji naravi bolj analitik ko sistematik, kar smo itak ugotovili že na ostalih njegovih spisih. Tudi ta spoznavna teorija, ki je vendarle sistematično delo, predstavlja prav za prav le niz razprav, ki si logično slede druga drugi, ne da bi pri tem druga v drugo prehajale, kakor to vidimo n. pr. pri Vebrovih knjigah, kjer je poglavje s poglavjem v tako ozki notranji miselni zvezi, da je vsako naslednje poglavje brez prejšnjih naravnost nerazumljivo in nemogoče.

Namesto prejšnjih sedmih razdelkov ima sedaj poleg kratkega uvoda o filozofiji le tri dele: I. O izvestnosti ali splošno spoznavno kritiko. V tem delu je U., ki je sicer veren Tomažev učenec, zelo moderen. Kot izhodišče postavlja splošni (realni) metodični dvom o možnosti izvestnega spoznanja slično kakor svoj čas že Descartes v nasprotju s strogimi tomisti, ki jim je tako izhodišče nesprijemljivo in nasprotno zdravemu realizmu. Enako postavlja kot prvo trdno Arhimedovo točko spoznanja in izvestnosti Descar-

tesov Cogito, ergo sum, iz katerega izlušči prvine spoznanja, prva načela in še druge spoznave. Potem govori o pojmu resnice, o razvidnosti kot zadnjem nagibu izvestnosti in najsplošnejšem pravcu resnice. II. del nosi naslov »Naše spoznave« ali posebna kritika. Tu podvrže kritiki vse pedine vrste naših spoznav: notranje in vnanje zaznave, splošne pojme, sodbe, sklepe in verovanje. V III. delu pa govori O našem spoznanju, ki mu je dal podnaslov: Noetika. Tako se je Ušeničnik končno oprijel delitve spoznavne teorije v kritiko in noetiko, kakor jo imajo tudi nekateri drugi novosholastični misleci. Kdor ve, kako različne in nejasne so razdelitve spoznavnih teorij pri raznih drugih avtorjih, ta se ne more otresti dojma, da je imel Ušeničnik najbrž precej težave s sistematizacijo svojih misli. Težava nastane zlasti zato, ker pri spoznavni teoriji sistematična razdelitev snovi bistveno posega v naravo vprašanj samih. Tudi sedanji Ušeničnikovi razdelitvi bi se morda dalo ugovarjati. U. si v splošni spoznavni kritiki najprej pravilno položi kot neobhodno podlago in trdno točko dejstvo izvestnega spoznanja, prava znanstvena izvestnost ima svojo zadnjo osnovo v popolni refleksiji, kjer se človek ob Cogito ergo sum zave tudi prvih načel mišljenja in bitja, zlasti tudi načela vzročnosti, ki mu tvori most med idealnim in realnim svetom. Ta del njegove kritike je najboljši in najsamo-stojnejši. Šele na tej podlagi mu je mogoče v drugem delu kritično preiskati tudi vse posamezne človeške spoznave. Noetika, ki kot tretji del celotne knjige tej posebni kritiki sledi, pa naj bi podala kratko teorijo spoznanja. Vendar imamo tudi razen borih deset strani obsegajočega poglavja o spoznanju vobče, ki bi ga bil enako dobro spravil tudi v poglavje o resnici (1. del), le razpravo o kritični vrednosti naših spoznav glede na različne predmete (vsebino): splošni — poedini, splošni — svojski, svet, duša in Bog. Tako mu je potem tudi mogoče zaključiti celotno delo s poglavjem o možnosti metafizike in o skrajnih mejah človeškega spoznanja. Tudi ta tretji del je po svoji vsebini torej le druga polovica posebne spoznavne kritike, s to razliko, da so v prvi polovici v ospredju posamezne vrste spoznav ne glede na njihov predmet, v drugi pa je v pretresu predvsem ta predmetna stran. Prva polovica je potemtakem posebna kritika spoznav v formalnem pogledu, druga pa v materialnem, kajpada tudi tega ne smemo preveč strogo ločiti, ker je vsa spoznavna kritika materialna logika v nasprotju do formalne logike. Sploh se zdi, da bo menda kaj težko ločiti kritiko od noetike, kljub temu da nekateri to delajo. Vsaka kritika spoznanja je namreč zlasti v svojih temeljih (splošna kritika) bistveno navezana na analizo zavesti in njenih podatkov, spoznav. To pa se nič drugega ne pravi, kakor notranja povezanost kritike s spoznavno teorijo ali noetiko. Brez noetike je nemogoče vedeti, kaj je spoznanje in zato še manj ali je to spoznanje resnično ali ne. Z drugimi besedami: brez noetike je kritika nemogoča. Enako se zdi, da je v tej delitvi kritike od noetike iskati vzroka, zakaj pri Ušeničniku za vprašanjem o temelju izvestnosti najvažnejše vprašanje takoimenovanega mostu (quaestio de ponte) med subjektom in objektom, med notranjim in vnanjim svetom ne pride do tiste veljave, kakor bi jo v sodobni spoznavni teoriji moralo imeti. U. se tega vprašanja dotakne sicer celo dvakrat; prvič, ko govori o realni objektivnosti vnanjega izkustva (112 sl., 132 sl.), drugič pa ga izrecno omenja, ko govori o spoznavanju vobče (220). Pri tem se sam postavi na stališče neposrednega transcendentnega realizma, ki mu za izvestnost o vnanjem svetu zadošča »pričevanje zavesti« (118), misel, ki jo je tudi že na drugih mestih utemeljeval (gl. Izbrani spisi III. zv.), a prav tu bi si želeli kaj več o vprašanju

posrednega realizma, ki utemeljuje realnost vnanjega sveta predvsem po načelu vzročnosti (135 sl.) in ki dobiva v zadnjem času novih zagovornikov. V zvezi z vprašanjem realnosti vnanjega sveta zagovarja U. tudi nazor o realno-objektivnem značaju takoimenovanih sekundarnih lastnosti (barv, zvokov, vonjev, okusov). Da te lastnosti bivajo v stvarih tudi formalno, nele vzročno, takšne, kakršne se nam javljajo po naših čutih, v tem bi mu pač ne upali pritrditi. Ker pa je v zadnjih letih boj za te kvalitete precej utihnil in ker to ni stvar apriornih trditev, ampak končno le zadeva eksperimentalnih znanosti, ki sekundarne kvalitete na splošno priznavajo le v kavzalnem smislu, zato se v to na tem mestu raje ne spuščamo.

Delo v tej obliki, kakor je izšlo v izbranih spisih, predstavlja dovršen sistem tomistične spoznavne teorije, ki zasluži prevod v katerikoli svetovni jezik, kar pa nas tembolj veseli, ker je to dosedaj edini samostojni slovenski sistem spoznavne teorije (Vebrovo Vprašanje stvarnosti, je predvsem psihološka analiza, Kovačičeva Kritika ali noetika pa se drži strogo okvira golega učbenika).

Dr. A. Trstenjak.

Razprave. Zvezek prvi. Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani. Pravni razred. 1941.

Pod gornjim naslovom je letos izdal pravni razred Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani prvi zvezek znanstvenih razprav iz raznih področij narodno-gospodarske in pravne vede. V prvi razpravi »Ekonomska tabela Francoisa Quesnayja« nas univ. prof. dr. Aleksander Bilimovič seznanja z znano ekonomsko tabelo osnovatelja fiziokratske šole Francoisa Quesnayja (1694—1774), ki pomeni v zgodovini ekonomske vede prvi poizkus zgraditi splošno shemo stacionarnega gospodarstva. Pisatelj razlaga navedeno tabelo, navaja komentarje raznih narodnogospodarskih teoretikov o njej in s svojimi dopolnili in pojasnili, ki jih podpira z grafičnimi skicami, odkriva marsikatero nejasnosti navedene ekonomske tabele ter tako s popolno jasnostjo pokaže njen pomen, kot prvega poizkusa z enim pogledom zajeti ves komplicirani mehanizem narodnega gospodarstva. — Univ. prof. dr. iur. et dr. hon. c. Metod Dolenc obravnava v razpravi »Mnogotni zločini v kazenskem pravu kraljevine Jugoslavije« o zločinih, ki jih zagreši večja skupina ljudi — množota, o potrebi ustanovitve posebnih kazenskih norm za kaznovanje zločincev, ki store zločin v večji skupini zbranih ljudi; prikazuje, kako se kaznujejo mnogotni zločini po našem in nekaterih tujih zakonih ter na koncu pokaže na glavne točke, ki jih smatra za zakonodajne pogrške v našem kazenskem zakoniku ter daje smernice, kako naj bi se v kazenskem zakoniku uredila kaznivost mnogotnih deliktov. — Univ. prof. dr. Rado Kušej (sedaj že pokojni) obravnava pod naslovom »Cesar Jožef II. in papeževe prvenstvene pravice« najprej idejne osnove jožefinizma, galikanizma in febronianizma. V drugem poglavju obširneje govori o reformah jožefinske vlade, ki so se nanašale na dovoljevanje dispenz v zakonskih zadevah, odpravo eksemcij samostanskih združenj, ustanavljanje, ukinjevanje in vsakovrstno spreminjanje konzistorialnih prelatur in na imenovanje ali potrjevanje, odstavljanje prelatov ter odločanje o njih ostavkah. S temi reformami je jožefinska vlada prišla v nasprotje z papeževimi prvenstvenimi pravicami. V svojih izvajanjih pride do zaključka, da je jožefinizem samo teoretično nasprotovale papeževim prvenstvenim pravicam, da so pa stvarno te pravice pri izvajanju cerkvenih reform ostale neokrnjene. — Univ. prof. Aleksander Maklecov razpravlja pod naslovom »Interpretacija kazenskega zakona v

jugoslovanski sodni praksi« o načelih in metodah, ki jih uporabljajo naša sodišča pri tolmačenju materialnih kazenskih zakonov, primerja stališče jugoslovanske sodne prakse z novjšim razvojem teorije o interpretaciji, opozarja na sporne točke v odločbah posameznih oddelkov kasacijskega sodišča ter pride do zaključka, da kaže naša sodna praksa nekoliko pretirani konservatizem ter ne upošteva v zadostni meri novejšega razvoja kazensko-pravne hermenevtike. — Univ. prof. dr. Albin Ogris je objavil razpravo »Preobljudenost kmečkega podeželja in stanični ustroj industrije«, v kateri obravnava vprašanje umestnosti oziroma potrebnosti oblastnega odrejanja stanišč industrijskih podjetij in opozarja na težke ovire, ki se stavijo na pot realizaciji namenov oblastvene regulacije staniščnege ustroja industrijskega gospodarstva in prihaja do zaključka, da na tem področju načrtni, oblastveni intervencionizem ne obeta izsledkov, ki bi bili v zdravem razmerju s stroški, ki bi nastali narodnemu gospodarstvu. — Univ. prof. dr. Leonid Pitamic nas v razpravi »Čista pravna teorija in naravno pravo« seznanja z naukom tako imenovane čiste pravne teorije in pokaže kako vodi prav ta nauk, če ostane res povsem »čist«, v sfero naravnega prava in razlaga, zakaj je pozitivnemu pravu naravno pravna podlaga potrebna. — Univ. prof. dr. Rudolf Sajovic pa razpravlja »O absolutno nični civilni sodbi«. — Zadnja razprava univ. prof. dr. Evgena Spektorskega »Mesto F. A. Pelzhofferja v zgodovini državoslovja« pa je posvečena delom Valvazorjevega sodobnika državoslovca Pelzhofferja, zagovornika zmernege absolutizma.

Razprave pomenijo s svojo izbrano vsebino pomembno obogatitev naše pravne književnosti.

Dr. I. Bizjak.

Euchologium Sinaiticum. Starocerkvenoslovanski glagolski spomenik. Izdajo priredil dr. R. Nahtigal, univ. prof. — I. del (fotografski posnetek). Izdala Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani. Filozofsko-filološko-historični razred. Dela 1. Lj. 1941.

Glagolski kakor cirilski starocerkvenoslovanski spomeniki so izhodišče za študij zgodovine slovanskih jezikov ter zanimivih kulturnozgodovinskih in teoloških vprašanj. Ni tedaj čudno, če se je toliko pomembnih slavistov po Kopitarju bavilo z izdajanjem in proučevanjem teh dragocenih starin. Sinajski evhologij (glagolski molitvenik — obrednik — v knjižnici samostana sv. Katarine na Sinajski gori) ima posebno važnost tudi za študij slovenske literarne preteklosti; več tehtnih razlogov govori namreč za misel, da je nastanek tega teksta v zvezi s slovenskimi brižinskimi spomeniki.

Sinajski evhologij je bil doslej že dvakrat natisnjen po prepisu Hrvata dr. Lavoslava Geitlerja. Geitlerjev prepis pa je tako površen, da sta ti dve izdaji (Geitlerjeva in Frčkova) znanstveno neuporabni. Nova moderna izdaja Sinajskega evhologija po originalu ali fotografskih posnetkih je bila že dolgo nujna. Pripravljala jo je že pred prvo svetovno vojno ruska akademija znanosti, a so se v zmedi časa Beneševičeve fotografije (izdane v l. 1907) izgubile. Slovenska akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani se je odločila, da vnovič izda ta važni tekst v prireditvi svojega predsednika dr. R. Nahtigala. S tem ni ustregla le domačim jezikoslovcem in literarnim zgodovinarjem, temveč napravila uslugo slavistiki sploh.

Nahtigalova izdaja je zasnovana velikopotezno. Prva knjiga, ki leži pred nami, prinaša poleg uvoda prav lepo čitljive fotografske posnetke vsega kodeksa. Pridružil jim je tudi odlomke slu-

ž e b n i k a (sinajskega liturgijarija), o katerem je bil že prej dokazal, da spada na začetek Sinajskega evhologija. Fotografije celotnega kodeksa je oskrbel po posredovanju univ. prof. dr. A. S n o j a knjižničar samostana sv. Katarine o. J o a k i m.

Prirediteljev uvod prinaša zanimiv zgodovinski pregled izdaj važnih cerkvenoslovanskih kodeksov in nastanek pričujoče izdaje. Poleg petrograjske, češke, dunajske, zagrebške in berlinske se je postavila v vrsto izdajateljic teh tekstov sedaj tudi Slovenska akademija znanosti in umetnosti. In kakor je vrsto znamenitih izdajateljcev in prirediteljev začel Slovenec K o p i t a r, tako jo sedaj za Miklošičem, Jagičem, Vajsom in množico ruskih slavistov spet nadaljuje Slovenec dr. R. N a h t i g a l. Želimo le, da bi bilo prireditelju tudi v novih prilikah mogoče, da bi svoje delo dovršil. Druga knjiga, ki je že v tisku, bo prinesla cirilsko transkripcijo teksta in znanstvenokritični aparat, tretja pa študijo o kodeksu in jeziku. Že po prvi knjigi te izdaje sodimo, da se bo delo dostojno uvrstilo ob stran najpomembnejših podobnih edicij drugih narodov. Janez Logar.

Uvod v pedagogiko. Spisal dr. St. G o g a l a. Str. 127. Sl. Šolska Matica.

Gogala nam je dal s to knjigo prav sistematski zasnovano pedagogiko. Na jasen epski način nam pisec v njej govori o temeljih pedagoške vede, o pojmu pedagogike, nje pomenu in razmerju do kulture, o izobrazbi (materialni, formalni), samoizobrazbi, o vzgoji in njenem razmerju do doživetja, o vzgojnem procesu, vzgojljivosti, vzgojnih činiteljih in virih vzgajanja, o vzgojnem cilju, o namenskem in nenamenskem vzgajanju, o dresuri, pozitivni in negativni vzgoji, o vzgoji volje in značaja, o avtoriteti in kazni, o miljeju in samovzgajanju. Pedagogiko definira kot vedo o oblikovanju mladega človeka za č l o v e k a, odn. nauk o »učlovečevanju« človeka. Začetkoma razpravlja o pomenu duha za pedagogiko, o objektivnem, osebno (subjektivnem) in izraženem (objektiviranem) duhu, o kulturi in kulturnosti človeka. Dobro razlikuje razumnost (teoretično) in pametnost (praktična inteligenca). Mera in kakovost inteligentnosti je individualna in se izpreminja (ostri). Izobrazba je od inteligentnosti zavisna, vendar ne v tem smislu, da bi bil inteligenten človek že tudi izobražen (otrok!). Vendar pisec tega poglavja o inteligentnosti ne izčrpa, saj ne govori o vplivu miljeja na inteligentnost (kmečka, meščanska, delavska, trgavska, nižje-, višjeuradniška i. p. inteligentnost), o razmerju teh do nadarjenosti, genialnosti ter o inteligenci logičnega in fantazijskega tipa (o ženski, moški) inteligentnosti i. p., pač pa obširneje razpravlja o razmerju inteligentnosti do doživljanja in o zavisnosti od dela. Ko globoko razpravlja o vrstah prisvajanja, ugotovi zunanje in notranje prisvajanje, kjer najde več stopenj (asociacija, kritičnost, pravilnostno presojanje in osebno osvajanje). Vpliv resnično prisvojene izobrazbe na duševnost se kaže kot materialna in formalna izobrazba.

Mimo moralne vzgoje razlikuje vsebinsko G. še socialno, gospodarsko, politično, umetnostno, narodnostno, znanstveno in religiozno vzgojo. Naštete vrste prisvajanja najde tudi pri vzgojnem procesu (zunanje, asociacijsko, kritično osvajanje, doživetje in osebno osvajanje). — Zanimivo govori o vzgojnih činiteljih (priroda, umetnost, občestvo, prijateljstvo, družina, narod, Cerkev, življenje, osebno). Ko je govor o družini, sem pogršel mimo idealnega primera družine kaj več o različnih vrstah zakonov, ki so pač podvrženi konvergenca različnih značajev, mišljav, vzgoje,

nazorov, ki se izraža v kompromisnih življenjskih oblikah, v katerih pa je kljub vsemu tudi danes še dovolj zdravja, če se seveda zakonci zavedajo odgovornosti. — O kazni je mnenja, da je nevarno in vzgojno zelo nepreračunljivo sredstvo, ki ga naj čim manj uporabljamo. Pravilno je njegovo naziranje o miljeju, ki ne oblikuje človeka na absoluten način ter podčrtava važnost individualnosti pri vzgajanju.

Knjiga bo zanimala ne le učitelja, učiteljščnika in slušatelja pedagogike, ampak tudi vsakega izobraženca, ki se zanima za vzgojna vprašanja. Zanj smo založnici SSM lahko hvaležni!

E. Bojc.

Dr. Zajc Drago, Problematika inteligentnostnih testov. Poizkus merjenja same razumnosti. V Ljubljani 1940. Založila knjigarna Kleinmayer in Bamberg.

Ta knjiga je gotovo v našem pedagoškem slovstvu izpolnila vrzel. Obravnava aktualno vprašanje testne psihologije (testologije) ter uporabne psihologije in pedagogike. Potreba po testovanju se je v zadnjih letih močno pojavila že tudi pri nas, saj je postal izbor učencev na osnovni stopnji izobrazbe nujen (pomožni razredi, pomožno šolstvo). A ne samo ljudska šola, tudi poklicna posvetovalnica, ki se je ustanovila že tudi pri nas, se s pridom poslužuje testnih metod, s katerimi ob določenih nalogah (prirejenih po duševni zmogljivosti glede starosti) preizkušamo večjo ali manjšo, tako ali drugačno inteligentnost mladega človeka. Testovne psihološke metode imajo že svojo zgodovino (zlasti se je z njimi proslavil Binet, testovanje pa je dobilo najprej veljavo v Ameriki) in danes poznamo že teste za temperament, dispozicijo, značaj, strukturo osebnosti, a v ospredju so še vedno inteligentnostni testi, t. j. taki, ki z njimi preizkušamo obče umske zmogljivosti poedincev, kar je potrebno za uspešne umske storitve. Vendar tu ne gre za pravo merjenje inteligence, za katero nimamo nobenih enot in neposrednih meril, ampak le bolj razporeditev (klasifikacijo). Tudi ni ostre meje med testi, ki merijo izvežbanost in tistimi, ki z njimi preizkušamo prirojeno sposobnost. — Treba pa je poudariti, da rezultati testovanja —, ki ga moramo seveda najprej teoretično in praktično obvladati — še vzgojniku ne zadostujejo, čeprav dajejo marsikateri napotek, ker test ne bo mogel nikoli nadomestiti temeljitega preučevanja, oprtega na visoko teoretično izobrazbo, združeno z intuitivnim pogledom na značilne odtenke duševnosti poedinca (str. 71). Vendar pa ima na splošno test za pedagogiko velik pomen. Z njim s pridom spoznavamo in preučujemo poedinčeve sposobnosti, zlasti pa določujemo posebne zmogljivosti (za razne tehnične poklice). Saj je testna psihologija »pokazala na nov način gledanja na poedinčeve sposobnosti. Introspektivna psihologija razlikuje sposobnosti z vidika introspektivne metode; duhoslovna psihologija skuša razumeti duševno strukturo poedinca v smiselnem odnosu do objektivnega duha njegovih storitev; testna psihologija pa skuša meriti poedinčevo zmogljivost po količini storitve,« kar se lepo medsebojno dopolnjuje (str. 72). Tako nam pisec poglavje za poglavjem na dokaj izčrpen način in na podlagi svetovnega slovstva o tem vprašanju na 80 straneh znanstveno razgrne to problematiko, ne da bi se zaustavil pri praktičnih primerkih in izkustvu testovanja samega.

E. B.

Univ. prof. Aleksander Maklecov, Kriminalna etiologija. Ponatis iz Zbornika znanstvenih razprav pravne fakultete, XV. Založila juridična fakulteta v Ljubljani.

Univ. prof. Aleksander Maklecov je objavil v XV. letniku Zbornika znanstvenih razprav, ki jih izdaja profesorski zbor pravne fakultete v Ljubljani, obširno in zanimivo razpravo iz področja kriminologije »Kriminalna etiologija« (Nauk o faktorjih zločinstvenosti). V začetku razprave poda pregled kriminalno-etiološke književnosti in to nemške, francoske, angleške, italijanske, ruske, srbohrvaške in slovenske, nakar opisuje nastanek in razvoj kriminalne etiologije. Sicer so se sistematična raziskovanja o faktorjih zločinstvenosti pričela šele v novejši dobi, posebno od 17. stoletja dalje, ko so skušali ugotoviti neko pravilnost ali celo zakonitost v človeških dejanjih in nehanjih, vendar je najti nekaj gradiva o teh problemih že v Bibliji, v književnosti antičnih narodov in srednjega veka ter v literaturi iz dobe prosvitljenstva. Pisatelj analizira posamezne razvojne faze tega nauka in navaja njegove odličnejše zastopnike do najnovejšega časa, ko so se v razvoju kriminalne etiologije izoblikovale tri glavne smeri in sicer 1) teorija okolja, ki uči, da ima v zločinstvenosti pretežen pomen in vpliv na zločinca okolje, v katerem živi, to je klima, geografski položaj, sezonske spremembe letnega časa, socialni pogoji itd.; 2) naturalistično biološka teorija, ki pripisuje prevladujočo vlogo zločinstvenosti prirojenim nagnjenjem in dedni osnovi zločinca ter 3) etična smer, ki pripisuje bistveno vlogo celotni duhovni in moralni osebnosti zločinca. Potem ko pisatelj kritično premotri formule, s katerimi hočejo posamezne doktrine odnosno pisatelji pojasniti vzroke nastanka zločinov, odnosno vpliv na zločinstvenost, pride po našem mnenju do edino pravilnega zaključka, da zločin ni niti zgolj funkcija gospodarske konjunktura ali določenega družabnega ustroja, niti izključno posledica degeneracije ali bolezni, niti samo rezultat moralne pokvarjenosti in slabih strasti, ampak posledica vplivov notranjih in zunanjih činiteljev, ki so nerazdružljivo povezani med seboj in učinkujejo vedno s posredovanjem psihofizične osebnosti poedincev.

Zanimiva razprava, s katero je pisatelj obogatil slovensko, še precej skromno književnost iz področja kriminologije in ki ji je na koncu dodan kratek resumé v francoskem jeziku, bo pravnikom, kakor tudi nepravnikom, ki se zanimajo za posamezne probleme kriminologije, pripomogla, da v kratkem času dobe pregledno sliko o nauku, ki obravnava vprašanja o izvoru in faktorjih kriminalitete.

Dr. I. Bizjak.

Pedagoški zbornik, XXXV. letnik. Uredil dr. K. Ozvald.

Ta Pedagoški zbornik prinaša mnogo zanimivih in poučnih razprav. Dr. Ozvald priobčuje predavanje: Da bo mlado pokolenje kal novega človeka, kjer v svojskem slogu izraža — opirajoč se na citate slovityh sodobnih mislecev — upanje v mladega človeka. Za tem razpravlja L. Puš o kmečki kulturi. Sledeče razprave pa so bolj teoretske. Dr. Zajc razglablja o prvih poskusih z inteligentnimi testi pri nas in o vprašanju njihove slovenske standardizacije (prim. oceno njegove knjige »Problematika inteligentnostnih testov«). Dr. Cvetko piše o reformi glasbenega pouka v naših srednjih šolah; Fr. Germ pa o percepciji in notranjem grajenju govora. Nato se v spominskih člankih spominja Fr. Terseglav prijatelja Čibeja ob desetletnici smrti; dr. Cvetko našega rojaka, brnskega psihologa M. Rostoharja ob šestdesetletnici; K. O. o psihoanalitiku S. Freuda, a I. Gradišnik o H. Bergsonu ob 80 letnici. Slede poročila: o spolni vzgoji pod naslovom Kdo je kriv (Ozvald); o boljših učnih načrtih (Vranc); o meščanski šoli (Brumen); slike iz poboljševalnice (Tomšič); poročilo o I. kongresu učiteljstva poskusnih šol (Kobilica); o pedag. tečaju v Mariboru; o II. balkan.

kongresu za zaščito otrok; o razstavi bolgarske knjige, o muzeju slovenskega šolstva. Končno slede društvena poročila. Zbornik obsega 160 strani.

Dragotin Kette, Zbrano delo. Uredil France Koblar. 1940. Založila Nova založba v Ljubljani.

Kette je zapisal v nekem pismu misel, da se prava poezija spozna šele čez 50 let. Pesnik pa šele po petdesetih letih postane ljudem to, kar bi jim moral biti že za življenja. Brez dvoma je globoke psihološke vrste lastnost, da nam je mik katerega koli pesnika večji, če sije nad njim glorijska smrti, če leže med našo in njegovo podobo skladi časa in imamo pri restavriranju njegovega pesniškega in človeškega pojava posebne vrste užitek. Morda je prav ta težnja rodila Ketteja v novi izdaji. Morda pa še druge: težnja po ritmični harmoniji, da dopolnijo Ivana Cankarja Zbrane spise, Dela Otona Župančiča in Pesmi Murna Aleksandrova. Tako se počasi jasni slika kulturnega žitja in bitja na prelomu stoletja. Zadnja leta pa se je po naših časopisih, revijah in listih nabiralo gradivo, ki je pomagalo razjasnjevati človeka, katerega usoda je bila ena izmed tistih, katerim bi človek po nekem notranjem hotenju vedno rad nekaj dodal. Zbrati vse, kar se je od prvih izdaj pa do današnjih dni razsvetljuječega nabralo, pokazati Ketteja samega in ga v reprezentativni knjigi vtakniti ponovno v svet naših knjig, to je bil osnovni namen nove izdaje.

France Koblar, ki menda res najboljše ve, kako se taki stvari streže, ni priredil kakršno koli leposlovno izdajo, temveč poljudno-kritično, njen znanstveni aparat pa je za celoto samo opora, ne pa namen. Koblar hoče v razsvetljuječo modrost strniti vse, kar je doslej znanega o Ketteju, pri tem pa ne izbira po kvantitativni vrednosti, temveč po kvalitativni. Edini kriterij mu je razsvetljevanje poeta, do brezsmiselnega zbiranja gradiva nima smisla.

Knjiga je razdeljena na deset delov. Uvod, Opombe k uvodu, Mladinski spisi in pesmi, Pesmi, Gazele, Soneti, Prevodi, Črtice in kritike, Pisma in Opombe (k izdaji). Taka smiselna ureditev je nujna. Od neke vrste napotkov prehaja k pesnikovi mladostni dobi in jo razvija, kolikor je mogoče kronološko in stilno do najvišje zrelosti. — Nova izdaja se bistveno loči od prejšnjih dveh izdaj, ki jih je oskrbel Aškerc. Aškerc je pristopal k svojemu delu z neko domišljavo gesto in je izbral samo tisto, kar se mu je zdelo najboljše. Tudi splošen okus tedanje dobe je poznal »samo idealistično izbiranje slovstvenih sadov«. Aškerc je okus svojega časa dobro čutil. Uvode je pisal samo zato, da bi napravili mlademu poetu lepšo pot v slovenski literarni svet. Zato so ti uvodi bolj milost kot pa resnične znanstvene razprave.

Nova izdaja pa obsega vse Kettejevo pesniško delo, v kolikor ga je bilo mogoče najti. Gre za trideset novih, doslej širši javnosti neznanih pesmi, za Kettejevo prevajalsko delo in za prozo, kolikor je bilo godne za tisk. Iz pesnikovih pisem so bila priobčena samo tista, ki so se tikala njegovega življenja in njegovega dela. — Koblar je sicer dosedanjo razvrstitev poglavij ohranil, notranja ureditev pa je povsem nova in kaže v mnogočem čisto drugačno pesnikovo podobo, kot jo dobimo iz Aškercovih izdaj. Kronološki red je podrejen redu stilnih, formalnih in tematičnih vidikov. Številne opombe pojasnjujejo zlasti nastanek posameznih pesmi in odpirajo zanimive poglede v pesnikov oblikovni razvoj. Prinašajo stvarne in doslej neznane opise o usodi Kettejevih zapuščin.

Predvsem pa prinaša nova izdaja esejistično pisani uvod, doslej najdaljšo in najboljše študijo o Ketteju. Sicer bi morali ravno pri tej razpravi Koblarju marsikje oporekati, zlasti nas začudi tretji del uvoda, kjer bi moralo biti težišče vse Koblarjeve misli, pa je Ahilova peta nove izdaje. V njej pričinja France Koblar sestavljati pesniško podobo in to ne na podlagi pesmi samih, kot se je doslej delalo, temveč na podlagi vsega tistega, kar je služilo Kettejevi pesniški zoritvi. Obravnava njegovo vzgojo, zlasti samovzgojo, pokaže na tiste politične in splošnokulturne osnove, ki so služile mlademu poetu kot vzmeti za delo. Pokaže nam položaj slovenske poezije v času, ko je začel Kette priobčevati prve pesmice. Prikaže njegovo razumsko rast, v kolikor je pripomogla k pesniški usovitvi in skuša zbrati vse, kar oblikuje in stopnjuje pesniškega duha z njegovim čustvenim in umskim dopolnjevanjem, pa tudi vero, ki ni bila zadnji oblikovalec Kettejeve pesniške usode. Ve, »da se polnost in globokost vsakega dogajanja kaže predvsem v močnih časovnih in osebnih antitezah,« vendar pa dognanjem samim posveča prepičlo pozornost. Kjer iz pesmi samih govori o pesniku, svojega obravnavanja ne raztegne čez vse pesmi, vzpne se preko prvih in utihne. Subtilnemu opazovalcu ostaja tako uvod torzo, ker je konec nasilen, ker tretji del sploh ni v sorazmerju z ostalim uvodom in pogrešamo predvsem tisto, kar še vedno o Ketteju pogrešamo: njegovo pesniško podobo. Koblarjev uvod se marsikomu zdi imenitno pripravljeno gradivo brez zaključka in končnega izraza. Svojo snov razpreda važno, tehtno. Gradivo razpostavlja previdno in hoče Kettejevo podobo predstaviti čim bolj neposredno, vendar nikdar ne potegne črte in ne ugotovi. Vse je kot načrt. Koblar je pravičen, objektivni. Njemu gre samo za stvar, ne pa za učinke stvari. V svoji pravičnosti se boji konkluzij, veliko nizanje je njegova največja značilnost. Zato Koblarjeva modrost ni iskana, temveč je nujna in ima na sebi izraz preproste stoprocentnosti. Koblarjeva modrost je v svoji objektivnosti zlahčna. Morda bi si človek mislil, da pri ponovni izdaji Ketteja izdajatelj že spet preveč zviška gleda na poetovo stvar in je tako Kette mutatis mutandis dobil novega Aškerca. — Človek si ne želi samo novih metod, novih trditev, povzetkov najrazličnejših kamenčkov iz pesnikovega mozaika, ki so razdrobljeni po naših pisarijah, ne želi si samo mikavnih podob časa in ljudi, človek bi si želel Ketteja, približanega iz človeške, predvsem pa iz pesniške plati. Izdaja bi gotovo pridobila na svoji vrednosti, saj kot pojav predstavlja doslej tako močan poizkus posredovati Ketteja, da najbrž dolgo ne bomo doživeli podobne izdaje. S podatki, ki zavračajo prenegljenost zgodovinsko zastarelih trditev o Kettejevem življenju in njegovi poeziji, je prinesla tako urejenost pesmi, da nam je prvič na dlani poetov stilni in miselno čustveni razvoj. Začelo se bo lahko novo vrednotenje Ketteja.

J. B.

Izbrane pesmi Simona Jenka. Izbrala in priredila Avgust in Dušan Pirjevec. Ljubljana 1940. Str. 142. — **Izbrane pesmi Josipa Murna-Aleksandrova.** Izbral in skrb za besedilo imel Avgust Pirjevec. Ljubljana 1940. Str. 160. — Risbe zbirke izvršil Miroslav Oražem. Izdala Akademska založba v Ljubljani. Stavak in tisk na domačem papirju oskrbela tiskarna Veit in drug na Viru pri Domžalah.

Miniaturne izdaje Akademske založbe z okusno opremo so se slovenski kulturni javnosti že močno priljubile. Kot peta in šesta sta prišli na vrsto lirika Jenka in Murna, enega iz starejšega rodu in enega iz moderne. Jenkova preprosta štirivrstična pesem si je ohranila v velikem številu traj-

nost predvsem kot ponarodela pesem (ljubezenske in domovinske). Zbirko je za 75 letnico Jenkovič »Pesmi« pripravil A. Pirjevec in jo uredil tako, da v posameznih oddelkih stoje na prvem mestu one pesmi, ki jih je avtor objavil v svoji zbirki, z zvezdicami ločene pa sledijo one, ki jih pesnik ni sprejel v zbirko, a so kljub temu uspele, saj so mnoge našle odziv med narodom. Urednikovi nazivi posameznih oddelkov so bolj ali manj posrečeni. Naglasna znamenja pa bi bilo treba, mislim, staviti le po navodilih novega pravopisa, ne po pesnikovih. Nepotrebni so n. pr. naglasi: srcé ti podelím 6 (srcé še neštetokrat!), razglasíjo, živíjo 8, se topé, ni strpét' 9, s krvjó 14, tako veséle 16, čas vrtí se 17, sred vasí, cekín 31, saní 33, ône z menoj 37 itd., potreben pa je n. pr. naglas za srce na str. 7, 13, 18, 19 in drugod.

Murnova zbirka je izšla o božiču 1940. Murna, čigar 40 letnico smrti smo praznovali letos v juniju, najbolj označuje moderna pesem v svobodni gradbi. Naslovi so obenem začetek pesmi. Njegova mladostno-prešerna, fantovska in kmečka pesem je pojoča lirika, pisana neposredno, zato tu in tam manj izdelana. Bogati so motivi in slike iz narodnega blaga s pravimi kmečko-epskimi elementi. Tod se Murnu pozna tudi stik z rusko kmečko poezijo. Tudi tu zapazim nekaj nepotrebnih naglasov: ob vaséh, zakaj je také 57, Márica 69. L. St.

Lili Novy, **Temna vrata**. Pesmi. Pri Akademski založbi v Ljubljani 1941.

Zgledne izdaje Akademске založbe gotovo presega bibliofilska knjiga imenitne urejenosti, ki ji je pesnica gospa Lili Novy dala ime Temna vrata. Že dalj časa je, odkar jo je prav za prav slučaj prigodnice privedel v pesniško ustvarjanje, kjer pa se je Lili Novy takoj počutila domačo, saj se je ukvarjala na najkvalitetnejši način s prevajanjem slovenskih pesmi v nemščino. V Temna vrata je zbrala svoje poznane in nepoznane pesmi, ki so literarni svet bolj presenetile, kot so zmogle presenetiti pred zbirko tiskane pesmi.

Skrivnosti Novyjinih pesmi ne moremo uvrstiti v časovni razvoj slovenske lirike. To dejstvo seveda kaj malo razbija njih pomembnost, saj predstavlja kvalitetna poezija izvenčasovno vrednoto, ki ne premine. Vendar dober lirik nerad sprejme v svet svoje pesmi preživel izraz, ker skriva formalna novost veličastno svežino nove lirike. Pri Novyjevi je njeno iskreno čustvo, doživetje in misel, preveč uklenjeno v konvencionalnost, ki je nekod preveč očita in le ponekod zastrta z rahlim dihom njenih finih novotarij. Mislimo predvsem na metaforo, ki se neprestano spreminja, ki pesnika postavlja v kraj in čas, ki je jedro stila. Saj bi literarni zgodovinar Lili Novyjeve na podlagi njenih izrazov ne mogel postaviti v nobeno živo generacijsko obdobje; kajti njene metafore so po kvaliteti zelo različne vrednosti in različnega izvora. Predvsem mladosti manjka njeni metafori, tej pravi nadaljevateljici večno istih pesniških motivov, in tako tudi nova zbirka v družbi zadnjih pesniških zbirk ni noben razvoj slovenske lirike. Pa tudi mičen svet njene forme in enostavne obdelave pesmic nista zažostila ritmu, ki je v teh pesmih starinski, vel. Kdor bi ga hotel s patosom karikaturirati, bi v tem ritmu našel pristni ritem šolskih klopi. Vidno je, da je ritem v zvezi s celotno postavo vseh teh pesmi in Novyjine prvinske nature; ne da se ga izboljšati, če nam ni všeč, ga moremo samo razbiti in ustvariti novo pesem. Preveč je tudi opisnosti tistih stvari, ki nimajo liričnega izhoda, temveč je njih pomen v refleksivnosti.

Prav v to slovensko-literarno arhaično postavbo pesmi spadajo retorična vprašanja in pesničin trdi, bodisi čustveni, bodisi miselni svet. Njene pesmi niso impresije, to so dejstva. V njeni liriki ni nič migetajočega, verzi so ob verzu kot granitni skladi položeni. Kolikor je v pesmi razporežen, so tako prežeta z miselno dinamiko in zrelostjo življenja, da izključujejo nejasno plahost razporeženjskih verzov. Vse je togo, leseno, svet in Bog, čustva in misel. Predvsem ni v teh pesmih čara narave, ki je duša slovenske lirike. Narava je inscenacija dogodkov ali enostavni pesniški rekvizit, ki kot tak nima svojega čarobnega življenja. V pesnih Lili Novy je slovenska lirika dobila tisti svet, ki se ji doslej še ni prikazal. Svet starega mesta in njegovega najintimnejšega življenja. Skozi temna vrata sije svet meščanskih soban, »starinsko prepolnih«, prepolnih usod, katerih poslednja iztočnica je grozotno videnje, obteženo s svetom, ki se ne more nikamor premakniti, temveč pada na koncu noči v svoje blazine, izmučeno, brezciljno.

In ta grozotni plusk Novyjinih pesmi je vrednota, ki včasih prekrije vse formalne manjvrednosti njenih pesmi. Njena lirika je starinska, dasi včasih tako moderna, da nas navdaja z največjo skrivnostjo. Nad njenim negibnim, globoko trpečim mestnim življenjem leži čas s svojimi različnimi izrazi življenja, dejstev, skrivnostnih senzacij in naravnih impulzov. Nastajajo boleče slutnje, vprašanja in spoznanja, ki ranjujejo ptico, letečo pod ogromnim nebom neopazne večnosti. V teh pesmih je prasila, stok in stara govorica, izviren realizem, ki sicer spominja na svet Prešernove, Levstikove in Stritarjeve pesmi, pa je po svoji naravi vzet iz sveta baročne Ljubljane in moderne usode v stari meščanski hiši.

In ta »temna vrata«, sprevodnica v starost, novost in vse, bodo ostala v slovenski liriki gotovo ko najsilnejše znamenje močne žene, ki ima za sanjsko deklinško liriko samo še spomin, sama pa v svoji prekaljeni zrelosti bolj trpi zaradi problemov svojega človeka in človeštva, kot pa svojega ženskega bitja. Morebiti je silovitost njene lirike zavoljo njene izvenzemske motivike trpela, pa je zato pridobila človeška vrednost njene pesmi.

Novyjine pesmi so dragocene, podčrtana je ta dragocenost v dragoceni izdaji, ki ji je dal še posebno vrednost slikar Jakac s svojimi lesorezi, pilepljenimi v knjigo. Ti listi so plastični, gibki, fini. Mojster tehnike je kaj blizu pesnici globokega baročnega meščanstva, ki vabi veter, »tujec bogati« v »objeme daljave«. Knjiga je brez dvoma renomirana, pa bo žela več ljubezni med starejšimi uživalci poezije kot med mladim hrepenenjem.

J. B.

France Bevk, **Mlada njiva**. Novele. 1940. Založba Naša knjiga. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. Opremil arh. Vlado Gajšek. Natisnila Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani.

V štirih oddelkih je zbral Bevk v Mladi njivi svoje mlajše novele, ali, da bolje povem, svoje podobe iz sanj, začeni s Faraonom in končaviši 30 kosov obsegajočo zbirko s Soho sv. Boštjana. Ta knjiga oblikovno uvaja v nadaljnje Bevkove spise, dasi ne soglaša z obliko njegovih Izbranih del. Te novelice očitujejo živo pisateljevo posebnost, da se more vživljati v tuje delo s prisluškovanjem v smer, ki je ta čas merodajna v slovenskem slovstvu, hočem reči, da je Bevk pisal te črtice pod oblikovnim Cankarjevim vplivom, česar se menda sam zaveda. Knjiga je dobro vsebinsko berilo, toda brez nujnega realizma. Redke jezikovne hibe kvarijo knjigo; med temi bi jaz ne pisal vsaj »pobnanja«, »zidič«, »treskica«, m. pomenja, zdič in treščica.

Dr. I. Pregelj.

V oceno smo prejeli:

Cerkvenih očetov izbrana dela: **Svetega Hieronima izbrana pisma, I. del.** Poslovenil, uvod in opombe napisal dr. Franc Ksaver Lukman. Izdaja Bogoslovna akademija v Ljubljani. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. 1941.

Vilko Fajdiga, **Pisma o trpljenju.** (Studenci žive vode IV.) Založila Družba sv. Mohorja v Celju. 1941.

Ivan Prijatelj, **Kulturna in politična zgodovina Slovencev 1848—1895.** Uredil Anton Ocvirk. Pri Znanstvenem društvu v Ljubljani. 1940.

Dr. Jože Jeraj, **Korporacijski red in družabna reforma Jugoslavije.** Tiskala in založila Tiskarna sv. Cirila v Mariboru. 1941.

Razprave. Zvezek prvi. Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani. Pravni razred. 1941.

Euchologium sinaiticum. Starocerkvenoslovanski glagolski spomenik. Izdajo priredil dr. Rajko Nahtigal, univ. prof. **I. del: Fotografski posnetek.** Ljubljana 1941. Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani. Filozofsko-filološko-historični razred. Dela I.

Zofja Kossak — T. Debeljak, **Križarska vojska.** Zgodovinski roman v štirih knjigah. Založba »Naša knjiga« 6. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. 1941.

Bogdan Binter, **Pregled ruske zgodovine.** Pri Akademski založbi v Ljubljani. (Pogledi 6/8.) 1941.

Lily Novy, **Temna vrata.** Pesmi. Pri Akademski založbi v Ljubljani. 1941.

Aleš Ušeničnik, **Izbrani spisi VIII.** V Ljubljani. Založila Jugoslovanska knjigarna.

Univ. prof. Aleksander Maklecov, **Tisk in zločin.** Ponatis iz Zbornika znanstvenih razprav juridične fakultete. Ljubljana 1941.

Anton Vodnik, **Skozi vrtove.** Nova založba v Ljubljani. 1941.

F. Šturm, **Francosko-slovenski slovar, 7. snopič** (Concasement — Criailleux).

Vojeslav Molè, **Umetnost.** Njeno obličje in izraz. Izdala Slovenska Matica. 1941.

Dr. Stanko Leben, **Italijanska vadnica I. in II. del.** Druga, popravljena izdaja. Ljubljana 1941. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani.

Dr. Niko Kuret, **Parlate l'italiano?** Najnужnejši italijanski razgovori in kratek pregled italijanske slovnice. 1941. Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani.

Jos. Scrijvers, C. SS. — V. Fajdiga, **Jezus duhovniku.** Ljubljana 1941. Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani.

